

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

HİLAL-İ AHMER (KIZILAY) CEMİYETİ'NİN

DOĞAL AFETLERDEKİ FAALİYETLERİ (1911-1922)

Yüksek Lisans Tezi

Süleyman Ferhan BATTAL

Çorum - 2023

**HİLAL-İ AHMER (KIZILAY) CEMİYETİ'NİN
DOĞAL AFETLERDEKİ FAALİYETLERİ (1911-1922)**

Süleyman Ferhan BATTAL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet ÇANLI

Çorum 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Süleyman Ferhan BATTAL tarafından hazırlanan "Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Doğal Afetlerdeki Faaliyetleri (1911-1922)" adlı tez çalışması 22/06/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet ÇANLI

.....

Doç. Dr. Yücel NAMAL

.....

Dr. Öğr. Üyesi Hümeysra KARABIYIK

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile Süleyman Ferhan BATTAL'ın Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Süleyman Ferhan BATTAL

HİLAL-İ AHMER (KIZILAY) CEMİYETİ'NİN
DOĞAL AFETLERDEKİ FAALİYETLERİ (1911-1922)

Süleyman Ferhan BATTAL

ORCID: 0000-0002-3104-663X

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans

Haziran 2023

ÖZET

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanı ile yeniden yapılanması ardından Trablusgarp, Balkan ve 1. Dünya Savaşlarında İşgal ve Milli Mücadele dönemlerinde bölgede kurduğu sahra hastaneleri, dispanserler ile cephe gerisinde yaralıların tedavi edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca bu dönemlerde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti deprem, sel ve salgın hastalıklar gibi acil durumlarda gönüllü sağlık hizmetlerini etkin bir şekilde yürütmüştür.

Bu çalışma, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin savaş dışındaki sivillere yönelik 1911-1922 yılları arasında doğal afetlerdeki faaliyetlerini incelemekte olup özellikle İmdad-ı Sıhhiye ve Heyet-i İmdadiye'nin rolünü ele almaktadır. Literatürdeki boşluk, bu dönemdeki savaşlar ve Hilal-i Ahmer'in sivil topluma sağladığı yardımların yeterince vurgulanmamış olmasıdır. Çalışmada Kızılay Arşivi, Kızılay Yayınları, yıllık faaliyet raporları, dönemin gazeteleri, Kızılay Mecmuaları ve ansiklopediler gibi çeşitli kaynaklar kullanılmaktadır. Bu kaynaklar, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin doğal afetlerle mücadeledeki faaliyetlerini ve sivil topluma yönelik yardımlarını açığa çıkarmak amacıyla dikkatle incelenmiştir.

Çalışmanın odak noktası, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin doğal afetlerle karşılaşan bölgelerde nasıl bir rol oynadığıdır. İmdad-ı Sıhhiye ve Heyet-i İmdadiye gibi heyetlerin kuruluşu ve faaliyetleri, savaş dönemi olan 1911-1922 yılları boyunca ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin doğal afetlerdeki faaliyetlerinin sivil topluma nasıl hizmet ettiği ve acil durumlarda nasıl bir destek sağladığı daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Anahtar Kavramlar: Hilal-i Ahmer, doğal afetler, sivil toplum, Türk Kızılay'ı, İmdad-ı Sıhhiye

Bilim Kodu: 116114

**ACTIVITIES OF TURKISH RED CRESCENT IN NATURAL DISASTERS
(1911-1922)**

Süleyman Ferhan BATTAL

ORCID: 0000-0002-3104-663X

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science

June 2023

ABSTRACT

The Hilal-i Ahmer Society, following its restructuring during the Second Constitutional Era, played a significant role in providing medical assistance to wounded individuals in field hospitals and dispensaries during the Trablusgarp, Balkan, and World War I, as well as the periods of occupation and the Turkish War of Independence. Additionally, during these periods, the Hilâl-i Ahmer Society effectively carried out voluntary healthcare services in response to emergencies such as earthquakes, floods, and epidemics.

This study examines the non-military activities of the Hilâl-i Ahmer Society during natural disasters between 1911 and 1922, focusing specifically on the role of the İmdad-ı Sıhhiye and Heyet-i İmdadiye committees. The existing literature lacks sufficient emphasis on the wars during this period and the assistance provided by the Hilal-i Ahmer Society to civilians. The study relies on various sources such as the Kızılay Archive, Kızılay Publications, annual activity reports, contemporary newspapers, Kızılay Journals, and encyclopedias. These sources have been carefully examined to shed light on the efforts of the Hilal-i Ahmer Society in tackling natural disasters and providing assistance to the civilian population.

The central focus of this study is the role played by the Hilal-i Ahmer Society in areas affected by natural disasters. The establishment and activities of committees such as İmdad-ı Sıhhiye and Heyet-i İmdadiye are extensively explored throughout the war period from 1911 to 1922.

The findings of this study will contribute to a better understanding of the Hilal-i Ahmer Society's activities during natural disasters and its service to the civilian population in times of emergencies.

Keywords: Hilal-i Ahmer, natural disasters, civil society, Turkish Red Crescent, İmdad-ı Sıhhiye

Science Code: 116114

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinde, tez alışmasında en başından sonuna kadar yardımlarını ve ilgisini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Mehmet anlı'ya, akademik anlamda beni her zaman destekleyen aileme, çok sevgili ikizim Serhan Battal'a, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakóltesi öğretim üyesi Prof. Dr. Bilge Kaęan şakacı'ya ve tez çalışmamda beni çok güzel ağırlayan, ilgilenen Kızılay Belge ve Arşiv Yönetimi Müdürü Mevlüt Kuř'a, Kızılay Arşiv Kütüphanesi görevlisi Recep Can'a, Kızılay Arşivi'ne, tez çalışmamda bana her koşulda destek olan arkadaşlarım Sercan Zeybekoęlu'na, Büřra Zeybekoęlu'na, ve Berkay Üresin'e teşekkür ederim.

Süleyman Ferhan BATTAL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR	xii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

HİLAL- İ AHMER CEMİYETİ'NİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurulması	6
1.2. II. Meşrutiyet'in İlanı ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yeniden Yapılanması.....	11
1.3. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda Hilal-i Ahmer	15
1.4. Milli Mücadele'de Hilal-i Ahmer	18

2. BÖLÜM

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN İMDAD-I SİHHİYE VE HEYET-İ İMDADİYELERİN KURULUŞU VE DOĞAL AFETLERDEKİ FAALİYETLERİ (1911- 1918)

2.1. İmdad-ı Sıhhiye ve Heyet-i İmdadiye Heyetlerinin Kurulması ve Faaliyetleri	22
2.2. Hilal-i Ahmer ve Doğal Afetlerde İmdad-ı Sıhhiye ve Heyet-i İmdadiye Faaliyetleri.....	26
2.2.1. Hilal-i Ahmer'in Depremzedelere Yardımları.....	26
2.2.1.1. Mürefte (Şarköy) Depremi	26
2.2.1.2. 1914 Burdur-Isparta Depremi.....	29
2.2.2. Yangınlar ve Hilal-i Ahmer'in Yangın zedelere yardımları	32

2.2.2.1 1911 İstanbul Aksaray Yangını	32
2.2.2.2. 1912 İstanbul İshakpaşa Yangını	34
2.2.2.3. 1916 Ankara Yangını	36
2.2.3. Hilal-i Ahmer ve Çekirge İstilasası	39
2.2.3.1. 1917 Çekirge İstilasası.....	39

3. BÖLÜM

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN İMDAD-I SİHHİYE VE HEYET-İ İMDADİYELERİN İŞGAL (MİLLİ MÜCADELE) DÖNEMİ DOĞAL AFETLERDEKİ FAAİLEYTELİRİ (1919- 1922)

3.1. İşgal (Milli Mücadele) Dönemi İmdad-ı Sıhhiye Heyetleri.....	40
3.2. 1919-1922 Yıllarında Hilal-i Ahmer'in Doğal Afetlere Yardımı	44
3.2.1. Hilal-i Ahmer'in Harpzedelere (Savaş Mağduru) Yardımları	46
3.2.1.1. Batı Anadolu Heyet-i Sıhhiye ve İmdadiyelerinin Harpzedelere Yardımları	49
3.2.1.2. Doğu Anadolu Heyet-i Sıhhiye ve İmdadiyelerinin Harpzedelere Yardımları.....	58
3.2.1.3. İşgal Sonrası İmdad-ı Sıhhiyelerinin Harpzedelere Yardımları	59
3.2.2. Hilal-i Ahmer'in Kıtık-Kuraklara Karşı Yardımlar	62
3.2.2.1. 1921 Kırım Kıtığı Yardımı (Kırım Açlarına Yardım).....	63
3.2.2.2. Hilal-i Ahmer'in Sinop Mahsul Kuraklığına Yardımı.....	68
3.2.2.3. Hilal-i Ahmer'in Haymana Mahsul Kuraklığına Yardımı.....	66
SONUÇ	68
KAYNAKÇA	71
EKLER	79
EK-1 Kızılay Arşiv Belgeleri	79
EK-2 Hilal-i Ahmer Cemiyeti Amblem ve Logoları	84
EK-3 Hilal-i Ahmer'e Dair Çeşitli Fotoğraflar	86

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1 1911-1918 Hilal-i Ahmer Cemiyeti Heyet-i İmdadiyeleri	23
Tablo 2.1. 1919-1924 İmdad-ı Sıhhiye- Heyet-i İmdadiye Heyetleri.....	40

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

bkz.	Bakınız
Cilt	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
HAC	Hilal-i Ahmer Cemiyeti
haz.	Hazırlayan
ICRC	Uluslararası Kızıl Haç Komitesi
KA	Kızılay Arşivi
OHAC	Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti
s.	Sayfa
SAC	Salib-i Ahmer Cemiyeti
sy.	Sayı
T.B.M.M	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

Doğal afetler, insan yaşamına etki eden ve ciddi sosyal ve ekonomik yıkımlara neden olan olağan dışı doğa olaylarıdır. Terim olarak, "afet" kelimesi Arapçadaki "bela, felaket, salgın hastalık" anlamına gelen آفة, āfa(t) teriminden Türkçeye geçmiştir.¹ "doğal" kelimesi ise doğada var olan veya doğadan gelen anlamına gelmektedir.² Bu iki kelimenin birleşimiyle "doğal afet" terimi oluşmuştur.

Doğal afetler, geniş bir perspektifte, toplumların gelişimine zarar verme potansiyeline sahip olan, dış yardım gerektiren durumları ifade eder.³ Bu durumlar, jeolojik olaylar kaynaklı olağanüstü yıkımlara sebep olan dar anlamdaki afetlerin yanı sıra,⁴ sosyal ve ekonomik açıdan önemli etkilere yol açan geniş anlamdaki afetleri de içerir.⁵

Doğal afetlerin meydana gelmesinde iki temel unsur bulunur: Afetin meydana gelmesini sağlayan olaylar ve afetin etkilediği toplumun genel yapısı. Bir toplumda afet olarak tanımlanan bir olay, başka bir toplumda aynı şekilde değerlendirilmeyebilir.⁶

Birleşmiş Milletler, afetleri şu şekilde tanımlamaktadır: İnsanların ekonomik, sosyal, fiziksel veya yaşamsal kayıplarına yol açabilen, günlük yaşamı durduran ve toplumları etkileyen, yerel kaynakların başa çıkamadığı, dış yardım gerektiren her türlü doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır. Bu tanım, afetlerin sonuçlarına, etkilerine ve yıkımına odaklanarak olayın kendisinden ziyade etkilerini ön plana çıkarmaktadır.⁷

Afetlerin büyüklüğü, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla ölçülmektedir. Afetin etkisi, fiziksel büyüklüğü, büyük yerleşim yerlerine olan uzaklığı, toplumun gelişmişlik düzeyi, nüfus artışı, doğal alan tahribatı ve eğitim düzeyi gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterir.⁸ Az gelişmiş ülkelerde, doğal afetlerin yıkıcı etkilerinin toparlanması genellikle daha uzun

¹ "Afet", Nişanyan Sözlük, Erişim Tarihi 11.11.2022, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=afet&view=annotated>.

² "Doğal", Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi 27.03.2022, <https://sozluk.gov.tr>.

³ Duygu Akyüz, "Kriz ve Afet Yönetiminde Bir STK Örneği: Kızılay", Manisa, Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 7.

⁴ Hayrettin Çakmak, Mine Esin Ocaktan, Recep Akdur, "Doğal Afetler, Eşitsizlikler ve Sağlık Sonuçları", Türkiye Klinikleri, C. 1, 2018, s. 88.

⁵ Çakmak, Ocaktan, Akdur, *a.g.e.*, s. 90.

⁶ Çakmak, Ocaktan, Akdur, *a.g.e.*, s. 90.

⁷ "Olay Acil Durum ve Afet", Medikal Arama Kurtarma Derneği, Erişim Tarihi 20.02.2022, <https://www.medak.org.tr/faydali-bilgiler/olay-acil-durum-ve-afet/>.

⁸ İsak Yılmaz, Ulusal ve Uluslararası Afet Mevzuatları, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2016, s.38.

sürebilir.⁹ Ayrıca, bir toplumun gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, zamanla bazı olaylar afet olarak kabul edilirken bir başka toplumda afet olarak kabul görmeyebilir.¹⁰

Tarih boyunca insanlar doğal afetleri çeşitli şekillerde yorumlamış ve anlamlandırmışlardır. Anlamlandıramadıkları bu sarsıcı ve yıkıcı doğa olaylarından endişe duymuşlardır. Eski insanlar yaşanan bu afetleri içinde buldukları toplumun inanç kurumlarıyla tanımlamaya çalışmışlardır. Bu nedenle afetlere dinsel bir boyut yüklenmiş ve afetler genellikle Tanrı'nın gazabı veya cezası olarak görülmüştür. Örneğin, 1755 yılında Lizbon'da meydana gelen deprem, Hristiyanlar tarafından Lizbon'daki ahlaki bozulmanın bir sonucu olarak Tanrı'nın cezası olarak yorumlanmıştır.¹¹ İslam'da da benzer bir anlayış benimsenmiş ve Kuran'da anlatılan Lut Kavmi'nin helakı ve Nuh Tufanı gibi olaylar Tanrı'nın bozulmuş toplumlara yolladığı bir azap olarak algılanmıştır. Kimi inançlarda ise bir takım doğal afetler nurani veya kutsal sayılmıştır.

Ancak zaman içinde insanlar, doğal afetlerin sadece doğal ve fiziksel olaylar olduğunu gözlemlemiş ve bu afetleri kategorize etmeye başlamışlardır. Afetler genel olarak iki gruba ayrılmıştır: doğal afetler ve insan kaynaklı afetler.¹²

Doğal afetler, tabii olayların etkisiyle ortaya çıkan afetlerdir. Bu afetler deprem, sel, heyelan, çığ, fırtınalar, hortumlar, volkanlar, yangınlar, şiddetli soğuklar, kuraklık-kıtlık gibi olayları kapsar.

*İnsan kaynaklı afetler ise yapay veya beşeri afetlerdir.*¹³ Bu afetler nükleer kazalar, biyolojik ve kimyasal kazalar, salgın hastalıklar, savaşlar, endüstriyel kazalar, aşırı kalabalıktan meydana gelen kazalar, insan kaynaklı yangınlar, göç hareketleri gibi insan etkinlikleri sonucunda meydana gelir.¹⁴

⁹ Tolgahan Aydın, "Doğal Afet Yönetimi: Türkiye'de Doğal Afet Yönetimi Uygulamalarının Tarihsel Bağlamda Değerlendirilmesi", Denizli, Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s.16.

¹⁰ Ahmet Şahin Özcan, "Afet ve Acil Durum Yönetimi", İdarecinin Sesi Dergisi, S. 144, 2011, s.11.

¹¹ Talip Küçükcan, Ali Köse, Doğal âfetler ve din: Marmara depremi üzerine psikososyolojik bir inceleme, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, s.48.

¹² Özcan, "Afet ve Acil Durum Yönetimi", s.7.

¹³ "Yapay" kelimesi, doğadan alınan örnekler üzerinden oluşturulan veya insan eliyle yapılan anlamında kullanılır. Bknz. "Beşer", Nişanyan Sözlük, Erişim Tarihi 27.03.2022, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/beşer>. "Beşeri" kelimesi Arapça kökenli olup, insanlar veya insanlıkla ilgili anlamlara gelir. Bknz. "Beşeri", Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi 27.03.2022, <https://sozluk.gov.tr>.

¹⁴ "Afet Türleri", Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Erişim Tarihi 11.12.2021, <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri>, Konumuz dahilinde bulunan afetler tanımları şu şekildedir; *Deprem*: Yer kabuğundaki fayların ani kırılmalarıyla oluşan sismik titreşimler ve dalgalarla meydana gelen doğal afettir Bknz. "Depremle İlgili Teknik Bilgiler", Koeri, Erişim Tarihi 24.03.2022, <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/deprenmedir/index.htm>.

Sel-Taşkın: Şiddetli yağışlar sonucu oluşan hızlı su akımı ve taşkınlarla birlikte çeşitli kayaçları sürükleyen doğal afettir. Bknz. Yaşar Korkaç, Mustafa Korkaç, "Sel ve Taşkınların İnsan Hayatı Üzerindeki Etkileri", ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 9, 2006, s.43.

Dünya genelinde ve özellikle de ülkemizin bulunduğu coğrafyada pek çok doğal afet yaşanmıştır. Örneğin, 1044 yılında Tebriz'de (günümüz İran'ında) büyük bir deprem meydana gelmiştir. Bu, coğrafyamızdaki önemli deprem örneklerinden biridir. Deprem, o dönemde yerleşim alanı olan ve önemli bir ticaret merkezi olan Tebriz'de büyük tahribat oluşturmuştur.

Tebriz depremi Diyarbakır'dan Armeiye'ye kadar yaşanmış ve hissedilmiştir. Yaşanan bu depremin kayıplarını ve hasarlarını aktaran İbnü'l-Esîr; Tebriz'de büyük bir zelzele olduğunu, şehir kalesinin ve surların, evlerin büyük hasar alarak bir kısmının yıkıldığını, ölenlerin sayısının ise elli bin kadar olduğunu aktarmıştır.¹⁵ Depremin büyüklüğü, yıkıcılığını gözler önüne sermiştir.

Bir başka deprem ise; Bizans tarihçisi Attaleiates'un aktardığına göre, 1063 yılında Trakya Bölgesi'nde meydana gelen depremdir. Yaşanan diğer depremlerden daha etkili olduğunu aktaran Attaleiates, yaşanan deprem çok şiddetli olduğu pek çok evin yıkıldığı ancak bazı evlerin hasar görmediğini aktarmıştır. Kiliselerin şiddetli deprem dolayısıyla ciddi hasar aldığı depremin üç kere şiddetli şekilde devam ettiğini ve insanlarda büyük korkuya neden olduğunu aktarmıştır. 1063'te meydana gelen bu deprem Makedonya kıyı şehirlerinden Tekirdağ, Barbaros ve Mürefte'de (Şarköy) ciddi yıkımlara sebep olmuş ve

Heyelan: Aşırı yağış veya nemli toprak kütlelerinin yol açtığı toprak kayması, akma ve devrilme gibi hareketlerle ortaya çıkan doğal afettir. Bknz. "Heyelanlar", Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi 24.03.2022, <https://www.tarimorman.gov.tr/CEM/Belgeler/yayinlar/yayinlar%202016/HEYELANLAR.pdf>.

Çiğ: Kar tabakasının çökmesi ve dağdan aşağı kaymasıyla meydana gelen hızlı kar akışıdır; kar yağışı, titreşimler veya insan faaliyetleriyle tetiklenebilir. Bknz. Ahmet Tolga Taştekin, "Meteoroloji ve Çiğ", Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi 24.03.2022, <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/meteorolojivecig.pdf>.

Yangın: Yanıcı maddenin hızla yayılan yanma olayıdır; rüzgar, deprem gibi doğal afetlerle hızlıca yayılarak büyük zararlar ve can kayıplarına neden olabilir. Bknz. Hüseyin Gökçekuş vd., "Doğal ve İnsan Kaynaklı Afetler, Sonuçları ve Afet Yönetimi", İnşaat Mühendisliği Bölümü Yakın Doğu Üniversitesi, 2018, s.16.

Kıtlık: Temel ihtiyaçların karşılanamaması sonucu yaşanan, canlı yaşamını etkileyen doğal afettir; iklim değişikliği, kuraklık, çekirge istilaları gibi faktörlerle ortaya çıkabilir. Bknz. Nehir Varol, Eda Selimoğlu, Timur Gültekin, "Anadolu'da İklimle Bağlı Kıtlık Afeti ve Risk Yönetimi", Antropoloji Dergisi, S. 37, 2019, s. 82.

Kuraklık: Uzun süreli yağış eksikliği sonucu toprak kuruması, tarım arazilerinin verimsizleşmesi ve su kaynaklarının azalmasıdır. Bknz. Gökçekuş vd., "Doğal ve İnsan Kaynaklı Afetler, Sonuçları ve Afet Yönetimi", s.13., Hafzullah Aksoy, Yonca Çavuş, "Kuraklık", Ölçü Dergisi, 2019, s.22-24.

Savaş: İnsanlar arasında belirli bir süre devam eden çatışma ve düşmanca eylemlerle karakterize edilen doğal afetlerdir; ölümlere, salgın hastalıklara, göçlere ve çevresel tahribata neden olabilir. Bknz. Celal İnce, "Sosyal Afetler: Savaş, İç Çatışma ve Bir Mücadele Biçimi Olarak Göç", 3. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi, Van, 2019, s.211.

Göç: İnsanların siyasi, iklimsel, ekonomik veya sosyal nedenlerle yaşadıkları yerden başka bir yere hareket etmesidir; göçler, hem göç eden hem de göç edilen toplulukları derinden etkileyebilir. Bknz. Nihan Konak, "Bir Sosyal Afet Olan Göçün Yerleşim Alanlarına Etkisi: Kocaeli Örneği", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 37, 2019, s.487.

Salgın Hastalık: Yerleşik hayatın başlamasıyla ortaya çıkan hastalıkların hızla yayılmasıdır; doğal afetler sonucunda da salgınlar oluşabilir. Bknz. Sevda Ağır, "Osmanlı'da Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)", Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.1.

¹⁵ Ömer Subaşı, "XI. Yüzyılda Anadolu'da Meydana Gelen Doğal Afetler", Türkiyat Mecmuası, S. 54, 2015, s.513.

birçok ev hasar görüp oturulamaz hale gelmiştir. Ayrıca çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.¹⁶

Osmanlı Devleti'nde de sayısız afetler görülmüştür. Bu afetlerin en başlıca olanı XVI. yüzyılın sonlarında başlayan kuraklıklar ve kıtlıklardır. İstanbul'da etkisini gösteren kıtlık 1596 yazında ciddi bir sorun oluşturmuştur. Az yağış sebebiyle oluşan bu kuraklık sonucunda sular azalmış ve çeşmeler kurummuştur. Osmanlı tarihçisi Mustafa Selânikî "Meydana gelen bu kuraklık nedeniyle İstanbul'da yiyecek darlığı, ürün fiyatlarının kuraklığa bağlı artış yaşandığını nakletmiştir. Kuraklık sonucunda başkentte kargaşa oluşmuştur." diyerek yaşanan bu kuraklığın etkisini anlatmıştır. Osmanlı Devleti meydana gelen kurak karşısında tedbir olarak başta buğday olmak üzere temel gıda maddelerinin dışarıya satışını yasaklamıştır.¹⁷

II. Beyazıt Dönemi'nde de kayıtlarda büyük bir deprem meydana gelmiştir. Örneğin; 1509 yılında "Küçük Kıyamet" olarak adlandırılan ve bir ayı aşkın sürece devam eden deprem kayıtlara geçmiştir. Bu depremden sonrası İstanbul'da evler depreme daha dayanıklı olan ahşaptan yapılmıştır. Ancak evlerin ahşaptan olması nedeniyle 1782 yılında büyük ve uzun süre söndürülemeyen "İstanbul Büyük Yangını" yaşanmıştır. Devlet bu gibi afetlerle ilgili birtakım tedbirler almıştır.¹⁸

Alınan tedbirlerin ilk yazılı örneği olan, 1509 yılında meydana gelen ve 13 bin insanın yaşamını yitirdiği, binlerce binanın yıkıldığı ve hasar gördüğü "İstanbul Depremi" sonrasında, Sultan II. Beyazıt'ın çıkardığı fermanla, yeniden ev yapılması amacıyla halka altın yardımında bulunulmuş ve şehirde yıkılan yapıların yeniden imarı için çalışmalar yapılmıştır.¹⁹

Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde konuyla ilgili Osmanlı Devleti birçok kanun ve nizamname çıkarmıştır. Deprem, yangın ve buna benzer diğer doğal afetlerle ilgili yeni birtakım çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin doğrudan afetleri önleme amacı olmasa da 1848 yılında çıkarılan "Ebniye Nizamnamesi" (Yangın Söndürme Düzenlemesi) yangının oluşma nedenlerini belirlemekte, yangın önleme tedbirlerini ve yangın söndürme işlemlerini tanımlamakta ve yangın sonrası yapılması gereken işlemleri belirtmektedir. Şehirleşme ve yapılaşmayı belli bir kurallara bağlayan birtakım kurallar koyulmuştur. 1877 yılında çıkarılan bir başka nizamnameyle de bu uygulamalar bütün Osmanlı topraklarında bulunan tüm belediyelerde yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca 1882'de "Ebniye Kanunu" ile

¹⁶ Subaşı, *a.g.e.*, s.515.

¹⁷ Mehmet Demirtaş, "XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaxllar", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 4, S. 2, 2010, s.38.

¹⁸ Murat Koyuncu, Serhat Koyuncu, "Osmanlıda Afet Yönetimi", Journal of Contemporary Medicine, C. 6, S. 4, 2016, s.379.

¹⁹ Koyuncu, Koyuncu, *a.g.e.*, s. 379.

belediyelerin olduğu yerlerde, alt yapılar, yolların düzenlenmesi konuları belirli esaslara bağlanmıştır.²⁰

Osmanlı Devleti, doğal afetlerle mücadelede sivil halkın ve kamu kurumlarının can ve mal kayıplarını en aza indirmek, afet sonrasında ise sosyal ve ekonomik açıdan zarar görenlere yardım etmek ve yaralarını sarmak amacıyla 1868 yılında kurulan Hilal-i Ahmer (Kızılay) cemiyeti'ni ortaya çıkarmıştır. Bu cemiyet, ilk başta askeri amaçla yaralı ve muhtaçlara yardım etme amacı taşımışsa da zamanla teşkilat yapısını genişletmiş ve faaliyetlerini daha kapsamlı bir şekilde geliştirmiştir.

Bu bakımdan tezimiz, 1911-1922 yıllarında büyük ve artarda savaşların meydana gelmesi Hilal-i Ahmer'in halka yapmış olduğu yardımlara yeterince değinilmemesi literatürdeki eksikliklerden bir tanesidir. Çalışma yapılırken bilimsel araştırma yöntem ve teknikleriyle Kızılay Arşivi, Kızılay Yayınları, yıllık faaliyet raporları, dönemin gazeteleri, Kızılay Mecmuaları ve ansiklopediler gibi kaynaklar kullanılarak, başta tarih alanında araştırma yapanlar olmak üzere, afet yönetimi, kamu yönetimi ve tıp tarihi alanlarına katkı sağlamayı amaçlamıştır.

²⁰ Atilla Ulu, "Nasıl Bir Afet Yönetimi?", TMMOB İzmir Kent Sempozyumu, İzmir, 2009, s. 7.

1. BÖLÜM

HİLAL- İ AHMER CEMİYETİ'NİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurulması

İnsanlık tarihi boyunca insanlar birbirlerine yardım etme içgüdüsüne sahip olmuştur. Bu durum, insanların sosyal varlıklar olmaları ve birlikte yaşama eğilimlerinden kaynaklanır. Devlet kavramı ortaya çıktığında, doğal afetlere müdahale etmek devletlerin öncelikli görevleri arasına girmiştir. Ancak, özellikle geniş çaplı doğal afetler, kuraklık ve göç gibi durumlar karşısında devletlerin yetersiz kaldığı durumlar olmuştur.

Yaşanan bu yetersizlikler toplumların kendiliğinden yardımlaşma ve dayanışma mekanizmalarını geliştirmelerine neden olmuştur. Bu süreç, hem devletlerin afetlere müdahale ve yardım kabiliyetlerinin geliştirilmesi yönünde itki sağlamış, hem de toplumların kendi içerisinde dayanışmayı ve yardımlaşmayı teşvik eden yapıların oluşmasına yardımcı olmuştur. Bu durum, insanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma mekanizmalarının ne kadar hayati olduğunu ve afet durumlarında birlikte hareket etmenin, zorlukların üstesinden gelmede kritik öneme sahip olduğunu bizlere bir kez daha göstermiştir.

Devletlerin beklenmeyen bu olaylar karşısındaki yetersizliği hatta bazı olaylar karşısında ilgisiz kalması insanların doğası gereği yardımlaşma kavramını kurumsallaşmasına ön ayak olmuştur. İnsanoğlu yardımlaşmayı ekonomik menfaatler, savaşlar gibi olgularla sistemleştirerek geliştirdi ve kurumsallaşmanın ilk örneğini savaş alanlarındaki askerler ve yardıma muhtaçlar için yapmıştır.²¹

Yardım kuruluşlarının kurumsal bir kuruluş olarak teşekkül etmesi ise ancak XIX. Yüz yılda olabilmıştır. Avrupa'da Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer Cemiyetlerinin ortaya çıkması insanlık tarihi bakımından çok önemli bir gelişme meydana getirmiş ve yardımlaşma tarihi açısından bir kırılma noktası olmuştur. Her iki cemiyetinde asıl amacı savaş alanında yaralılara ve hasta askerlere hiçbir ayırım yapmaksızın yardım elini uzatmaktır. Bu amaç zaman içerisinde sadece askerlere yardım alanında kalmamış insanlığın bütün muhtaç durumlarına yardım etme amacına dönüşmüştür.²²

²¹ Seçil Akgün Karal, Murat Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, 1.Baskı, Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020, s. 25.

²² Mehmet Polat, "Hilal-i Ahmer Teşkilatının Kuruluşu ve Teşkilatlanması", Elazığ, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.1.

XIX. Yüz yıldan itibaren Avrupa’da, Salib-i Ahmer ve Hilal-i Ahmer cemiyetlerinin teşekkül etmesinde bazı temel düşünceler ortaya çıkmıştır.²³ Zaman içerisinde bu cemiyetler faaliyet alanlarını yaygınlaştırarak yangın, deprem, sel ve heyelan gibi doğal afetlerde felaketzedelere yardım eli uzatmış, barınma, bakım ve işlerini sağlayan bir kuruluş haline dönüşmüştür. Bu yapıyla Kızılay ve Kızılhaç gibi organizasyonlar insanlık tarihi açısından saygı duyulan bir yere sahip olmuştur.²⁴

Ateşli silahların icadı ve savaş alanlarında yaygınlaşması ile savaşların boyutu değişmiş ve yıkım gücünün en üst seviyelere ulaşması savaşlarda dil, din, ırk farkı gözetmeksizin etki alanını arttırması cepheye olduğu kadar cephe gerisinde yıkım etkilerinin hissedilmesi insanların savaş alanlarında yarılılara yardım amacıyla yardım kuruluşları meydana gelmiş ve bunun ilk kurumsal ve kuralları olan örneğini, Batı’nın yardım kurumları oluşturulması fikri ile doğmuştur.²⁵

Fransız Devrimi’nin getirdiği Hümanizm akımı ve Fransız Devrimi düşünülerinden J. Jacques Rousseau; savaşların insanlar arasında değil devletlerarasında olduğunu ve silahsız askerlerin düşman sayılmayacağını “Toplum Sözleşmesi” adlı eserinde bahsederek esirlerin ve yaralı askerlerin düşmanca tavırlar gösterilmemesi²⁶ düşüncesinin bu yardım kuruluşlarının gelişiminde önemli bir pay sahibi olmuştur.

Savaş alanında yaralananların, yardıma muhtaçların, savaş esirlerinin ve savaş alanında ölümlere nasıl davranılacağı fikirlerinin bir kurallar sistematiğine dönüşmesi 1864 Cenevre Sözleşmesi’ne kadar, hiçbir kural ve kaideye bağlanmamıştır.²⁷ Bu gelişmeye önemli bir katkı da Hristiyan misyonerlerin tarafından olmuştur. Misyonerler hangi inançtan olursa olsun yardıma muhtaçlara hizmet etmeyi inançları gereği yardım etmeleri Kızılhaç gibi kurumların ortaya çıkmasında önayak olmuştur.²⁸

Muhtaçlara yardım etme düşüncelerinin gelişmesi genel bir kuralla ortaya konması, savaş meydanlarında hasta ve yaralı askerlerin bakımları ve tedavileri milletlerarası hukuk içerisinde güvenceye alınması fikir ve düşünceleri tam anlamıyla Henry Dunant tarafından olmuştur.²⁹

²³ Mesut Çapa, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), 2. Baskı, Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2010, s.9.

²⁴ İbrahim Topçu, Ahmet Zeki İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû’aları, C. 1, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020, s.XXXX.

²⁵ Ceren Çilek, “Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi ve Faaliyetleri (1912-1923)”, Edirne, Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.27.

²⁶ Jean-Jacques Rousseau, Toplum sözleşmesi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s.12.

²⁷ Çapa, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), s.14.

²⁸ Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a, C. 1, s.30.

²⁹ Çapa, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), s.9.

Henry Dunant, Tunus seyahati sonrası Cenevre'ye dönmesi ve bu sırada ticari işleri için III. Napolyon ile görüşen Dunant,³⁰ Solferino'daki savaş alanlarında bulunmuş. Solferino'daki yaralı askerlerin ve ölümlerin içler acısı durumuna şahit olduktan sonra "Solferino Hatırası" olarak yayınladığı kitapta hasta ve yaralılara yardım etmenin bir insanlık vazifesi olduğu fikrini benimsemiştir. Bu gelişme Kızılhaç'ın kurulmasında ana felsefe halini almıştır.³¹ Dunant'ın kitabı büyük ses getirirken "Menfaat-ı Umumiye Cemiyeti" başkanı Mösyö Gusta ve Moynier 9 Şubat 1863'te Cenevre'de Beşler Komitesi'ni kurdu. 17 Şubat'ta "Yaralılara Uluslararası Yardım Komitesi" adı altında toplanarak bu toplantıda üç ana başlıkta esaslar oluşturuldu. Bunlar ise;

1-Savaşlarda yaralıların ve onları tedavi eden sağlık heyetinin tarafsız sayılması.

2-Sağlık görevlilerini ayırt edecek ve tarafsızlığını sağlayacak bir ayır edici işaret edinilmesi.

3-Ayırdedici işaretin bayrak halinde kullanılmasıyla bu bayrağın çekileceği yerin tarafsız tanınması.³²

Altı ay sonra 8 Ağustos 1864'te Cenevre'de bir kongre daha düzenlendi. Kongre sonrası katılan delegelerin kararıyla 22 Ağustos 1864 İsviçre Hükümeti'nin öncülüğünde yapılan toplantı "Cenevre Konvansiyonu" olarak bilinen kararlara imza atıldı.³³ Bir önceki toplantıda kararlaştırılan maddeler oy birliğiyle onaylandı. Bu yardım kuruluşunun amblemi de önceki toplantıda önerilen, toplantıya ev sahipliği yapan İsviçre'nin bayrağının tersi olan "Kırmızı Haç" işaretinin kullanılması benimsendi.³⁴ Böylelikle Kızılhaç Derneği resmen kuruldu.

İlk olarak 10 maddelik olan Cenevre anlaşması sonra 64 maddeye çıkarıldı. Delege göndermeyen diğer devletlere Cenevre Anlaşması'nın kabulü için bir yıl süre tanındı ve bu anlaşma diğer ülkelere tebliğ edildi. Osmanlı Devleti, Kızılhaç'a üye olmak için tanınan bir yıllık süreyi kaçırmayıp "faidesi, me'mul olmayan şu işten bir mazarrat dahi husule gelmeyeceğini" düşüncesiyle 5 Temmuz 1865'te sözleşmeyi imzaladı. 1867'de Paris'te "Uluslararası Savaş Yaralılarına Yardım Derneği Kongresi'ne" davet aldı.

Doktor Abdullah Bey kongreye Osmanlı'yı temsilen Paris Kongresi'nde görevlendirildi ve Doktor Abdullah Bey bu kongrede Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin daimi üyeliğine seçildi. Abdullah Bey toplantı sırasında bu kuruluşun Osmanlı Devleti'ne yararı olacağı düşüncesiyle İstanbul'da komiteyi kurmaya çalışsa da Bab-ı Ali bu konuda ilgisiz kaldı. Bu

³⁰ "Bir fikrin öyküsü 1859 Yılından Günümüze Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi, Cenevre, International Committee of the Red Cross, 2017.

³¹ Çilek, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi ve Faaliyetleri (1912-1923)", s.30.

³² Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ (ed.), Padişah'ın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911 - 1913 yıllığı, 1. baskı, Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2013, s. 14.

³³ İzgöer, Tuğ, *a.g.e.*, s. 14.

³⁴ Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s. 36.

ilgisizliğin en önemli faktörü ise Kızılhaç ambleminin İslam dünyasında yaratacağı olumsuz etkiydi.³⁵

Dr. Abdullah Bey bu çalışmalarını Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa'nın yardımıyla Tıbbiye Nazırı Marko Paşa ve Dr. Kırmızı Aziz Bey'in oluşturduğu çoğunluğu hekim olan 66 üyeden oluşan kadro ile 11 Haziran 1868'de "Mecrûhîn-i Asâkir-i Osmâniyye'ye Muâvenet Cemiyeti" (Osmanlı Yaralı Askerlere Yardım Cemiyeti) kuruldu. Sultan Abdülaziz ve annesinin koruyuculuğunu üstlendiği ve Tıbbiye Nazırı Marco Paşa'nın başkanlığında kurulan cemiyet, tüzük faaliyetlerine başladı. Bu tarih Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilir. Savaş meydanlarında yaralı askerlere yardım amaçlayan cemiyet askerlerin işine karışılması düşüncesiyle kısa sürede dağıldı³⁶ ve yakında bir olası savaş tehdidi olmadığı gerekçesiyle cemiyetin tüzüğü onaylanmadı. Abdullah Bey'inde ölümü üzerine cemiyetin faaliyetleri sonuçsuz kaldı.³⁷

1876'da Sırbistan ve Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında cereyan eden çatışmalar, Osmanlı'da da Kızılhaç benzeri bir yardım kuruluşunun kurulması gerekliliğini gözler önüne serdi. Sırp askerleri, Salib-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım almaktayken, Osmanlı askerleri ise aynı yardımlardan mahrum kalmaktaydı. Çünkü Kızılhaç, Cenevre Sözleşmesi gereğince bu anlaşmayı imza etmeyen veya bu anlaşma yükümlüklerini yerine getirmeyenlere yardım edememe kuralı vardı.³⁸ Yaşananlar karşısında Uluslararası Kızılhaç Başkanı Moynier'in, Dr. Peştemalciyan'a mektup göndermesiyle Dr. Peştemalciyan Efendi tekrar cemiyet kurma girişimlerine başladı.

12 Ağustos 1876'da Makro Paşa başkanlığında birinci toplantı yapıldı ve hızlıca tüzük çalışmalarına başlandı. Burada en önemli ve dikkat çekici olay cemiyetin adı ve kullanılan haç sembolü Müslümanların tepkisine ve hoşnutsuzluğuna neden olabileceği düşüncesiyle yapılan bir anlaşma ile Müslümanların³⁹ Kızılhaç sembolü yerine beyaz zemin üzerine Kırmızı Hilal benimsenerek Kızılhaç Genel Merkezi vasıtasıyla bütün devletlere müracaat edildi. Ülkelerin çoğunluğu Kırmızı Hilal sembolünü kabul edip onaydı.⁴⁰

Tüzük ve cemiyetin sembolü Bab-ı Ali tarafından onaylanarak Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurulmuş oldu. Böylelikle OHAC bütün kurucuları ile 14 Nisan 1877'de toplanarak

³⁵ Akgün Karal, Uluğtekin, *a.g.e.*, C. 1, s.39.

³⁶ İzgöer, Tuğ, Padişah'ın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911 - 1913 yıllığı, s. 27.

³⁷ Despina Anaç, Marko Paşa (Pitsipios) 1824-1888, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2019, s.61.

³⁸ Anaç, *a.g.e.*, s.61.

³⁹ Kamuran Şimşek, "Norveçli Doktor Hans Dae'nin Gözünden 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde İlk Yardım Ve Tedavi Hizmetleri", Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 33, S. 1, 2018, s. 156.

⁴⁰ Hüsnü Ada, İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü Osmanlı Hilal - i Ahmer Cemiyeti (1868 - 1911), 1. bs, İstanbul, Timaş Akademi, 2021, s. 298.

idare heyetini seçti. 1864 yılında başlayan HAC'ın kurulma aşaması 13 yıllık bir serüvenle son buldu. ⁴¹

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ilk ve önemli sınavını 1877-78 Rus – Osmanlı savaşı olan tarihimize 93 Harbi olarak geçen savaşta vermiş olup Osmanlı Devleti bu savaşta çok büyük kayıplar vermiştir. Ayrıca savaşta yeterli yardımın gerçekleştirilememesi Osmanlı Hilali-i Ahmer Cemiyeti'nin ne kadar geç kalındığını göstermiş oldu. Savaşın en kanlı çarpışması olan Plevne Savunması'nda 4000 kadar yaralın olan askerlere yapmış olduğu hizmet ise OHAC'ın en önemli yardımlarından bir tanesi olmuştur.⁴² Buna rağmen savaş sırasında orduda sıhhi malzeme ihtiyacı doğmuş cemiyet sermaye yetersizliğinden ihtiyaçların hepsini karşılayamamıştır. ⁴³

93 Harbi'nin Yeşilköy Anlaşması'yla son bulması üzerine Sultan II. Abdülhamit savaştan yenilgiyle çıkılması sonucu Meclis-i Mebusan'ı kapatıp, anayasayı askıya aldı. Bu 30 yıllık istibdat dönemin de Osmanlı Devleti içerisinde birçok cemiyetin çalışmalarına kısıtlamalar getirildi. Bu kısıtlamalardan OHAC'da nasibini aldı.⁴⁴ Cemiyet bu tarihten sonra çalışmalarına ara verdi ve savaş esnasında toplanan yardımlardan arta kalan sermaye ise Osmanlı Bankası'na yatırıldı. OHAC Osmanlı – Yunan savaşına kadar yeniden dağılmış ve eski uykusuna tekrar dalmıştır.”⁴⁵

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez Komitesi son toplantısını 1879'da gerçekleştirdi ve bu tarihten sonra hiç toplanmadı. Toplantıların tekrar yapılması için cemiyet yetkilileri, Yeni nizamname ve yıllık olağan toplantıları için Sultan Abdülhamid'den izinler istenmesine rağmen olumlu bir cevap alamamıştır. Cemiyet sadece olağanüstü durumlarda toplanan bir devlet organı haline gelmiştir.⁴⁶

Cemiyet sessizliğini, Berlin Antlaşmasıyla Teselya Sancağını elinde bulunduran Yunanistan bununla yetinmeyerek Epir ve Girit'i ele geçirmek için faaliyete geçince 17 Nisan 1897 tarihinde Osmanlı Devleti, Yunanistan'a savaş ilan etmesi üzerine bozmuş ve OHAC 1897 tarihinde eski ve yeni üyeleri ile 24 Mayıs 1897 tarihinde tekrar toplanarak faaliyetlerine başlamıştır. Osmanlı Bankası'nda kalan ufak bir miktar sermayesinin kalması ve maddi yetersizliklerden dolayı yurtiçi ve Salib-i Ahmer Cemiyet'lerinden yardımlar almış⁴⁷ ve

⁴¹ İzgöer, Tuğ, Padişah'ın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911 - 1913 yıllığı, s. 29.

⁴² Polat, "Hilal-i Ahmer Teşkilatının Kuruluşu ve Teşkilatlanması", s. 24.

⁴³ Muttalip Şimşek, "Balkan Savaşları Esnasında Alman Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti'nin İstanbul ve Edirne'de Yürüttüğü Sağlık Çalışmaları", Belleten, C. 85, S. 302, 2021, s. 314.

⁴⁴ Polat, "Hilal-i Ahmer Teşkilatının Kuruluşu ve Teşkilatlanması", s. 24.

⁴⁵ Sefa Saygılı, Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey, 3. baskı, Ankara, Türk Kızılayı Yayınları, 2017, s. 12.

⁴⁶ Derya Şimşek, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması", Journal of Turkish Studies, C. 10, S. 5, 2015, s.316.

⁴⁷ Çapa, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), s.13.

önemli hizmetlerde bulunmasına rağmen OHAC, Osmanlı-Yunan savaşı bittikten sonra tekrar sessizliğine büründü.⁴⁸

Yardım kuruluşu olan OHAC'a dini nedenlerden dolayı tekrar sırt çevirmek isteyemeyen ama faaliyet yapmasını da uygun bulmayan II. Abdülhamit Osmanlı- Yunan Savaşı'ndan sonra Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yeniden canlandırılması için 1902'de Şurayı Devlet Maliye Dairesi başkanı Cemal Paşa girişimlerde bulunsa da yapmış olduğu çalışmalar başarısız olmuştur.⁴⁹ II. Abdülhamit gönderdiği yazıda "bu konuda bazı düşünceleri olduğunu ancak şu an için ertelenmesini uygun gördüğünü" 2 Eylül 1902 tarihinde irade-i senniyeleriyle Sadrazamlık makamına bildirince cemiyet, tekrar kabuğuna çekilmek zorunda kaldı.⁵⁰

II. Meşrutiyete kadar Hilal-i Ahmer tekrardan canlanamamış Kızılhaç cemiyetleri dünyada felaketzedelerin yanında olurken bizde ise böylesi bir kurum II. Meşrutiyete kadar unutulmuştur. Osmanlı bu süre zarfında yapılan Kızılhaç kongrelerine, bütün devletlerin katılmasına rağmen delege gönderememiştir.⁵¹

İkinci Meşrutiyetle birlikte Cemiyet tekrar faaliyetlerine başlamak üzere yeniden yapılanma sürecine girdi ve Hilal-i Ahmer 1911'de yeniden yapılanarak günümüze kadar varlığını devam ettirdi.⁵²

1.2. II. Meşrutiyet' in İlanı ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yeniden Yapılanması

Osmanlı toplumunda cemiyet kurma özgürlüğü, II. Meşrutiyet'in ilanı ile gelen siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra cemiyetler faaliyete geçmiş ve birçok alanda cemiyet açılmaya başlamıştır. Sayısı artan cemiyetler toplumsal yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir.

1876'da I. Meşrutiyetle gelen Kanun-i Esasi'de cemiyetleşmeyle ilgili bir madde anayasada bulunmuyordu. Her ne kadar meşrutiyet öncesi "Hilâl-i Ahmer" gibi daha önce kurulmuş birkaç cemiyet bulunsa da 1909 Cemiyetler kanunu var olana kadar pek faaliyet gösterememiş veya faaliyetleri yetersiz kalmıştır. Meşrutiyet öncesi dönemin yöneticilerinin baskıları da etkili olmuştur.⁵³

⁴⁸ İzgöer, Tuğ, Padişah'ın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911 - 1913 yıllığı, s.31.

⁴⁹ Şimşek, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması", s.316.

⁵⁰ Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s.73.

⁵¹ İzgöer, Tuğ, Padişah'ın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911 - 1913 yıllığı, s.31.

⁵² Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s.76.

⁵³ İlhan Akın, "Dernek Kurmak Özgürlüğü", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 32, S. 2, 1996, s.477.

Osmanlı'da cemiyetleşme farklı aşamalardan geçmiş ve Meşrutiyet'ten önce, cemiyet kurma pek yaygın olmadığından ve Meşrutiyet'in getirdiği özgür düşünce ortamı pek gelişmediğinden cemiyetleşmeyle ilgili bir yasa bulunmuyordu. Cemiyet kurma özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir.⁵⁴

Osmanlı'da 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile çok sayıda cemiyet kurulmuştur. Kurulan bu cemiyetlerin hepsi siyasi ya da hayır amacı güden 1909'da çıkarılan Cemiyetler Kanunu'na bağlı kılınmıştır.⁵⁵

Bu çerçevede 1909 Cemiyetler Kanunu'na ve bu kanunun getirmiş olduğu cemiyet kurma özgürlüğüne değinmekte fayda vardır.

Meşrutiyetin ilanından sonra toplumlar siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin zorunlu bir sonucu olarak cemiyetler ortaya çıkmıştır. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelen, birçok cemiyet kuruldu.⁵⁶ Fransız Dernekler Kanunu'ndan esinlenen 1909 Dernekler Kanunu çıkarıldığı bu dönem için oldukça liberaldi. Bu özgürlük, Meşrutiyet döneminin getirdiği liberal anlayışın etkisi olduğu açıkça görülmektedir.⁵⁷

16 Ağustos 1909 tarihinde çıkarılan Cemiyetler Kanunu da cemiyetleri resmi bir statüye kavuşmuştur. Kanun-ı Esasi'nin 120. Maddesinde cemiyetleşme hakkını yasal bir güvenceye bağlanmıştır.⁵⁸

Kanun-ı Esasi'nin 120. maddesi şu şekildeydi; "Osmanlıların belirli kanunlara tabi olarak toplanma hakkı vardır. Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü bozmak, Meşrutiyet ve yönetim biçimini değiştirmek veya Osmanlı halkını siyasi olarak bölmek amacıyla cemiyetlerin kurulması, Anayasa'nın aksine, Kanun-ı Esasi hükümlerine göre genel ahlak ve örf ve adetlere aykırı davranışlar yasaktır." Bu hüküm, Anayasa'da belirtilen sınırlar içinde, anayasal koruma altında dernek kurma hakkı vermektedir. Ayrıca, kişilerin, kişi hürriyetini ve dokunulmazlığını güvence altına alan 10. maddesi ile basın özgürlüğünü güvence altına alan 12. maddesi de değiştirilmiştir.⁵⁹

Hilal-i Ahmer Cemiyet'i çıkarılan 1909 kanunu öncesi gösterdiği faaliyet, sadece 1907'de Londra'da yapılan Kızılhaçlar Konferansı'na Besim Ömer'in delege olarak gönderilmesiyle

⁵⁴ Akın, *a.g.e.*, s.474.

⁵⁵ Fatma Torun Bilgiç, "Savaş Seferberliğinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Rolü (1914-1918)", Ankara, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017, s.69.

⁵⁶ Zafer Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", Tanzimatdan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

⁵⁷ Erdem Yavuz, "Siyasi Mücadele Ekseninde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler (1941-1960)", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S. 2, 2016, s.106.

⁵⁸ Toprak, "1909 Cemiyetler Kanunu", s. 205.

⁵⁹ Toprak, *a.g.e.*, s. 206.

sınırlı kalasa da⁶⁰ 1908 Meşrutiyetin İlanının ardından bir sene içerisinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yeniden yapılanma ve kurulma sürecine girmiştir.⁶¹ Meşrutiyet'in, siyasi, toplumsal, kültürel ve birçok alanda yenilikler getirerek, HAC'ın da yeniden yapılanma sürecine girmesine olanak sağladı.

Cemiyet, II. Abdülhamit'in saltanatı bittikten sonra Hilâl-i Ahmer Della Soda Faik Paşa Cemiyet'in yeniden kurulması için yaptığı teşebbüslerde bulunmuş⁶² ve Padişah Sultan Reşat'ın cemiyeti himayesine alması ile faaliyetlerine yeniden başlamıştır.⁶³

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Prof. Dr. Wetting, Ali Galip ve Mazhar Beyler'inde yeniden yapılanma aşamasında desteklerini sunmuşlardır. Rifat Paşa, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyete geçmesi için Sadrazam ve Bab-ı Ali ile temasa geçmesi de cemiyetin kurulmasında ciddi bir adım oldu.

Nizamnamenin hazırlanması sürecinde Cemiyet'in tanıtılması ve geniş kitlelere duyurulması için Tanin, İkdam gibi dönemin çeşitli gazetelerinde cemiyeti anlatan yazılar ve makalelerle halka anlatıldı. Cemiyet faaliyetlerini bir medeniyet ve uygarlığın simgesi olarak tanımlayan ve Hilal-i Ahmer'in önemini anlatan bu yazılar cemiyet için bir kamuoyu oluşturulmasında ve halkı bilinçlendirmesinde etkili olmuştur.

Örneğin İbrahim Bey'in Salib-i Ahmer faaliyetlerini, felaketlerde ve savaşlarda yapmış olduğu yardımları SAC'ın diğer ülkelerde nasıl bir öneme sahip olduğu bu kuruluşa verilen önemini cemiyetin başkanlığını kralların, devletin üst düzey kişilerinin yaptığını anlatan yazıları Tanin Gazetesi'nde yayımlandı.

Doktor İbrahim Bey ise Osmanlı'nın diğer ülkelerin gerisinde kaldığını bu yüzden yazılarında HAC'ın geç kurulmasını eleştirmiş ve yazısında şunları belirtmiştir. "Ordumuzun, donanmamızın tekmilinin kudret ve şevket-i milliyemizle alakası ne denli ise bir Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin suret-i muntazama-yı mevcudiyeti de seviye-i medeniyetimizce aynı derecede alakadar bulunuyor. Hilal-i Ahmer herhalde bizim miyar-ı medeniyetimiz olacaktır" şeklinde yazdığı yazısıyla Cemiyet'in Osmanlı'nın çağdaşlaşmasına etkili olmasını umduğunu anlatmıştır.⁶⁴

Cemiyet maddi olanaklarını arttırmak, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne olan ilgiyi artırmak ve cemiyeti halka tanıtmak için çeşitli çalışmalar yapıldı. Bunların ilk örnekleri olan Paris Büyükelçiliği'ne atanan Hariciye Eski Nazırı Rifat Paşa'nın eşi cemiyetin yeniden yapılanma

⁶⁰ Çapa, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), s.13.

⁶¹ Besim Ömer Akalın, Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e dair konferans, ed. İsmail Hacıfettahoğlu, 3. baskı, Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2010, s.79.

⁶² Akalın, *a.g.e.*, s.79.

⁶³ Şimşek, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması", s.316.

⁶⁴ Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s.80.

çalışmaları esnasında çevresindeki hayırseverlerden Hilal-i Ahmer Cemiyet'i için 4-5 bin lira toplamıştır.

1910'da Şura-yı Devlet (Danıştay), Dahiliye, Harbiye ve Harbiye Nezaretleriyle bir toplantı yapıldı. Toplantının ardından Besim Ömer Paşa'nın da bilgisi dahilinde yeni bir yönetmelik için çalışmalar başladı.⁶⁵

Bab-ı Ali'nin de uygun görmesiyle altı kişiden oluşan heyet Cemiyet'in yeniden kurulması için Besim Ömer'in evinde toplandı.⁶⁶ Bu heyet, Dr. Esat Bey, Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdürü Salih Bey, Mehmet Ali Bey, Askeri Tıbbiye Müdürü Binbaşı Dr. Ali Galip Bey ve Kasım İzzeddin Beyler'in kurduğu komisyon hummalı çalışmalarla yeni nizamnameyi hazırladılar. Cemiyet nizamnamesinin geniş kitlelere hitap etmesine özen gösterilerek hazırlanan nizamname Şurayı Devlet onayladı.⁶⁷

1911 yürürlüğe giren bu nizamname 1877'den bu yana uyuyan cemiyet bu sefer günümüze kadar faaliyet gösterecek şekilde tekrar uyandı. 10 kısım, 61 maddeden oluşan nizamname 1925'e kadar 14 yıl boyunca yürürlükte kaldı. Birinci maddesi Hilal-i Ahmer'in Padişah koruması altında, cemiyet merkezinin İstanbul olan bir cemiyet olduğunun altı çizilmiş, Nizamnamede Cemiyet'in Cenevre sözleşmesi esasında olduğu 2. ve 6. kısımlarında da ise üyelik şartları belirlenmiştir.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 100 üyeden oluşturulmuş⁶⁸ Sadrazam Hakkı Paşa, Başkan olmak üzere 30 kişilik Merkez-i Umumi Heyeti (Genel Merkez Üyeleri) belirlendi.⁶⁹ Üyelerin çoğunluğunu bir önceki listelerde de görüleceği gibi daha çok Türklerin oluşturduğu görülüyor.

Cemiyetin fahri başkanlığına ise Veliht Yusuf İzzettin Efendi üstlendi. Yusuf İzzettin Efendi'nin çabalarıyla Tophane'de üç katlı kâgir bir bina Hilal-i Ahmer cemiyetinin ilk genel merkezi oldu.⁷⁰ Sonraki senelerde Heyet-i Merkeziye (Genel Merkez) binası Sultan Mahmut Türbesi yakınlarında tutulan binada faaliyet göstermiştir.⁷¹ Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1911'de yeniden kurulmasından sonra, Besim Ömer Paşa, Asaf Derviş Bey gibi pek çok doktor Hilal-i Ahmer'i halka tanıtmak, kamuoyunu bilgilendirmek için konferanslar düzenlediler.

⁶⁵ Torun Bilgiç, "Savaş Seferberliğinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Rolü (1914-1918)", s.70.

⁶⁶ Çapa, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), s.13.

⁶⁷ Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s.81.

⁶⁸ Akalın, Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e dair konferans, s.79.

⁶⁹ Çapa, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), s.14.

⁷⁰ Çapa, *a.g.e.*, s.14.

⁷¹ Akalın, Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e dair konferans, s.81.

Bu konferanslar Türk kadınlarının toplumsal yaşama girmeye başladığı zamanlarda Hilal-i Ahmer cemiyeti kadınlara çeşitli konferanslar verdi. Dr. Besim Ömer'in kadınlara verdiği konferanslar zamanla ayrıcalık haline geldi.

Meşrutiyet'in duyurulmasını izleyen çağdaşlaşma atılımlarının bir özelliği, Türk kadınının toplum içinde etkinliklerini arttırarak üretkenliğini arttırma çabasıdır. Bu dönemde Türk kadınları, Hilal-i Ahmer gibi kuruluşlara örnek alarak Batı'da başarıyla çalışan kadın derneklerini incelemiş ve kadınlara özgü merkezler kurma çalışmalarına başlamıştır.

Meşrutiyet ortamında kadın derneklerini desteklemek, hem de bütün toplumun HAC'a ilgisini çekme ve cemiyete kazandırmak gayesi ile böyle merkezleri HAC'nin sağlık hizmetlerinde önemli bir eksikliği olan hastabakıcı, hemşire vb. hizmetlerin açığını gidermek için Hilali Ahmer Hanımlar Merkezi oluşturuldu.⁷²

Hanımlar Merkezi, Cemiyet'e maddi gelir sağlamak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş. Hanımlar Merkezi'nin ilk faaliyetleri ise şu şekilde olmuştur; sergiler, şefkat pazarları, sinema, balo, piyes, konser, kartpostal ve pul satışları vb. faaliyetler olmuştur.⁷³ Kermesler, toplantılar ve konferanslar düzenleyen Hanımlar Merkezi, diğer derneklerle bu faaliyetlerini genişletmiş, muhtaçlara ve ordunun ihtiyaç duyduğu yiyecek, kıyafet ve sıhhi gereksinimleri sağlayamaya çalışmıştır.⁷⁴

1.3. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda Hilal- i Ahmer

Hilal-i Ahmer Cemiyeti yeniden yapılanma sürecinde ilk sınavını Trablusgarp'ta savaşın patlak vermesiyle birlikte faaliyet göstermiştir. Cemiyet; Türk askerlerinin çeşitli tıbbi gereksinimlerinin karşılanması için faaliyete geçmekte gecikmedi. Tüm imkanıyla Trablus'ta savaşan askerlerin ve bölge halkının yanında oldu.⁷⁵

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, savaş süresince çarpışma bölgelerinde üstlenmiş olduğu sorumlulukla çeşitli sağlık heyetleri gönderebilmek için yurt içi ve yurt dışından çeşitli bağışlar toplasa da bölgenin sağlık koşulları ve savaş dolayısıyla cemiyette devlet gibi yetersiz kaldı. Yine de tüm olanaksızlıklara rağmen cemiyet görevlileri cephede ve cephe gerisinde tüm zorlu koşullara rağmen olağanüstü çabayla çalıştılar.⁷⁶

⁷² Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s.92.

⁷³ Çilek, "Hilâl-İ Ahmer Hanımlar Merkezi ve Faaliyetleri (1912-1923)", s.38.

⁷⁴ Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 10, 2003, s. 152.

⁷⁵ Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s.107.

⁷⁶ Akgün Karal, Uluğtekin, *a.g.e.*, C. 1, s.144.

Cemiyet yardımı giden heyetlerin çeşitli ecza ve sıhhi malzemeleri götürmeye özen gösterdi. İşgale uğrayan bölgelerde sağlık birimleriyle hastanelerde kullanılmak üzere battaniye, yorgan, tabak, kaşık tencere vb. şeyler, savaş esnasında sağlıksız ortamdan dolayı oluşan salgın hastalıklar için sıhhi malzemeler, bunların dışında yabancılara hastanelerde tedavi altında olan askerler ve subaylara bile fanila, gömlek, çorap gibi çamaşır ve giysi sağladı.⁷⁷

Savaş devam ederken cemiyet Trablusgarp'a üç heyet gönderdi. Ve Trablus'ta birçok hastaneler açarak sayıları 3.000'i geçen hasta ve yaralıya yardım eli uzattı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti yeniden yapılanmasından hemen sonra patlak veren bu savaş boyunca yapmış olduğu faaliyetler, cemiyete çok büyük tecrübeler kazandırdı. ⁷⁸

Osmanlı Devleti için yenilgi ve toprak kaybı ile sonuçlanan Trablusgarp Savaşı, cemiyet açısından çok büyük izler bıraktı.⁷⁹ Bu tecrübelerden hiç şüphesiz en önemlisi Cemiyet ilk kez Kızılhaç ve yabancı Kızılay Cemiyetleri'nin heyetleri ile çalışma ortamı bulmasıdır. Bu heyetlerle yapmış olduğu iş birliği, cemiyetin çalışmalarındaki eksiklerini yakından tecrübe etmesine bir yandan da uluslararası alanda kabul edilmesine yardımcı oldu.⁸⁰

Savaşın hemen bitmesinin ardından Balkan Savaşları'nın ortaya çıkmasıyla Cemiyet, faaliyetlerini balkan bölgelerine taşımış, cephede ve İstanbul'da hastaneler kurulmuştur. Savaşın getirdiği sağlık koşullarının bozulmasıyla cemiyet kolera, tifüs vb. bulaşıcı hastalıklara karşı mücadele vermiş savaş nedeniyle oluşan göçlerle ilgilenilmiştir. Balkan Savaşları'nda ortaya çıkan göçe dikkat çekmek amacıyla Ahmet Rasim Bey, Felah Gazetesi'nde "Hâl ve Mevki" başlıklı yazısında "yoksa yine öyle de ben mi uyanıyorum" diyerek gelen göçe vurgu yapmıştır.⁸¹

HAC, Balkan savaşları'nın doğurduğu gelen göçmenlere de yardımlarda bulunmuş ve faaliyetlerinin büyük bir bölümünü bu alanda yapmış olduğu çalışmalar oluşturmuştur. HAC gelen muhacirlere yaşamsal faaliyetlerini yerine getirmeleri için yevmiyeler vermiş bu yevmiyeleri kişi başı ödenmiş fakat daha sonra bu yevmiyeleri kişi başı değil aile sayılarına göre düzenlemiştir.⁸²

⁷⁷ Akgün Karal, Uluğtekin, *a.g.e.*, C. 1, s.154.

⁷⁸ Oya Dağlar Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", *Belleten*, C. 81, S. 292, 2017, s.980.

⁷⁹ Dağlar Macar, *a.g.e.*, s.952.

⁸⁰ Akgün Karal, Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. 1, s.149.

⁸¹ Cemal Sezer, Ömer Metin, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan savaşlarında muhacirlere yardımları*, 1. baskı, Ankara, Türk Kızılayı Yayınları, 2016, s.24.

⁸² Cemal Sezer, Ömer Metin, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardım faaliyetleri (1912-1922)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 54, 2013, s.169-170.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yapmış olduğu yardımlar, Balkan Savaşları'nda Müslüman halkın yanı sıra Gayrimüslimlere de ulaşmıştır. Bunlardan en göze çarpan örnek 2.800 Rumeli Musevi muhacirine yardım için Hahambaşının Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurmasıdır.⁸³

Yetersiz beslenme, sağlıksız ortamlar nedeniyle muhacirler arasında çeşitli bulaşıcı hastalıklar görülmüş. Cemiyet bu amaçla çeşitli hastaneler açarak, aşılar ve sıhhi desteklerle bulaşıcı hastalıkların etkisinin kırmaya ve azaltmaya çalışmıştır. Cemiyet ayrıca yurt dışında diğer Müslüman ülkelerin dikkatini çekmiş ve çeşitli yardımlar toplamıştır.⁸⁴

Cemiyetin en etkili yardımlarının Balkan Savaşları sırasında gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde, cemiyet mali desteklerden yoksun olsa da toplumun her kesimlerinden destek alarak yeniden yapılanmıştır.⁸⁵

Cemiyet, devletin artarda girdiği savaşlarda faaliyetlerini ve yardımlarını yapmaya çalışmış ve I. Dünya Savaşı'nda Hilal-i Ahmer Cemiyeti askerlere ve sivillere verdiği sağlık alanlarındaki çalışmalar başta gelmiştir.

Osmanlı ordularının çarpıştığı her cephelerde ve cephe gerisinde yaralı askerlerle yardım etmiş olan Hilal-i Ahmer Cemiyet'i bu yardımlarda kalıcı, seyyar veya sahra hastaneleri oluşturarak burada ilaç, tıbbi eşyalar, yiyecek ve her türlü olağanlığı sağlamaya çalışmıştır.⁸⁶

Savaşın zor şartları altında çaba gösteren Cemiyetin esas görevi, cephedeki askerlerin sağlık sorunlarını gidermekti. Fakat savaşın getirdiği olumsuz koşullar, askerler dışında sivillere de etkilemiş hatta Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, savaş sırasındaki düşman esirlerine de yardım elini uzatmıştır. Esirlerin yakınlarıyla olan haberleşmelerini sağlamıştır.

Cemiyetin yardımlarını bu denli ayırım yapmaksızın ve kayıtsız kalmaksızın gücünün yettiğince yardım eli uzatmıştır.⁸⁷

Cemiyetin bir başka sorunu ise Balkan Savaşları'nda olduğu gibi yine bulaşıcı hastalıklar olmuştur. Buna rağmen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, açmış olduğu dispanserler; aşılar, çeşitli tıbbi araç ve gereçler tedarik etmeye çalışmıştır.⁸⁸

⁸³ Gülfettin Çelik vd., Kızılay Arşivi Belgelerinde Savaşlar (Trablusgarb - Balkan - Milli Mücadele), Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2019, s.31.

⁸⁴ Sezer, Metin, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan savaşlarında muhacirlere yardımları, s.115.

⁸⁵ Sezer, Metin, *a.g.e.*, s. 14.

⁸⁶ Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s.275.

⁸⁷ Cemal Sezer, "Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri", History Studies International Journal Of History, C. 4, S. 4, 2012, s. 338.

⁸⁸ Sezer, a.g.e., s.338.

1.4. Milli Mücadele’de Hilal-i Ahmer

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve Mondros Antlaşması'nın imzalanmasıyla başlayan işgaller, başkentin İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve özellikle 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaline karşı Türk halkının direnişi, milli mücadele için cemiyetlerin kurulması ve sonrasında Milli Mücadele'nin başlamasına yol açtı.⁸⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basması, Milli Mücadele'nin dönüm noktası olmuştur ve Milli Mücadele'nin en önemli anlarından birini oluşturmuştur.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti de Mondros döneminde baskılara maruz kaldı. Mondros'tan sonra iktidara gelen Hürriyet ve İtilaf Hükümeti savaşın suçlusu İttihat ve Terakki'yi ilan etti. Hürriyet ve İttihat Cemiyeti, İttihat ve Terakki'ye yakın olduğu düşünülen cemiyetleri kapatmak için baskı uygulamaya başladı. Bu baskı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni de etkilemiştir. Ticaret ve Tarım Bakanı başkanlığındaki bir komisyonla cemiyetin belge ve raporlarını inceletti.⁹⁰

Belge ve raporlarda herhangi bir kusur bulunmamakla birlikte cemiyetin genel merkezi üç farklı komisyon tarafından bir kez daha denetlendi. Eskişehir'e gönderilen malzemeler incelemede dikkat çekse de kayda değer başka bir hususa rastlanmadı ve cemiyetin olağan faaliyetlerine devam etmesine izin verildi.⁹¹

Cemiyet için dönüm noktası ise; İtilaf güçlerinin isteklerine boyun eğen hükümet, Cemiyet'in Millî mücadeleye vermiş olduğu desteğin duyulması sonrası Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne olan tutumunu değiştirmesine neden oldu.

Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin 11 Nisan 1920 fetvası ile Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadeleye destek verenleri asi olarak ilan etmesi ve idama mahkûm etmesi cemiyeti de kapsıyordu. Cemiyet, Eskişehir deposundan Millî mücadeleye yardımda bulunması Dr. Adnan Bey başta olmak üzere asilere yardımda bulunmakla suçlandı.⁹²

Cemiyetin Genel Merkezi 16 Mart günü işgal kuvvetleri tarafından basılmasıyla Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Genel sekreteri Dr. Adnan Bey ve eşi Halide Edip ile Anadolu'ya geçmesidir. Cemiyet, Dr. Adnan Bey ve Dr. Besim Paşa'yla Eskişehir ambarını Milli Mücadele için yardım için merkez haline getirmesi Milli mücadeleyi güçlendiren bir etken olmuştur.⁹³

⁸⁹ Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s.350-351.

⁹⁰ Seçil Akgün Karal, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", ODTÜ Gelişme Dergisi, S. 39, 2012, s.121.

⁹¹ Akgün Karal, *a.g.e.*, s.122.

⁹² Akgün Karal, *a.g.e.*, s.88.

⁹³ Akgün Karal, Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, s.359.

Milli mücadeleyi destekleyenlerin çoğunun İstanbul'un işgali sonrası Ankara'ya geçmesi, Cemiyet'in yönetiminin resmi olmasa da Millî Mücadele'nin yürütüldüğü Ankara'nın artık yeni merkez olduğunu göstermiştir.⁹⁴

TBMM, Dr. Adnan Bey'i dönemin Sağlık Bakanlığı'na getirmesi cemiyetin merkez olması dışında Ankara'da da örgütlenmesine ön ayak oldu. 1920'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Besim Paşa, Adnan Bey, Ömer Lütfü Bey ve Esat Paşa girişimiyle Ankara teşkilatı kuruldu ve Anadolu'daki tüm cemiyetler Ankara'ya bağlandı. Ne var ki HAC'ın Genel Merkezi İstanbul'da olmasıyla Anadolu ve İstanbul ile olan ilişkiler kesildi ve cemiyet ikiye ayrılmış oldu. Cemiyet Genel Merkezi işgal kuvvetleri altında bulunsada Ankara'ya karşı hiç olumsuz faaliyetlerde bulunmadı.⁹⁵

1921'den sonra cemiyet, İstanbul'daki yardım çalışmalarını sürekli artırdı. Cemiyet, hastane, dispanser ve tıbbi malzeme desteğinin yanı sıra doktor, eczacı ve sağlık çalışanlarının İstanbul'dan Anadolu'ya geçişine yardım etti. Anadolu'ya geçen sağlık çalışanlarının tamamına yakını cemiyetin kurduğu cephe hastanelerinde ve dispanserlerde görev yapmış ve Milli Mücadele'ye önemli katkılarda bulunmuştur.⁹⁶

Ayrıca TBMM, HAC'ı işgale uğrayan yerleri sağlık hizmetlerini yapmak üzere görevlendirilmişti. Cemiyetin çoğu doktor ve eğitimli aydın kimselerden oluşması, Meclis'le Cemiyet'in iş birliği kimi zaman askere ve diğer bölgelerdeki Kuva-yi Milliye'ye destek verenlere bir moral oldu.

Dr. Adnan Bey'in Meclisteki görevleri Hilal-i Ahmer şubelerinin sağlık hizmetleri yanında Kurtuluş Savaşı'nın amacının halka anlatılmasına da hizmet etti. Cemiyet bunlar dışında Ankara ve İstanbul arasında bir haberleşme görevi gördü. Hem Ankara hem de İstanbul'daki merkezler aydınların uğrak merkezi haline geldi.⁹⁷

Millî Mücadele başladığında Anadolu'da cemiyete ait birçok hastaneler bulunuyordu. Bunlar; Ankara, Konya, Kastamonu, Niğde ve Kayseri'de idi. Ayrıca Cemiyetin Anadolu'da İmdad-ı Sıhhiye Heyetleri ise Nazilli, Karamürsel, Adana, Akhisar ve Antep'te idi. İmdad-ı Sıhhiye Heyetlerine aşağıda ayrıca değineceğiz lakin bu heyetler askerler ve muhacirler için erzak ve kıyafet yardımında bulunuyordu. Ayrıca Cemiyet'e ait Akhisar'da dispanserde mevcuttu. Eskişehir'de bulunan hastane ve deponun cemiyet için ayrı bir yere sahipti.

⁹⁴ Akgün Karal, Uluğtekin, *a.g.e.*, C. 1, s.360.

⁹⁵ İsmail Hacıfettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer: Türkiye Büyük Millet Meclisinin teşkilinden Sakarya zaferine kadar Hilâl-i Ahmer cemiyeti icraat raporu 23 Nisan 1920 - 23 Eylül 1921, 3. baskı, Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2010, s.16.

⁹⁶ Hacıfettahoğlu, *a.g.e.*, s. 17.

⁹⁷ Akgün Karal, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", s.124.

Eskişehir Murahhaslık Mondros Mütarekesi'nden sonra lağvedilse de Eskişehir deposundaki eşyalar Milli Mücadelenin önemli kaynaklarından olmuştur.⁹⁸ Eskişehir'deki hastanesi Milli Mücadelede yatak sayısı önce 100'e, İnönü Savaşları esnasında 150'ye çıkarıldı.⁹⁹

Milli Mücadele döneminde HA, Batı cephesinde tıbbi ve ihtiyaçların karşılanması için çalışmalar yürütmüştür. İkinci İnönü Savaşı sonrasında ise, Hilal-i Ahmer, cephe yakınlarında yaralıları için hastaneler, nekahethaneler ve dispanserler açarak yaralanmış asker ve sivillere tedavi etmeye çalışmıştır.¹⁰⁰

TBMM, Cemiyet için sağlık yardımı, ulus içerisinde propaganda faaliyetleri dışında bağımsızlığı yurtdışına açıklamak ve barış için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin saygınlığından da yararlanmıştı. Burada en göze çarpan II. Londra Konferansı'ndan diğer devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin İkinci Başkanlarından Hamit Bey'i, TBMM adına İstanbul temsilcisi olarak atanmasıdır. Daha sonra Hamit Bey yine Milli Mücadelenin başarısı sonrası Mudanya Görüşmeleri'ne de katılmıştır.¹⁰¹

1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasından bir gün sonra TBMM, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'yle ilgili kararlar alındı ve cemiyetin adı "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden" "Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne" dönüştürüldü. Cemiyet yeni kurulmuş cumhuriyetin vazgeçilmez bir kurumu haline gelmiştir.¹⁰² Bu dönüşüm cemiyetin 1911'de cemiyetin yeniden yapılanmasından sonra en büyük kırılma noktası olmuş.

Milli Mücadele'ye büyük fedakarlıkla destek veren cemiyet, Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'nin açılış konuşmasında "Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Müdafaa-i Hukuk, Asker Ailelerine Yardım Cemiyeti gibi müteşekkil heyetlerin ve bilhassa Hilal-i Ahmer'in ibraz eyledikleri mesai-i meşkure takdirlere sezadır." diyerek Paşa, cemiyetten övgülerle bahsetmiştir.¹⁰³

Lozan Anlaşması sonrası Cemiyet'in faaliyetlerinden biri de mübadele, oldu. Mustafa Kemal Paşa bu mübadelede Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım istedi. 7 Ekim'de kurulan komisyona cemiyette katıldı cemiyet adına Dr. Ömer Lütfü Bey komisyon çalışmalarına

⁹⁸ Mesut Çapa, "Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1924-1925)", Ankara, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989, s.36.

⁹⁹ Çapa, *a.g.e.*, s.104.

¹⁰⁰ Temel İbrahim Dokumacı vd. (ed.), Türk basınında Milli Mücadele döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919 - 1922, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2019, s.14.

¹⁰¹ Cemal Sezer, "Millî Mücadele Sonrası 13. Hilâl-İ Ahmer Sağlık İmdat Heyeti'nin Bandırma, Kirmasti (Mustafakemalpaşa) ve Karacabey'deki Yardım Faaliyetleri (1922-1923)", Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 22, S. 40, 2020, s.465.

¹⁰² Sezer, *a.g.e.*, s. 465.

¹⁰³ Akgün Karal, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", s.125.

katıldı.¹⁰⁴ Hilal-i Ahmer'in mübadelede, mübadillere ev, iaşe, kıyafet sağlamıştır. Beş yıl süren mübadelede cemiyet kaynaklarının büyük bir kısmını mübadeleye harcadı. Mübadele dışında cemiyet Yunan ordularının işgali sonrası yakılıp yıkılan şehirlere de yardım eli uzattı.¹⁰⁵

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti faaliyetlerini Batı Anadolu'da yoğunlaştırdı. Dernek, Anadolu'nun harap olmuş bölgelerinin imar ve iaşe ihtiyaçlarını karşılamak için yardımlarda bulundu ve birçok yardım ekibi göndermiştir.¹⁰⁶

Cumhuriyetin ilanından sonra Türk Devrimleri'yle çağdaş ve uygarlaşma yolunda yaptığı devrimlerinin yanı sıra HAC Türkiye'nin en önemli kurumu haline geldi. Bu kurum Türkiye Cumhuriyeti'nde doğal afetler, göçler ve salgın hastalıklar başta olmak üzere yardımlarda bulundu. Cumhuriyet çağdaş, güçlü ve saygın bir sivil toplum kuruluşu kazanmış oldu.¹⁰⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin bir kurumu olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Cumhuriyet'in ilanından sonra özellikle 1925'te genel toplantısında İdare Heyeti Başkanlığına Dr. Refik Saydam seçilirken cemiyetin nizamnamesinde değişiklikler yapıldı.¹⁰⁸

1922'te yapılan değişiklikle Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ismi "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti" oldu. Sonra, 1935'te yapılan değişiklikle de "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve 1947'te ise "Türkiye Kızılay Derneği" adını alarak günümüze kadar gelmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Akgün Karal, *a.g.e.*, s.127.

¹⁰⁵ Akgün Karal, *a.g.e.*, s.130.

¹⁰⁶ Sezer, Metin, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardım faaliyetleri (1912-1922)", s.176.

¹⁰⁷ Akgün Karal, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", s.134.

¹⁰⁸ Seçil Akgün Karal, Murat Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a 2, C. 2, 1.Baskı, Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020, s.304.

¹⁰⁹ Mesut Çapa, "Kızılay", İslam Ansiklopedisi, (28.03.2022), Erişim Tarihi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kizilay>.

2. BÖLÜM

HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN İMDAD-I SİHHİYE VE HEYET-İ İMDADİYELERİN İŞGAL (MİLLİ MÜCADELE) DÖNEMİ DOĞAL AFETLERDEKİ FAALİYETLERİ (1911- 1918)

Cemiyetler Kanunu'nun 1911 yılında kabul edilmesi, daha önce de dile getirildiği gibi, Hilal-i Ahmer'in etkinlik sahasında belirgin bir genişlemeye yol açmıştır. HA tarafından yürütülen faaliyetler askeri ve sivil olarak iki temel başlık altında değerlendirilebilir, ancak askeri faaliyetler, bu çalışmanın odağı dışındadır. Bizim ana hedefimiz Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin sivil alanda, özellikle doğal afetlerin ardından gerçekleştirdiği yardım faaliyetlerini incelenmesidir. Bu çalışmayı yaparken, Kızılay Arşivi, mecmualar icraat raporları ve diğer uygun kaynaklardan geniş ölçüde faydalanılmıştır.

Doğal afetler olarak ele alacağımız konular depremler, seller, yangınlar, salgın hastalıklar, kıtlık-kuraklık, harpzedeler (savaş mağdurları) ve diğer afetleri içermektedir. Bu afetlerde Hilal-i Ahmer afet bölgelerine yapılan yardımlara baktığımız da cemiyetin bölgelere göndermiş olduğu İmdad-ı Sıhhiye heyetleri (sıhhi yardımlar) ve Heyet-i İmdadiyeler (yardım heyetleri) dikkat çekmektedir.

HA'nın tarihsel ve kronolojik olarak incelenmesi konusunda, konumuz 1911-1924 yılları arasındaki faaliyetleri ele alınacaktır. Bu süreçte, afetlerdeki sivil faaliyetleri iki ayrı döneme ayırabiliriz. İlk kısım, Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin 1911'deki yeniden yapılanmasından I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemi kapsar. İkinci kısım ise işgal dönemiyle (1919-1922) başlayan ve Cumhuriyet'in kuruluşuna giden süreçteki faaliyetlerini ele alacaktır.

Doğal afetlere geçmeden önce İmdad-ı Sıhhiye Heyetleri'nin kurulması, faaliyet alanları ve İmdad-ı Sıhhiye Heyetleri'nin amacı üzerinde durmak faydalı olacaktır. Kurulan heyetlerin konumuz olan doğal afetlerde yapmış olduğu faaliyetlere geçmeden önce kısaca heyetlerin oluşması ve yapmış oldukları çalışmaları genel olarak inceleyeceğiz.

2.1. İmdad-ı Sıhhiye ve Heyet-i İmdadiye Heyetlerinin Kurulması ve Faaliyetleri

İmdad-ı Sıhhiye Heyetleri (Sıhhi yardım heyetleri); Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yardıma muhtaç, askeri ve sivillere; savaşlarda ve felaketlerde belirli süre faaliyet gösteren, saha çalışmaları yapan cemiyetin genel merkezince veya cemiyetin şubeleri tarafından oluşturulan yardım ekipleridir. Kurulan ekipler Cemiyet'in kuruluş amacı olan yaralılara ve

askerlere yardım etme ilkesi doğrultusunda yardım heyetlerini sıkça görevlendirmiş ve olayların cereyan ettiği bölgelerde yerinde hizmet vermiştir.¹¹⁰

İmdat heyetleri (yardım heyetleri, acil durum heyetleri) ve İmdat-ı Sıhhiye heyetleri (sıhhi yardım heyetleri) olmak üzere iki kısma ayrılabilen heyetler, genel olarak bölgedeki olaylarda nakdi veya aynı yardımlarda bulunurken, sıhhi yardım heyetleri sağlık alanında faaliyet göstererek bölgedeki tedavi, sağlık ekipmanları, hastaneler ve sahra çadırları gibi çalışmalar yürütmüştür.

Bu heyetlerin faaliyetleri, HA toplum hizmetlerine olan katkısını önemli ölçüde artırmıştır. Sağlık hizmetlerinin ve acil yardımın sağlanması, toplumun genel refahını artırmak ve devletin toplum üzerindeki etkisini güçlendirmek için kritik öneme sahiptir. Bu çerçevede, İmdat-ı Sıhhiye ve Heyet-i İmdadiye'nin kuruluşu ve faaliyetleri sosyal hizmetler alanındaki çabalarının önemli bir parçasını oluşturmuştur.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kuruluşunu tamamlayamadan Trablus Savaşı başlamıştır. Bu nedenle cemiyet, üzerine düşen görevleri yerine getirmek için yardım heyetleri oluşturmuştur. Bununla birlikte, oluşturulan yardım heyetleri sadece Trablus Savaşı ile sınırlı kalmamıştır. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in kurulması gibi süreçlerde de farklı görevler üstlenmişlerdir. 1911'den başlayıp I. Dünya savaşının (1911-1918) sonuna kadar faaliyet gösteren yardım heyetlerinin tablosu şu şekildedir:

Tablo 2.1 1911-1918 Hilal-i Ahmer Cemiyeti Heyet-i İmdadiyeleri

	HEYETİN ADI	GÖREV YERİ	TARİH	AÇIKLAMA
1	Birinci Heyet	Aziziye (Trablus)		Askeri
2	İkinci Heyet	Bingazi	Kasım 1911	Askeri
3	Üçüncü Heyet		27 Aralık 1911	Askeri / Sivil

¹¹⁰ İzgöer, Tuğ, Padişah'ın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911 - 1913 yıllığı, s. viii.

Tablo 2.1'den devam ediyor.

4	Kafkas Cephesi Heyeti	Erzurum Erzincan Sivas Samsun Bafra Trabzon	1916	Askeri / Sivil
5	Kafkas Cephesi Heyeti	Ilıca Erzincan Kemah Zincidere (Kayseri)		Askeri (3.Ordu) / Sivil
6	Beyoğlu Hastanesi	İstanbul		Askeri
7	Tıp Fakültesi	İstanbul		Askeri/Sivil
8	Galata Hastanesi	İstanbul		Askeri
9	Taksim Hastanesi	İstanbul		Askeri
10	Cağaloğlu Hastanesi	İstanbul		Askeri
11	Kadırga Hastanesi	İstanbul		Askeri
12	Darüşşafaka Hastanesi	İstanbul		Askeri
13	Gelibolu Hastanesi	Çanakkale Şarköy Tekirdağ		Askeri
14	Medine Hastanesi	Medine	1916	Askeri

Tablo 2.1'den devam ediyor.

15	Süveyş Heyet-i İmdadiyesi (Seyyar)	Kudüs Vadi-i Sarar Dera Şam Mezze (Şam)	1915	4. Ordu / Sivil
16	Gülnehal Vapuru (Seyr-i Sefain İdaresi)	Deniz Yolu	1911	Askeri/Sivil
17	Edremit Vapuru (Seyr-i Sefain İdaresi)	Deniz Yolu	1911	Askeri
18	60 Numaralı Vapur (Şirket-i Hayriye)	Deniz Yolu	1911	Askeri
19	61 Numaralı Vapur (Şirket-i Hayriye)	Deniz Yolu	1911	Askeri
20	63 Numaralı Vapur (Şirket-i Hayriye)	Deniz Yolu	1911	Askeri
21	Konya Heyeti	Konya Ereğli	1915	Sivil
22	Burdur Heyeti	Burdur	1914	Sivil
23	İstanbul Heyeti	İstanbul		Sivil

Tablodan anlaşıldığı üzere, yardım heyetleri sivil ve askeri hizmetler sunmak üzere görev yapmıştır. 1911'den I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar (1918) sadece sivil hizmet veren İmdad Heyetlerinin sayısı üçtür. Askeri hizmet veren İmdad Heyeti sayısı on beştir. Bu heyetlerin beşi hem askeri hem sivil hizmetler sunmuştur. Bu dönem boyunca toplam 23 yardım heyeti faaliyet göstermiştir.

Faaliyet gösteren yardım heyetleri öncelikle savaş bölgesinde yaralılara ve güçsüzlere yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca, hastanelerde sabit görevlerde bulunurken seyyar faaliyetler veya buldukları bölgelere sahra çadırları, çayhaneler, dispanserler, tahaffuzhaneler ve laboratuvarlar kurarak önleyici sağlık hizmetlerinde de bulunmuştur.

İmdad-ı Sıhhiye Heyetleri sadece sağlık çalışmalarında değil sivil alanda çeşitli imar faaliyetleri göstermiştir. Bölge halkından da faydalanarak bu çalışmalarını yürütmüştür.¹¹¹

2.2. Hilal-i Ahmer ve Doğal Afetlerde İmdad-ı Sıhhiye ve Heyet-i İmdadiye Faaliyetleri

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin oluşturmuş olduğu İmdad-ı Sıhhiye Heyetleri savaş alanlarının dışında da çeşitli faaliyetler gösterilmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Salib-i Ahmer gibi kurumlar her ne kadar ilk kuruluş amacı savaş alanındaki yaralı askerlere yardım etmek olsa da zaman içerisinde yardım alanlarını genişleterek sivillere ve savaş dışında da çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımların başında doğal afetlerde göstermiş olduğu faaliyetleri içermektedir.

Hilal-i Ahmer'in doğal afetlerde göstermiş olduğu yardımlar depremler, yangınlar, seller, kıtlık- kuraklık ve salgın hastalıklar vb. afetlerdir. Üzerinde duracağımız.

2.2.1. Hilal-i ahmer'in depremzedelere yardımları

Depremler, giriş kısmında da bahsettiğimiz gibi yer kabuğunun ani kırılmasıyla meydana gelen fay hareketidir. Anadolu coğrafyası depremler tarih boyunca çok yıkıcı ve ölümcül olmuştur. Bu çerçevede Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin depremlerde göstermiş olduğu yardımlar, depremlerde meydana gelen yerinden edilen ailelere geçici barınak, yiyecek, giyecek ve diğer temel ihtiyaçların sağlanması; yıkılan veya hasar gören evlerin yeniden inşa edilmesi veya onarılması için destek sağlayan HA'nın yardım heyetleri ve sıhhi yardım heyetlerinin depremzedelere yapmış olduğu yardım faaliyetlerini kronolojik olarak inceleyeceğiz.

2.2.1.1. Mürefte (Şarköy) Depremi

Depremi meydana geldiği bölge 1912'de Osmanlı'nın Edirne Vilayeti, Gelibolu Sancağı'na bağlı Şarköy ve Mürefte de 9 Ağustos 1912'te perşembe gününü Cuma'ya bağlayan gece meydana gelmiştir. Depremde 2800 kişi ölmüş ve 7000'den fazla kişi yaralanmıştır. Biga ve

¹¹¹ Kerim Sebati Bey'in Heyet'inin savaşta iki görevi vardı. bunlardan biri; ilaç ve pansuman malzemeleriyle yaralılara ve hastalara yarımdayım etmek. İkinci amacı ise savaş alanındaki yaralıların kurulan hastanelere taşınmasıydı. Birinci heyet cephe bölgesinde büyük çadırlarla seyyar hastaneler ve imdad noktaları kurarak yaralı askerlere yardım ederken bir yandan yerli halka (Bedevilere, Urbanlara) ayda 10 Frank, savaş esnasında 2 Frank karşılığında sedyecilik yaptırılmış, Sedyeciler yaralıları imdad noktalarından alarak aziziye seyyar hastanesine nakletmişlerdir. Ve bu sedyeciler savaşta büyük hizmetler gerçekleştirmişlerdir. Bknz. Topçu, İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 1, s. 24.

Trakya'dan 300 köyü etkileyerek bölgesini aşan bir etkiye sahiptir.¹¹² Günümüzde yapılan araştırmalarda deprem Ganos (Gaziköy) ve Kavali arasında bulunan 56 kilometrelik Ganos fayının kırılması sonucu oluşmuştur. 7.3 şiddetinde olduğu hesaplanan deprem Marmara bölgesinde hissedilmiş Tekirdağ, Lüleburgaz, İzmit, Selanik, İzmir ve Midilli Adası'nda dahi depremin sarsıntısı hissedilmiştir.¹¹³

Osmanlı, depremden bir gün sonra bölgeye yetkilileri göndermiş ve çeşitli tedbirler almıştır. Enkaz altında kalanların kurtarılması için vakit kaybetmeden harekete geçirilmiştir. Ayrıca depremzedeler için su, yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçları için gerekli çalışmaları yürütmüştür. Su çeşmelerinin deprem sonrası zarar görmesinden dolayı bölgede su ihtiyacı önemli bir boyuta ulaşmıştır.¹¹⁴

Deprem bölgesine Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de depremzedeler için zaman kaybetmeden harekete geçmiştir. Bölge yönetim birimlerinden alınan telgrafları Dahiliye Nezareti, yardım edilmesi için Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bildirmiştir. Nezaretin, 9 Ağustos 1912 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne göndermiş olduğu bir telgrafta yangının boyutlarını ve hasarı konusunda detaylı bilgiler verilmiştir. Telgrafa göre, "Yangın sabaha karşı saat üç buçukta Çorlu'da başlamıştır. Deprem çok şiddetli olmuş ve artçı şeklinde devam etmiştir. Deprem sonrasında bakkal dükkanında yangın çıkmıştır. Yangın iki yüz hane ve yüze yakın dükkan ve mağazaya yayılmıştır. Bu arada jandarma karakolu da yanmıştır. Yangından dolayı meydana gelen hasar yaklaşık iki yüz lira tahmin edilmektedir. Yangından etkilenen kişiler, askeriyeden alınan çadırlara yerleştirilmiştir."¹¹⁵

Yine Şarköy Kaymakamının bir telgrafına göre Şarköy'de, depremden zarar gören yüz elli iki yüz hane kadar kişi zarar görmüştür. Bunlar çadırlara yerleştirilmiştir. Tahminen altmış yetmiş kadar kişi ölmüş ve yüz elli kadar da yaralı bulunmaktadır. Bölgede ekmek veya un sıkıntısı yaşanmıştır. Gelibolu'da ise iki fabrika bacasının yıkıldığı ve burada on bin kadar askerin bulunmasından dolayı un ve ekmek ihtiyacının çok fazla olduğu belirtilmektedir. En kısa zamanda İstanbul'dan un tedarikinin yapılması talep edilmektedir.¹¹⁶

Keşan Kaymakamlığı'nın Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği başka bir telgrafına göre, çevredeki birçok köyün depremden etkilendiği, askeri ve sivil birçok binanın hasar aldığı bildirilmektedir.¹¹⁷

¹¹² Cenk Yaltrak, Bedri Alpar, Yıldız Altonok, "Mürefte-Şarköy Depremi: Ganos Fayı'nın 9 Ağustos 1912 Depreminde Atımı, Kırık Uzunluğu, Büyüklüğü, Karakteri ve Aynı Yörede Olan Tarihsel Depremler", Aktif Araştırma Grubu Altıncı Toplantısı, Ankara, MTA Genel Müdürlüğü, 2002, s. 90.

¹¹³ Cemal Sezer, "Şarköy- Mürefte Depremi (9 Ağustos 1912) Sonrası Depremzedeler İçin Yapılan Yardım Faaliyetleri", Cappadocia Journal Of History And Social Sciences, S. 12, 2019, s. 75.

¹¹⁴ Sezer, *a.g.e.*, s. 76.

¹¹⁵ Kızılay Arşivi, nr, 32/65.

¹¹⁶ KA, nr, 32/66.

¹¹⁷ KA, nr, 32/67.

Bölge yönetim birimleri, depremin başından itibaren elindeki imkanlar çerçevesinde vatandaşlara yardım etmiştir. Ancak bu dönemde Balkan Savaşı devam etmektedir. Bölgede İkinci Ordu bulunmaktadır. Yukarıdaki telgraflardan anlaşılacağı üzere askeri birliklerden istenilen çadır, un ve eşyaların sivil halka verilemediği dikkat çekmektedir.¹¹⁸ Bundan dolayı da bölge yönetimleri sürekli İstanbul'dan un ve çadır talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 16 Ağustos 1912 tarihinde Faik Bey, Katip Sami, stajyer Doktor Halil, Hıfzı Behçet efendilerle Eczacı Safvet Arif, Hastabakıcı Ahmet Fevzi, Mahmut Cemal, Hasbi Efendiler ve hademe Hüseyin Cemal, Eğinli Mustafa, Aşçı Mengeneli Hasan'dan oluşan bir heyet kurmuştur.¹¹⁹ Heyet, beraberinde eşya ve tıbbi malzemelerle yüklü bir şekilde Yunan Vapur kumpanyasından "İtaki Vapuru'yla" aynı gün sabaha karşı Mürefte'ye hareket etmiştir. Ertesi gün burada bulunan Dr. Nafiz Bey başkanlığında oluşturulan heyete yardım malzemelerini teslim ettikten sonra İmroz Adası'na hareket edilmiştir. Mürefte'ye ne kadar yardım malzemesi bırakıldığı belgede yer almamıştır.

İmroz Adası'na varıldığında iskelede halkla ilk görüşme yapılmıştır. Görüşmede ölü ve yaralı sayısının az olmasına rağmen yıkımın çok olduğu anlaşılmıştır. Adadaki yerleşim alanları gezildikten sonra kaymakam, papaz, okul müdürü ve ileri gelen kişilerle görüşülerek gerekli yardım malzemesinin bırakılmasına karar verilmiştir. Bu arada gayrimüslim vatandaşların cemiyetin yardımları karşısında hayretlerini dile getirmişlerdir. Ada da bir komisyon oluşturularak yardım malzemeleri teslim edilmiştir.

Yapılan yardım malzemelerinin miktarı şöyledir:

Gıda yardımları:

Ekmek 450 kıyye

Dakik 10 Çuval

Peksimed 500 Kıyye

Pirinç 6 (...)

Triyesete Şekeri 1 Çuval

Gaz (Petrol) 1 Teneke

Tıbbi Eşyalar :

Oksijenli su 6 Şişe

¹¹⁸ KA, nr, 32/68.

¹¹⁹ KA, nr, 13/14.

Şap 1 Kilo

Vazalin 1 Kilo

Asitborik 10 Kilo

Amerikan Sargı 50 adet

Tütün (beheri 500 gramlık) 20 Paket

Gaz (beheri on metrelik) 10 Paket

Hilal-i Ahmer heyeti, İmroz Adası'nda depremzedelere yönelik yardım faaliyetlerini başarıyla tamamlamıştır. Hilal-i Ahmer, savaş ortamında dahi hızlı ve etkili bir müdahale sergileyerek depremden zarar gören halka gerekli yardımları ulaştırmıştır.

2.2.1.2. 1914 Burdur-Isparta Depremi

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin sivil anlamda oluşturduğu sıhhi yardım heyetlerinden ikincisi Burdur-Isparta depremi ile ilgilidir. Isparta-Burdur Depremi, 4 Ekim 1914'te Burdur Gölü içerisinde meydana gelen fay kırılmasıyla richter ölçeğiyle 7.0 büyüklüğünde deprem gerçekleştiği tahmin edilmektedir.¹²⁰ Depremin artçı sarsıntıları 6 gün boyunca devam etmiş depremin etkisi Isparta başta olmak üzere Konya, Denizli, Antalya, Kütahya ve Bolvadin (Afyonkarahisar)'da hissedilmiştir.¹²¹

Deprem sonrasında, Burdur'daki önemli yapılar arasında yer alan Ulu Cami, Şeyh Sinan Cami, Kara Senir Cami, Divan Baba Cami, Saden Cami, Hecin Dede Cami, Taş Cami, Selimoğlu Cami, Gazi Cami ve Ağıl Cami ile birlikte Burdur Saat Kulesi de yıkılmış ve kullanılamaz hale gelmiştir. Ayrıca deprem sonrası şehir ekonomik açıdan sıkıntı çekmiştir.¹²² Yapıların yanı sıra Burdur'da evlerin üçte ikisi yıkılmış ve geri kalan evler ise kullanılmayacak boyutta hasar görmüştür. Ölenlerin sayısı 2 bin 344 yaralananların sayısı ise 681 olarak belirlenmiştir.¹²³

¹²⁰ "1914 Burdur Depremi", Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Erişim Tarihi 20.06.2022, <https://deprem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=44>.

¹²¹ Cemal Sezer, "1914 Isparta-Burdur Depreminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yapmış Olduğu Yardımlar", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 19, 2014, s. 18.

¹²² Metin Tuncel, "Burdur", İslam Ansiklopedisi, Erişim Tarihi 20.05.2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/burdur>.

¹²³ Sezer, "1914 Isparta-Burdur Depreminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yapmış Olduğu Yardımlar", s. 18.

Hilal-i Ahmer yaşanan deprem sonrası 4 Ekim tarihinde İstanbul'da toplanmış ve depremzedelere yardım edilmesi için hemen bir Heyet-i İmdadiye kurarak bölgeye yardımlarda bulunmak üzere çalışmalarına başlamıştır.¹²⁴

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 22 Eylül 1330 tarihli Gazete Müdüriyeti'ne vermiş olduğu ilanda Isparta ve Burdur'da hareket-i arz meydana geldiği Hilal-i Ahmer doktorlarından Nafiz Bey riyasetinde bir Heyet-i İmdadiye oluşturulduğu Heyet'in, mezkûr bölgeye dün akşam. (21 Eylül 1330) Edremit Hastane Gemisi'ne bildirilerek Bandırma'ya doğru yola çıkmıştır. Hastabakıcı ve doktorlardan oluşan heyetin ayrıca depremzedeler için çeşitli sıhhi malzemelerinde götürüldüğü ilanda belirtilmiştir.¹²⁵

Dahiliye Nezareti'nce yazılan telgrafta "Isparta ve Burdur'da Hareket-i arz felaketi meydana geldiği ve bölgeye gönderilmek üzere Heyet-i İmdadiye'nin ivedilikle oluşturulmuştur.

Oluşturulan heyet şu şekilde teşekkül etmiştir.

Reis: Doktor Nafiz Bey

Tabip Doktor: Mehmet Emin Bey

Memur: Mustafa Hakkı Efendi, diplomalı hastabakıcı altı kişi ve bir hademe bir aşçı olarak belirtilmiştir.¹²⁶

Heyet-i İmdadiye ayrıca, depremzedelere 16 Ekim 1914 tarihinde para yardımında bulunmuştur. 140 haneye 100 kuruştan 14 bin kuruş yardımda bulunmuştur.¹²⁷

İmdat Heyeti nakit yardımların yanı sıra depremzedelerin işlerinin karşılanması için Cemiyet ambarından;

123,5 kilo Pirinç

4,5 kilo Yağ

3 kilo Tuz

22,5 kilo Patates

16 kilo Börülce

10 kilo Fasulye

80 kilo Şeker

¹²⁴ Sezer, *a.g.e.*, s. 21.

¹²⁵ KA, nr, 193/155.

¹²⁶ KA, nr, 307/18.11.

¹²⁷ KA, nr, 307/5-5.16.

3 kilo çay

2 teneke Gaz Yağını bölgeye dağıtmıştır.¹²⁸

Cemiyet, soğuk havalar dolayısıyla 28 Eylül 1330 tarihli belgede 30 kişiye yorgan yardımı yaptıęı¹²⁹ ve Keçiborlu'da 60 haneye 1 adet olmak üzere yorgan yardımında bulunmuştur.¹³⁰

Toplamda yapılan eşya yardımları şu şekildedir;

297 Yorgan

255 Don

295 Gömlek

20 Yastık Kılıfı

7 Yatak Kılıfı

4 Battaniye

4 Yatak arşafı

9 Yastık

15 Kılıf

2 Yatak¹³¹

55 Parça Porselen¹³² yardımında bulunmuştur.

Sonuç olarak, 1914 Isparta-Burdur Depremi, büyük bir yıkıma ve insani acıya neden olmuştur. Depremın ardından Cemiyet, hızlı bir şekilde harekete geçerek bölgedeki depremzedelere yardım etmek için bir Heyet-i İmdadiye oluşturmuştur. Bu heyet, doktorlar, hastabakıcılar ve diğer personel tarafından oluşturulan bir ekip tarafından yönetilmiştir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, yardım faaliyetleri hem nakit yardımları hem de temel ihtiyaçların karşılanması yoluyla gerçekleşmiştir. Depremzedelere para yardımı yapılmış, ayrıca Cemiyet ambarından çeşitli gıda ve eşya malzemeleri dağıtılmıştır. Ayrıca, soğuk hava koşulları nedeniyle yorgan yardımı yapılmış ve eşya yardımları da sunulmuştur.

¹²⁸ KA, nr, 307/16.1.

¹²⁹ KA, nr, 307/14.

¹³⁰ KA, nr, 307/10.8.

¹³¹ KA, nr, 307/16.1.

¹³² KA, nr, 307/16.2.

Bu faaliyetler, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin acil durumlarda hızlı ve etkili bir şekilde harekete geçme yeteneğini göstermektedir. HA depremzedelere sağlık hizmetleri, temel ihtiyaçların karşılanması ve barınma gibi alanlarda destek olmuştur. Bu çabalar, deprem sonrası toplumun iyileşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır.

2.2.2. Yangınlar ve hilal-i ahmer'in yangın zedelere yardımları

Yangın felaketi, bir yangının bir topluluğa veya bölgeye önemli ölçüde zarar vermesine neden olan bir olaydır. Bu, binalara, altyapıya ve doğal kaynaklara verilen hasarın yanı sıra can kaybını da içerebilir. Yangın felaketlerine, yıldırım çarpması, insan hatası ve diğer başka doğal afetler de dahil olmak üzere çeşitli faktörler neden olabilir. Yangın felaketlerinin bir toplum üzerinde ekonomik kayıplar, psikolojik travma ve günlük yaşamda aksamalar gibi uzun vadeli etkileri olabilir.

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkan birçok yangın vardır. Bu yangınlar kentlerin mimarisi üzerinde olduğu kadar burada yaşayan insanların yaşamları üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır.

Yangınların Osmanlı coğrafyasında genellikle evlerin ahşap yapıda olması, sokakların darlığı ve evlerin bitişik nizamda olması yangınları hızlı bir şekilde yayılmasına, büyük felaketlere yol açmasına neden olmuştur. Hilal-i Ahmer her alanda olduğu gibi yangın felaketinde de felaketzedelere yardımlarda bulunmuştur. Felaketzedelerin yaralarını hızlı bir şekilde sarmaya çalışmıştır.

2.2.2.1 1911 İstanbul Aksaray Yangını

Aksaray Yangını 23 Temmuz 1911'de II. Meşrutiyetin ilanının üçüncü yıl dönümü kutlamaları sırasında Uzun Çarşı'da bulunan misafirhane olan ahşap bir binanın üçüncü katında çıktı. Bayram nedeniyle boş olan apartmanda yangın kimse tarafından fark edilmeyince yangın büyüyerek bitişik nizamlı diğer ahşap binalara sıçrayarak Süleymaniye ve Dökmeciler tarafından Mercan'a doğru yayılmaya başladı. Yangın rüzgarın etkisiyle de Beyazıt ve Veznecileri kül ederek Aksaray'a doğru yayıldı. 17 saat boyunca süren yangın da¹³³ Camciali, Balabanağa, Mollakestel, Kızıtaş, Mimarkemalettin, Fevziye, Kemalpaşa, Yakupağa, Mesihpaşa, Oruçgazi, Alembey, Gurebahüseyinağa, Kovacidede

¹³³ "Tarihte İstanbul'da yaşanan en büyük afetler ve yangınlar hangileridir?", Erişim Tarihi 30.12.2022, <https://www.gelgez.net/tarihte-istanbulda-yasanan-en-buyuk-afetler-yaniginlar/>.

Baklalikemaleddin, Çobançavuş, Katipkasım ve Şeyhferhat mahalleleri yangında tamamen yanarak yok oldu.¹³⁴

23 Temmuz 1911 tarihinde çıkan Aksaray Yangını bir başka adıyla da “Uzun Çarşı Yangını” olarak geçer. Yangın söndürüldüğünde İstanbul Polis Müdürlüğü yangında hasara ilişkin “Aksaray Yangını” adlı bildiri yayımlamıştır. Yayımlanan bildiriye göre 2 bin 400 ev, 3 bin dükkan, on beş fırın, on altı Cami ve Mescit, iki medrese, üç hamam, birçok tekke, türbe ve mektep yanmıştır. 9 kişide hayatını kaybetmiştir.¹³⁵

Yangın sonrası binlerce insan evsiz ve barınamaz hale geldi. Yangın sonrası afetzedeler için yurdun her tarafından yardımlar gelmeye başladı. Ayrıca çadırlar kurularak evsiz kalan afetzedelerin barınmaları sağlandı.¹³⁶ Hilal-i Ahmer Cemiyeti de yangın zedeler için yardım çalışmalarına başladı bu çalışmalar şu şekildedir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, yangından hemen sonra harekete geçerek 300 lira yardımda bulundu. Yangın zedelere yardım etmek için doktorları görevlendirdi ve gıda yardımında bulundu.

Evsiz kalan insanlar için yardım hizmeti sunan cemiyet, 20.000 kişiye yemek dağıtmıştır. Yemek dağıtımının sayısı dikkate alındığında yangının nedenli yangının büyük etkilerine ve evsizlik sorunu yarattığını gözler önüne sermektedir.¹³⁷

Kızılay Arşivleri’nde yapılan yardımlara ve yangın zedelere ilişkin yardım listesi mevcuttur. 27 Aralık 1911 tarihinde Merkez Harik İaşe ve İskan Şubesi’nin Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne göndermiş olduğu Aksaray depremzedelerinden ve şu anda Fatih bölgesinde yaşayan, en çok yardıma ihtiyaç duyanların isimlerini ve yapılan yardımları içeren listede 101 kişilik nüfusa kıyafet, ev eşyaları ve bağışlar yapılmıştır.¹³⁸ Merkez Harik İaşe ve İskan Şubesi’nin 25 Aralık 1911 tarihinde yine göndermiş olduğu yardım listesinde ise 689 kişiye ikamet ettikleri evlerin mahalle ve sokaklarının da yazıldığı yardım listeleri ile yangın zedelerin ihtiyaçları belirlenmiştir.¹³⁹

Ayrıca “Kızılay 1911 salnamesi’nde” ise yangına yapılan yardımdan şu şekilde bahsedilmektedir:

¹³⁴ Sibel Gürses Söğütü, “1911 Aksaray Yangın Yerinin İmarı ve Eski Eser Kaybı”, Mimar.ist Dergisi, S. 72, 2021, s. 105.

¹³⁵ Erdem Yücel, Geçmiş Günlerin Aksaray’ı, İstanbul, İstanbul Kalkınma Ajansı, 1999, s. 70.

¹³⁶ “Tarihte İstanbul’da yaşanan en büyük afetler ve yangınlar hangileridir?”

¹³⁷ “Aksaray Yangını”, Erişim Tarihi 24.03.2022, <https://www.gelgez.net/tarihte-istanbulda-yasanan-en-buyuk-afetler-yaninlar>.

¹³⁸ KA, nr, 13/2.

¹³⁹ KA, nr, 13/1.

Temmuz ayı içerisinde İstanbul'da büyük bir felaket meydana geldi ve cemiyet, bu felaketle başa çıkmak için çaresiz kalmayarak 300 liralık bir tahsisat ayırdı. Bu miktarın bir kısmı kullanıldı ve İstanbul'un çeşitli bölgelerinde sağlık çalışanları ve gıda ihtiyaçlarına yönelik bazı tedbirler alınarak yardım talepleri olan mağdurlara destek sağlandı.

Bunun yanı sıra, Avrupa Salib-i Ahmer Cemiyetleri Merkez Umumilerine, felaketzedelere yardım etme konusunda insanlık adına bir rica yapıldı ve Salib-i Ahmerler tarafından ülkeden ülkeye gönderilen yardım miktarları, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması için ilgili listede belirtilen mağdurlara dağıtıldı.¹⁴⁰

Yurt dışından gönderilen nakit yardımları şu şekildedir.

Japonya 4.337 kuruş

Rusya 43.337 kuruş

Amerika 11.180 kuruş

Lizbon 4.334 kuruş

Macaristan 9.111 kuruş 50 para

Sırbistan 21.600 kuruş

Romanya 2.179 kuruş ve 654 kuruş

Fransa 10.846 kuruş

Danimarka 4.359 kuruş 75 para¹⁴¹

Ve 2.258 kuruş 50 para yardım ile toplanan yardımların miktarı 114186 kuruş 75 paralık yardım edilmiştir.

2.2.2.2. 1912 İstanbul İshakpaşa Yangını

İshakpaşa yangını 3 Haziran 1912'de İstanbul'un Ayasofya ile Sultanahmet yakınlarında olan İshak Paşa'da çıkan ve birçok mahalleyi küle çevirmiştir. Tarihe İshakpaşa Yangını olarak isimlendirilen yangın İshakpaşa'da sabah saat sekiz buçuk civarında, Maarif Nezareti evrak müdürü Fethi Bey'in inşa ettirdiği ahşap binanın talaş tozlarının tutması sonucu ortaya çıkmıştır. Yangın lodos nedeniyle hızlıca genişlemiş iki kola ayrılarak yayılmıştır bir kolu Ahırkapı'ya diğer kolu Kabasakal'a doğru ilerlemiştir. Akbıyık Caddesi'ni takiben yangın Kapağası Mahmutağa, Güngörmez, Kabasakal, Arasta, Nahilbend, Küçük Ayasofya

¹⁴⁰ "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1329 - 1331 salnamesi, İstanbul, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1911, s. 67.

¹⁴¹ a.g.e., s. 58.

mahalleleri ve Adliye Nezareti cephesine kadar ulaşmıştır. Seyit Hasan Mahallesi'nin de büyük bir bölümü yanmıştır.¹⁴²

Yangının büyümesinde Ayasofya Câmii civarındaki evlerin kagir yapıda, bitişik nizam olması ve sokakların darlığı da yangının büyüyerek yayılmasına neden olmuştur. Akşama kadar süren bu yangında sekiz mahalle (İshakpaşa, Nakilbend, Kapıağası, Güngörmez, Küçük Ayasofya, Akbıyık, Seyithasan ve Kabasakal mahalleleri) zarar görmüş yangında toplam bin 111 ev, 118 dükkan, 6 cami, 5 okul, 1 medrese, 1 tekke ve 3 hamam yanarak kullanılmaz hale gelmiştir.¹⁴³ Yangından etkilenenler Sultanahmet ve Ayasofya meydanında toplanmaya başlamıştır.¹⁴⁴

V. Mehmet Reşat yangın haberi alır almaz, Halit Ziya Bey ile başyaveri Salih Paşa'yı yangın yerine göndermiş, felaketzedelere sekiz yüz altın yollamıştır.¹⁴⁵ Yangın zedeler için Hilal-i Ahmer 'de çalışmalara başlamış 14 Haziran 11912 tarihinde Merkez-i Umumiye tarafından 100 lira ödenekle bir heyet teşkil edilmiştir. Bu heyet, İshakpaşa yangınından etkilenenlerin tedavilerinde bulunacak ve bu konuda alınacak tedbirleri Heyet-i İdareye bildirecektir. Ayrıca muhtaçlara yardım edilmesi de emredilmiştir.

Şehremaneti ile yapılan görüşmeler sonucunda 849 lira ödenek ayrılmış ve 260 çadırda iskan edilen yangın zedelere yardım edilmiştir. Bazı yangın zedelerin hastane tedavisi için Tıbbiye tarafından teminat sağlanmıştır. Bu bilgiler, 17 Haziran 1191 tarihinde Genel Müfettiş Mehmet Ali tarafından hazırlanan raporda da yer almaktadır.¹⁴⁶

Ayrıca, 17 Haziran 1912 tarihli raporda, İshakpaşa ve Sarayburnu yangınzedelerinin tedavileri için hastaneye götürüldükleri belirtilmektedir.¹⁴⁷

Sarayburnu'nda çadırlarda iskan edilen Mumcuhanedeki ihtiyaç sahiplerine yardım edilmiştir. Tedaviye ihtiyacı olanlar hastaneye gönderilmiş ve ihtiyaç sahiplerine süt, yoğurt gib gıda yardımları yapılmıştır. Bunun yanı sıra, yardım edilen mahallelerde yapılan yardımların listesi de mevcuttur.¹⁴⁸ Yapılan yardımlar 36 haneye yardım götürülmüş¹⁴⁹

¹⁴² Sibel Gürses Söğütü, "1912 İshakpaşa Yangını ve Ayasofya Çevresinin Yeniden Düzenlenmesi", METU Journal Of The Faculty Of Architecture, 2019, s. 256-257.

¹⁴³ Bilal Dedeyev, Yusuf Küçükdağ, "İstanbul'da Sinân-ı Erdebilî Tekkesi, Vakıfları ve Vakfiyesi", Vakıflar Dergisi, S. 55, 2021, s. 61.

¹⁴⁴ Haluk Yusuf Şehsuvaroğlu, "Büyük İstanbul yangınları:İshak Paşa yangını", Core, Erişim Tarihi 30.12.2022, https://core.ac.uk/display/401999112?source=1&algorithmId=15&similarToDoc=149223922&similarToDocKey=CORE&recSetID=8e4bc145-2ac9-4e23-8bdc-342030b6067a&position=1&recommendation_type=same_repo&otherRecs=401999112,149223940,149223948,80960532,132266957.

¹⁴⁵ Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*

¹⁴⁶ KA, nr, 162/2.1.

¹⁴⁷ KA, nr, 162/2.

¹⁴⁸ KA, nr, 162/3.

¹⁴⁹ KA, nr, 162/3.1.

Sarayburnu'nda, yangın sırasında yaralanan kişiler arasında ayakta 26 kişi tedavi edilmiş diğer yaralılar ise hastaneye nakledilerek tedavi edilmişlerdir.¹⁵⁰

2.2.2.3. 1916 Ankara Yangını

13 Eylül 1916 gecesini saat 03:30 saatlerinde yetimhane binasının bitişğinde çıkmıştır. Diğer evlerin ahşap olması evlerin bitişik yapıda bulunması ve sert rüzgarlarında etkisiyle yayılan yangın söndürülemez hale gelmiş ve itfaiyenin yetersizliği sebebiyle yangın ancak ertesi gün sabah saat 5.30'da söndürülebilmıştır.¹⁵¹ 1916 Ankara Yangını iki gün iki gece süren yangın Ankara'nın kale dışındaki mahallelerin dörtte üçünü neredeyse tamamen yok etmiştir. Yangın, yanacak bir şey kalmayınca kendi kendine sönmüştür. Yangın da 1033 ev, 915 dükkân, 7 kilise, 2, cami 6 okul 3 hastane ve daha birçok bina kül olmuştur. Hisarönü, İnebey, Debbağhane, Keçiören, Dikmen ve Balgat mahalleleri de yanarak kül olan mahallelerdendir.¹⁵²

Ayrıca yangının şahitlerinden Refik Halid şu şekilde aktarmıştır;

“O dönemde bir büyük felakete daha maruz kalır: Şehrin dörtte üçünü küle çeviren, iki gece iki gün süren korkunç bir yangınla karşılaşır. Ankara yangını, görenlerin bile akıllarının alamayacağı, Roma'nın nasıl yandığını, o dehşeti ve kıyameti hatırlatan bir olaydır. Yangın bir gece vakti başlar... İlk başta kimse yangına fazla önem vermez, küçük bir parıltının büyüyeceğine inanmaz. "Elbette söndürürler" diye düşünerek uyurken, birden seslere uyandıklarında, uzaktaki ürkütücü bir ışığın yüzlerini dehşet verici bir kızılılıkla aydınlattığını hissederler.

Yangının gizemli bir şekilde yayıldığı görülür. İlk başta küçük ve uzak bir parıltı olarak başlayan yangın, kısa sürede açgözlü bir şekilde neredeyse bütün şehri sarar. Alevler her bir çatıdan diğerine sıçrayarak birbirini besler. Bir saat geçmeden ateş, dört beş kola ayrılarak, hatta engelleri aşarak damdan dama sıçramaya başlar, adeta gösteri yapar. Tahta parçaları, mancınıkla atılmış gibi vızıldayarak gökte bir mitralyöz gibi ateşler. Sabah olurken, yangın sadece birçok kola değil, aynı zamanda birçok mahalleye yayılmıştır.”¹⁵³

Diyerek yangının büyüklüğünü tanımlamıştır.

Yangın söndürme çalışmaları ne kadar yetersiz olursa olsun inşaat, tren çalışanları, depo çalışanları da katılmıştır. Yangının yayılmasını önlemek için bazı binalar yıkılsa da rüzgarın şiddeti yüzünden bu çalışma yetersiz kalmış sabaha karşı ise Eskişehir'den de destek itfaiye

¹⁵⁰ KA, nr, 162/3.2.

¹⁵¹ Taner Özmen, “Bir Okurun Not Defteri: Refik Halid'in Ankara'sı”, Türk Dili Dergisi, S. 787, 2017, s. 61.

¹⁵² Recep Maraşlı, “14 Eylül 1916 Ankara Yangını”, Erişim Tarihi 30.12.2022, <https://akunq.net/tr/?p=70332>.

¹⁵³ Özmen, “Bir Okurun Not Defteri: Refik Halid'in Ankara'sı”, s. 61.

ekipleri istenmiş ve Eskişehir'den iki tulumba ve on beş itfaiye eri gönderilmiştir. Ayrıca memurlar, asker ve zabıtlarda yangını söndürme çalışmalarında canhıraş bir gayret göstermişlerdir.¹⁵⁴

Cemiyet bu yangın sonrası çeşitli yardımlarda bulunmuş ve olay yerinde faaliyet göstermiştir.

Ankara dışındaki insanlara yardım etmek ve desteklemek için gönderilen heyetten ayrılan hapisane ihtiyaç sahiplerine, yukarıda belirtilen iki kalem eşya ve bir kalem ilaç ile 50 adet don 50 adet gömlek ve 150 gram kinin verilmesi planlanmıştır.¹⁵⁵

Bu yardım üzerine Dahiliye nazarı Talat Paşa'nın 6 Eylül 1916 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne göndermiş olduğu 3-6 Eylül tarihlerinde yazılan ve 339 ve 344 numaralı tezkiresinde Ankara Yangın Heyeti'nden gelen yardım talebine karşılık olarak gönderilen malzemelerin Eskişehir'den gönderilmesiyle ilgili Hilal-i Ahmer'e teşekkürlerini sunmuştur.¹⁵⁶

Yangın nedeniyle yardıma ihtiyaç duyanlara çadır, kıyafet, tıbbi ilaç ve gerekli malzemeler gönderilmiştir. Yangın kontrol altına alındıktan sonra, yangınzedelere yardım amacıyla gönderilen malzemeler arasında 2.500 kişilik çadır kapasitesine sahip çadırlar, 1.000 kat çamaşır, çok miktarda kazan ve maşrapa ile tıbbi ekipmanlar bulunmaktadır. Bu yardımlar, Suphi Bey öncülüğünde Ankara'ya gönderilmiştir. Yangının kontrol altına alınması yaklaşık 3 gün sürmüştür ve bu süre zarfında yangınzedelerin yaraları sarılmıştır. Yangın sonrası geriye kalan yardım malzemelerinin iadesi talep edilmiştir.¹⁵⁷

2.2.3. Hilal-i ahmer ve çekirge istilası

Çekirge istilaları, çekirge ve türevlerinin insanların yaşadığı yerlerde yaygın olarak bulunması sonucu ortaya çıkan afetlerdendir. Bu istilalar, insanların yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemişlerdir.

Çekirge istilaları, insanların besin kaynaklarını tüketerek tarımsal üretim faaliyetlerin bozulmasına ve buna bağlı haslıklara, ölümlere de yol açabilir. Çekirge istilaları, insanların sağlık durumunu ciddi şekilde etkileyebilir ve halkın yaşam koşullarını olumsuz yönde etkileyebilir.

¹⁵⁴ Ali Birinci, "Meşrutiyet Ankara'sında Bir Yangın", Türk Yurdu, S. 251, 2008.

¹⁵⁵ KA, nr, 13/68.1.

¹⁵⁶ KA, nr, 13/68.

¹⁵⁷ KA, nr, 157/219.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çekirge istilaları, zirai mücadele konusunun önemli bir parçası olmuştur. Bu istilalar, imparatorlukta yaygın olarak görülmüş ve buldukları yerlerde verdikleri zararın yanında, gittikleri bölgelerde mahsulatı yemek suretiyle kıtlığa ve açlığa da neden olmuşlardır. Bu süre zarfında, ülkenin büyük bir bölümünde tarımda önemli zararlara yol açtı ve bu, yalnızca devlet için vergi geliri kaybına değil, aynı zamanda geçimini topraktan sağlayan çiftçiler için de ciddi zorluklara neden oldu. Ortaya çıkan çekirge sürüleri gittikleri her yerde sadece ekinleri tüketmekle kalmayıp, gittikleri yerlerde kıtlık ve açlığa da neden olarak zarara neden oldular.¹⁵⁸ Konumuz gereği çekirge istilalarında Hilal-i Ahmer'in 1917'de ortaya çıkan çekirge istilasına yapmış olduğu yardımları inceleyeceğiz.

2.2.3.1. 1917 Çekirge İstilas

Osmanlı Devleti 20. yy. başlarında Anadolu'yu etkileyen çekirge istilasına maruz kalmıştır. Çekirge istilaları 1901-1908 ve 1912-1917 yılları arasında meydana gelmiş özellikle 1912 – 1917'de meydana gelen çekirge istilas 1.Dünya Savaşı'na girmiş olan, savaşın ağır şartları altında mücadele eden Osmanlı Devleti'ni savaş dışında ayrıca uğraş gerektiren bir afet haline gelmiştir. 1912-1917'de meydana gelen çekirge istilasının geniş arazilere yayılmasının en önemli sebeplerde dönemin savaşlar dolayısıyla halkın askere alınması sonucu çekirge istilasında gereken mücadelenin yapılamamasıdır. Bu istilalar toplumu o kadar çok etkilemiştir ki halk yaşanan bu istilalara "Çekirge Yılı" olarak adlandırmıştır.¹⁵⁹

1912'den önce çekirge istilasına karşı mücadele, öncelikle genel nüfus tarafından üstlenildi. Bu zamandan önce, istilalarla mücadele çabaları yalnızca yerel yetkililerin sorumluluğundaydı. Bu durum, Ticaret ve Tarım Bakanlığı tarafından sorunu çözmek için en son teknikleri kullanan bir projenin uygulanmasıyla değişti. 1912'de hükümet, sorunu çözmeyi amaçlayan dokuz maddelik geçici bir yasa olan "Çekirgelerin Yok Edilmesi Hakkında Kanunu" da çıkardı.¹⁶⁰

20 Mart 1916'da çekirgelerle mücadeleye ilişkin yeni bir kanun ve revize edilen yönetmelikler çıkarıldı. 1926 yılına kadar yürürlükte kalan "Çekirge Kanunu" 11 maddeden

¹⁵⁸ Mehmet Ali Yıldırım, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler", Gaziantep University Journal of Social Sciences, C. 4, S. 13, 2014, s. 1018.

¹⁵⁹ Özgür Şahan, "1923-1960 Yılları Arasında Yaşanan Doğal Afetlerin Türk Dış Politikasındaki Rolü (Deprem-Sel-Çekirge Afetleri)", Kütahya, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022, s. 250.

¹⁶⁰ Şahan, *a.g.e.*, s. 251.

oluşuyordu. Kanunu oluşturan maddelerin muhtevası 1912 yılında çıkarılan kanuna benzemekle birlikte çeşitli düzenlemelerle genişletilmiştir. ¹⁶¹

Batı Anadolu'da 1915-1916 yıllarında yaklaşık 35.000 hektar, 1916-1917 yıllarında ise 80.000 hektar alan çekirge istilası nedeniyle sürülmüştür. Ortaya çıkan yumurtalar genellikle elle toplanırdı. 1916'da yaklaşık 6.000 ton, 1917'de ise 14.000 ton yumurta elle toplanmıştır. 1916'da toprak sürülerek yumurtaların imhası yaygın olarak uygulanmasa da bu yöntem olumlu sonuçlar vermiştir. Bu nedenle aynı yıl Almanya'ya gönderilmek üzere 10.000 adet özel pulluk siparişi verildi. Ancak savaş nedeniyle pulluklar üretilmemiş ve 1917-1918 yılına kadar kullanılamamıştır. Çekirge yumurtaları birçok yöntemle yok edilse de bakanlığın önerdiği ve talimatta belirtilen yöntem yumurta paketlerinin kireçle doldurularak çukurlara gömülmesiydi.¹⁶²

1915 ve 1916 yılları arasında Anadolu'nun doğu illerine doğru ilerleyen çekirgeler, Yenişehir ve Seydişehir'i istila ederek memleketin hububat üretiminin en önemli yeri olan Konya Ovası'nı tehdit etmişlerdir. Ayrıca, Afyonkarahisar sancağının büyük bir kısmını işgal ederek Konya Ovası ve Akşehir Ovası da istila tehlikesi altına girmiştir. Bu çekirgeler, Karesi sancağının da büyük bir kısmını istila ederek sancağın batı sınırı olan Edremit'ten denize kadar inmişlerdir.¹⁶³

1916-1917 yıllarında çekirge istilası, Uşak'ın kuzeydoğu bölgesini ve Kütahya'yı da etkiledi. İstila doğuya yayılması durdurulabilse de Kütahya ve Karahisar sancakları ile Bursa vilayetine kadar sıçradı. Bu yıl Çanakkale'nin güney kesimleri istiladan etkilendi. ¹⁶⁴ Yaşanan istila ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne 28 Aralık 1917'de Ziraat ve Ticaret Nezareti yazı yazmış ve Hilal-i Ahmer'den yardım istemiştir.

Bursa ve Kütahya bölgelerinde çekirge istilası nedeniyle Hüdavendigâr vilayetinin Kütahya bölgesindeki çekirge istilasında kullanılmak üzere Harbiye Nezareti'nden altı yüz takım elbise ve elli birim çamaşır talep edildi. Buna cevaben Harbiye Nezareti 10 Teşrinievvel 333 tarih ve 4956 numaralı telgraf çekerek, bölgeye ihtiyacına yetecek kadar giyecek bulunmadığını bildirdi. Bolu İlçesinde de görülen çekirge istilasında Harbiye Nezaretinden gönderilen 200 takım elbise ve çamaşırların çekirge itlafında görev yapan efrad için kullanılmasının caiz olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶¹ Şahan, *a.g.e.*, s.251.

¹⁶² Yıldırım, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler", s. 1028.

¹⁶³ Sevilay Özer, *Anadolu'da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkisi (1914-1945)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2016, s. 31.

¹⁶⁴ Yıldırım, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler", s. 1021-1022.

¹⁶⁵ KA, nr, 12/321.

3. BÖLÜM

HİLAL-İ AHMER VE DOĞAL AFETLER: İŞGAL (MİLLİ MÜCADELE) HEYETLERİNİN FALİYETLERİ (1919- 1922)

3.1. İşgal (Milli Mücadele) Dönemi İmdad-ı Sıhhiye Heyetleri

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin oluşturduğu ve faaliyet gösterdiği İmdad-ı Sıhhiye- Heyet-i İmdadiye heyetleri I. Dünya Savaşı ve öncesinde olduğu gibi İşgal ve Milli Mücadele Dönemi'nde askeri ve sivil hizmetler olmak üzere büyük ve üstün hizmetler göstermiştir. Faaliyet gösteren İmdad-ı Sıhhiye ve Heyet-i İmdadiye Heyetleri tabloda şu şekildedir.

Tablo 2.1. 1919-1924 İmdad-ı Sıhhiye- Heyet-i İmdadiye Heyetleri

1	Birinci Trabzon Heyet-i İmdadiyesi	Trabzon İnebolu Samsun Giresun Gümüşhane	1920	Sivil
2	Erzincan-Şimal-i Mamüretü'l-aziz Heyet-i İmdadiyesi	Erzincan Eğin Keban Elâzığ	1919	Sivil

Tablo 3.1'den devam ediyor.

3	Erzurum Heyet-i İmdadiyesi	Erzurum Bayburt Pasinler Hınıs Kiğı Tercan İspir Tortum Narman Eleşkirt (Doğubayazıt) Karakilise (Doğubayazıt) Diyadin (Doğubayazıt) Tutak (Doğubayazıt)	30 Haziran 1919	Sivil
4	Akhisar (Dördüncü) Heyet-i İmdadiyesi	Akhisar İzmir Soma Kırkağaç Balıkesir	1 Ağustos 1919	Sivil

Tablo 3.1'den devam ediyor.

5	Dördüncü Heyet-i İmdadiye*	Eskişehir	1921	Askeri/Sivil
6	Nazilli (Beşinci) Heyet-i İmdadiyesi	Nazilli Çine Koçarlı Yenipazar Köşk Nahiyesi Balyanbolu	13 Ağustos 1919	Sivil
7	İzmir Heyet-i İmdadiyesi	İzmir	Mart 1920	Sivil
8	Alaşehir (Altıncı) Heyet-i İmdadiyesi	Alaşehir	1920	Sivil
9	Adana Konya Heyet-i İmdadiyesi	Adana Antalya Pozantı Bilemedik Konya Ereğli Bor Namrun Kelebek Ulukışla	1920	Sivil

* Akhisar'ın Yunan İşgali ile heyet Eskişehir'e taşınarak orada faaliyet göstermiştir. Bknz. 3.2.2.1. Batı Anadolu Heyet-i Sıhhiye ve İmdadiyelerinin Harpzedelere Yardımları başlığı.

Tablo 3.1'den devam ediyor.

10	Karamürsel Heyet-i İmdadiyesi	Karamürsel Geyve Adapazarı Bahçecik Değirmendere	15 Eylül 1920	Askeri/Sivil
11	İzmit Muavenet Heyeti	İzmit Değirmendere Karamürsel Bahçecik	30 Ağustos 1921	Sivil
12	Bilecik İmdad Heyeti	Söğüt Bilecik İnönü Bozüyük Küplü İnegöl Alibeydüzü Yayla Akçapınar Yenişehir Saraycık Yarhisar Zive	Mayıs 1921	Sivil

Tablo 3.1'den devam ediyor.

		Seraca		
13	Gördes Heyet-i İmdadiyesi	Gördes		Sivil
14	Haymana Heyet-i İmdadiyesi	Haymana	1921	Sivil
15	Mihalıççık Heyet-i İmdadiyesi	Mihalıççık	1921	Sivil
16	Sivri Hisar Heyet-i İmdadiyesi	Sivrihisar	1921	Sivil
17	Birinci Antep Heyet-i İmdadiyesi	Gaziantep	Nisan 1921	Sivil
18	İkinci Antep Heyet-i İmdadiyesi	Gaziantep	17 Nisan 1922	Sivil
19	Muğla, Çine, Bozdoğan Heyet-i İmdadiyesi	Çine Bozdoğan Bağarası Yenipazar	1922	Sivil
20	Uşak-Afyonkarahisar Heyet-i İmdadiyesi	Eşme Afyonkarahisar Uşak	10 Eylül 1922	Sivil
21	İzmir-Manisa Heyet-i İmdadiyesi	Manisa Kasaba Salihli Alaşehir Eşme	1922	Sivil
22	Aydın Heyet-i İmdadiyesi	Aydın Nazilli Değirmencik	Eylül 1922	Sivil

Tablo 3.1'den devam ediyor.

23	Balıkesir-Bursa Heyet-i İmdadiyesi	Bandırma Karacabey Kirmastı	Eylül 1922	Sivil
24	Sekizinci Heyet-i İmdadiyesi	Yalova Karamürsel	5 Kasım 1920	Sivil

3.2. 1919-1922 Yıllarında Hilal-i Ahmer'in Doğal Afetlere Yardımı

Milli Mücadele döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti, sadece doğal afetlere yardımla sınırlı kalmamış, aynı zamanda savaşın yarattığı insani krizlerle de mücadele etmiştir. Savaşın yaşandığı yıllarda, HA ekipleri cephelerde yaralıların tedavisi, hastanelerin kurulması ve işletilmesi, gıda ve giysi yardımı gibi konularda görev yapmıştır.

Özellikle Kurtuluş Savaşı'nda, Hilal-i Ahmer'in insani yardım faaliyetleri büyük bir önem kazanmıştır. Örneğin, Sakarya Meydan Muharebesi'nde, Türk Ordusu'nun kazanması için Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yaptığı yardımlar önemli rol oynamıştır. HA ekipleri, cephelerde yaralıların tedavisi, işgale uğrayan bölgelerde ise halkın ihtiyaçları için hastanelerin kurulması ve işletilmesi, gıda ve giysi yardımı gibi konularda çalışmıştır.

Bunun yanı sıra, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin doğal afetlere yardım faaliyetleri de sürdürülmüştür. Örneğin, 1924 yılında meydana gelen Büyük Erzurum Depreminde, Hilal-i Ahmer ekipleri bölgeye giderek yardımlarda bulunmuştur.

Bunun yanı sıra, Kurtuluş Savaşı sonrasında işgalin getirdiği ekonomik kriz nedeniyle, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yardım faaliyetleri artarak devam etmiştir. Özellikle, Anadolu'daki köylerde yaşayan insanların yaşadığı zorluklara karşı Hilal-i Ahmer tarafından gıda, giysi, yakacak, ilaç gibi temel ihtiyaçlar temin edilmiştir.

Kısacası, Milli Mücadele döneminde HA, savaşın yarattığı insani acil durumlar öncelikli olmak üzere, Türkiye'deki doğal afetlere ve diğer insani ihtiyaçlara da yardım faaliyetleri sürdürmüştür. Bu sayede, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Türkiye'de yaşayan insanların hayatını kolaylaştırmak ve acil durumlarda yardımcı olmak için önemli bir rol oynamıştır.

3.2.1. Hilal-i ahmer'in harpzedelere (savaş mağduru) yardımları

Savaş mağduriyeti veya Osmanlı döneminde kullanılan adıyla "harpzedeler", silahlı çatışma veya savaş sonucunda bireylerin ve toplulukların maruz kaldığı zararı ifade etmektedir. Bu zararlar, fiziksel yaralanmalar, psikolojik travmalar, can kayıpları, mal kayıpları ve diğer olumsuz etkileri içerebilir. Savaş mağduriyeti, her yaş, cinsiyet ve sosyal geçmişe sahip insanları etkileyebilir ve uzun süreli etkileri bireyler ve toplumlar üzerinde devam edebilir.

Tarih boyunca, çeşitli dönemlerde savaş mağduriyetiyle ilgili birçok örnek yaşanmıştır. Özellikle 20. yüzyılda yaşanan I. Dünya Savaşı gibi daha yakın tarihli savaşlarda, sivillerin bombalanması, toprakların işgali gibi durumlar sivilleri doğrudan veya dolaylı olarak savaşın olumsuz etkilerine maruz bırakmıştır. Bazı durumlarda, siviller etnik kökenleri, dinleri veya kimlikleri nedeniyle özellikle şiddet veya tacize hedef olmuştur.

Savaşın neden olduğu zararları hafifletmek ve savaş mağdurlarına yardım etmek amacıyla devletler ve uluslararası sivil toplum kuruluşları çeşitli politikalar ve önlemler geliştirmiştir. Bu kuruluşlar, savaş mağdurlarına barınma, gıda, sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması için çaba sarf etmektedirler. Ayrıca, savaşın önlenmesi ve sivillerin korunması amacıyla uluslararası hukukun geliştirilmesi ve uygulanması da önemli bir rol oynamaktadır.

Savaş mağduriyeti, insanlık için önemli bir sorun olup, savaşların etkilerini azaltmak ve savaşın olumsuz sonuçlarını en aza indirmek için sürekli çaba gerektirmektedir. Uluslararası toplumun iş birliği ve destekleri, savaş mağdurlarına yardım etme ve gelecekte benzer felaketlerin önlenmesi konusunda büyük önem taşımaktadır.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, savaş mağdurlarının acil ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gıda, barınma, sağlık hizmetleri ve temel yaşamsal malzemeler gibi yardımlar sağlamaktadır. Savaş bölgelerindeki sağlık merkezlerini destekleyerek tıbbi malzeme temin etmekte ve heyetler görevlendirmektedir. Ayrıca, yaralıların tahliyesi ve tedavi hizmetleri sunarak acil sağlık yardımına erişimi kolaylaştırmaktadır.

Savaş mağdurlarınının barınma sorunlarına da çözüm bulmak amacıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti, geçici barınma alanları, baraka veya çadır gibi konaklama birimlerinin kurulması ve yönetilmesi gibi önlemler almaktadır.

Tüm bu faaliyetlerle birlikte Hilal-i Ahmer Cemiyeti, savaş mağdurlarına yönelik yardım ve destek çalışmalarını sürdürmekte ve ulusal ve uluslararası düzeydeki iş birlikleriyle bu hizmetlere devam etmektedir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, savaş mağdurlarına yardım etme ve gelecekte benzer felaketlerin önlenmesi konusunda önemli bir rol üstlenmektedir.

3.2.1.1. Batı Anadolu Heyet-i Sıhhiye ve İmdadiyelerinin Harpzedelere Yardımları

Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918'de imzalandı ve Türk milli varlığının korunması amacıyla adil bir barış umudu taşıdı. Ancak, Mütareke'nin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri, çeşitli bahanelerle Anadolu'nun paylaşılması için harekete geçti. Bu durum, Türk milleti arasında direnişlerin başlamasına neden oldu.¹⁶⁶

15 Mayıs 1919'da gerçekleşen İzmir'in işgali, Anadolu'nun içlerine doğru yayıldı ve çevresindeki bölgelerde de işgal gerçekleşti.¹⁶⁷ İşgaller, Türk toplumunu derinden etkiledi ve büyük bir tepkiyle karşılandı. İşgallerin ardından başlayan direniş hareketleri, milli mücadeleyle başlatarak Türk tarihine önemli bir olay olarak geçti.

İzmir'in işgali ise İtilaf Devletleri'nin Paris Barış Konferansı'ndaki kararı yürürlüğe girdi. Anlaşmaya göre Yunan kuvvetleri 14 Mayıs'ta İzmir'e varacak ve çıkarmadan 36 saat sonra işgali başlatacak, ancak Türkler işgalden 12 saat önce haberdar edilecekti. 13 Mayıs 1919'da İtilaf donanmalarına bağlı gemiler İzmir'e geldi.

Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesi gereğince 14 Mayıs günü saat 14.00 sıralarında şehrin işgalinin gerçekleşeceği açıklandı. 15 Mayıs sabahı Yunan gemileri İzmir Limanı'na yanaştı. Yerel halk, askerleri bayraklarla ve (Yaşasın Venizelos) sloganlarıyla karşıladı ve yaklaşık 50.000 Yunan askeri karaya çıktı.¹⁶⁸

Yunan ordusu, İzmir bölgesine çıktıktan sonra hızlı bir şekilde kuvvetlerini artırdı ve iç taraflara da yayılmaya başladı. Bu sırada, bölgede büyük zararlar meydana geldi. İzmir ve çevresinde, Yunan işgalinden etkilenen yerlerin birçoğu tahrip edildi ve insanların yaşamları ciddi şekilde etkilendi.¹⁶⁹

Bu işgaller, İzmir'e göre daha da kanlı gerçekleşti. Menemen'de 21 Mayıs, Bayındır'da 22 Mayıs, Manisa ve Turgutlu'da 25 Mayıs, Aydın ve Nazilli'de 27 Mayıs, Tire'da 28 Mayıs, Ayvalık'ta 29 Mayıs, Dikili'de 31 Mayıs, Ödemiş'te 1 Haziran ve Bergama'da 12 Haziran tarihlerinde işgal olayları yaşanmıştır. Bu yerler Bornova, Buca, Gaziemir, Karşıyaka, Urla ve Çeşme gibi yerlerdir. Aynı zamanda, bu bölgelerde Rumlarda, aynı dönemde çetecilik faaliyetleriyle yerli halka yönelik saldırılarla ve zulmetmeye başlamıştır. Bu nedenle, can ve

¹⁶⁶ Halil İnalçık, Atatürk ve Demokratik Türkiye, 1. baskı, İstanbul, Kronik, 2020, s. 13.

¹⁶⁷ Mehmet Karayaman, "İşgal Altındaki İzmir'de Yunanlıların Yürüttüğü Sağlık Propagandası", Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2012, s. 97.

¹⁶⁸ Sümeyye Önal, "İzmir'in İşgali ve Etkilerinin Türk Basını'na Yansımaları (15 Mayıs-2 Haziran 1919)", Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 31-33.

¹⁶⁹ Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", Belleten, C. 37, S. 148, 1973, s. 478.

mal güvenliğini tehlikede gören birçok Türk, daha güvenli gördükleri bölgelere doğru göç etmeye başladı.¹⁷⁰

Bu işgallere karşı Milli mücadelenin en önemli savaşlarından Büyük Taarruz'un 26 Ağustos 1922'de başlaması ve 30 Ağustos 1922'de Başkumandanlık Meydan Muharebesi zaferiyle Yunan kuvvetleri, Megali İdea düşüncesiyle Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyişi durdurulmuş 13 Eylül 1921'de Sakarya'nın batısına çekilmek zorunda kalmışlardır. Türk ordularının ilerleyişi ise 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtuluşu ve işgalci Yunan askerlerinin denize dökülmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁷¹

Büyük Taarruz, Türk milletinin gücünü ve kararlılığını göstermiş ve yeni Türk devletinin dünya sahnesinde tanınan bir varlık olarak kurulmasına yardımcı olmuştur. Büyük Taarruz sırasında Türk Ordusu karşısında bir dizi yenilgiye uğrayan Yunanlılar, işgal ettikleri birçok bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Yunan kuvvetleri geri çekilirken, "Mezalim" (işgalci Yunan kuvvetleri tarafından işlenen zulüm) ile yerel halka karşı bir dizi vahşet ve şiddet eylemine giriştiler.¹⁷²

Yunan işgal kuvvetleri, büyük taarruz sonrası çekildiği bölgelerdeki Köylerin, evlerin ve diğer yapıların yakılmasının yanı sıra esir alınan Müslümanların öldürülmesini içeren bu şiddet eylemleri işlemiştir.¹⁷³

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, her alanda olduğu gibi yaşanan Yunan işgalinde de cephe ve cephe dışında yardım faaliyetlerine girişmiştir. Özellikle işgal sırasında bölgede bulunan yaralıların tedavisine ve göç etmek zorunda kalan insanların iâşesiyle ilgilenmiştir. Ayrıca, İzmir ve çevresinde bulunan yerleşim yerlerinde heyet-i imdadiye ve heyet-i sıhhiyeler kurarak, yaralı ve hasta insanların tedavisine yardımcı olmuştur.

Özellikle işgal sırasında ve sonrasında meydana gelen yıkımlar, insanların can ve mal güvenliğini tehlikeye atmıştır. Bu nedenle Hilal-i Ahmer, işgal sırasında ve sonrasında evleri yıkılan veya zarar gören insanlara da yardım etmeyi amaçlamıştır. Bu yardımlar sayesinde, insanların yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışmış ve onların can ve mal güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

Batı Anadolu'ya gönderilen ilk heyet Akhisar'a gönderilen Dördüncü İmdad-ı Sihhiye Heyeti'dir. Dördüncü İmdâd-ı Sihhiye Hey'eti, 1 Başkan, 2 Tabip, 1 İdare Memuru, 3

¹⁷⁰ Semih Çınar, "İzmir'in İşgali Üzerine Mülteci Durumuna Düşen Türklere Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aracılığı İle Yapılan Nakdi Yardımlar", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 19. Özel Sayısı, 2019.

¹⁷¹ Recep Akdur, "Küçükasya Felaketi (megali idea)", Bütün Dünya Dergisi, S. 9, 2019, s. 5-6.

¹⁷² Uğur Üçüncü, "Büyük Taarruz'da Yunanlıların Bir Mezalim Metodu: Yangın Çıkarmak", Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 30 Ağustos 1922 Özel Sayısı, 2022, s. 84.

¹⁷³ Üçüncü, *a.g.e.*, s. 85.

Hastabakıcı ve hizmetlilerden oluşsan heyetle 1 Ağustos 1919'da göreve başladı.¹⁷⁴ Öncelikli görevi muhacirler ve muhtaçlara sağlık ve malzeme yardımı yapmaktı. Ancak İstanbul işgalinden sonra, resmi bir şekilde düşmana karşı memleketi savunan Kuva-yi Milliye birliklerinin sağlık hizmetlerini de yerine getirdi.

Akhisar Heyeti, 11 ay boyunca faaliyet gösterdi ve başta Akhisar merkezinde bir dispanser ve bir hastane olmak üzere birçok yerde sağlık hizmeti verdi. Hastane, yerel belediyenin 14 yataklı hastanesinin 100 yatağa çıkarılmasıyla kuruldu ve muhacirler ve daha sonra da sakat kalanlar tedavi edildi.¹⁷⁵

Günlük olarak 60-100 arasında hastanın dispansere müracaat ettiği ve hastaların çoğunun muhacirler ve köylü muhtaçlar olduğu, Kuva-yi Milliye üyelerinin disiplinli bir şekilde tedavi edildiği görülmüştür. Heyet, frengi ve sıtma gibi hastalıklarla da mücadele etmek için köylere kinin yardımında bulundu.¹⁷⁶

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, İzmir, Balıkesir ve Karesi göç eden ve sayıları 120 bine ulaşan muhacirlere sağlık hizmeti sunulması konusunda, dördüncü bir heyet-i sıhhiyeyi gönderilmesine karar verdi. Heyet, iki doktor, hasta bakıcılar ve idare memurlarından oluşacak ve yeterli miktarda sağlık malzemesi ve tıbbi ilaçları da yanlarında bulundurarak bölgeye hareket etti.¹⁷⁷

Balıkesir'de artan göç nedeniyle, günde bin kişiye sıcak yemek sağlayabilen bir aşhane kuruldu.¹⁷⁸ Aşhane Mart 1920'den Balıkesir'in işgaline kadar faaliyet gösterdi. Ancak 1920 Haziran'ında Yunan Ordusu'nun ilerlemesiyle Akhisar düşmana teslim oldu ve heyet, düşmanın baskısı karşısında eşyalarını ve malzemelerini orada bırakarak Bursa-Balıkesir üzerinden Eskişehir'e ulaşabildi.¹⁷⁹

Akhisar dışında Aydın'ın Yunan işgalinin ardından Nazilli bölgesine göç eden savaş mağdurlarına yardım etmek için harekete geçti ve Beşinci İmdad-ı Sıhhiye Heyeti kurarak Doktor Necati Bey, bir hasta bakıcı ve yeterli miktarda ilaçla Eylül 1919'da bölgeye gitmiştir. Doktor Necati Bey, Hilal-i Ahmer'e gönderdiği raporda, bölgede bulunan 70.000'den fazla savaş mağdurdan 10.000'inin açlık ve hastalık nedeniyle hayatını kaybettiğini

¹⁷⁴ Murat Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, Ankara, Türk Kızılayı Derneği Yayınları, 2013, s. 134.

¹⁷⁵ Hacıafettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, s. 55.

¹⁷⁶ KA, nr, 237/51.

¹⁷⁷ "Tasvir-i Efkar Gazetesi", (10.07.1919).

¹⁷⁸ "Vakit Gazetesi", (01.01.1922).

¹⁷⁹ Mesut Çapa, "Milli Mücadele Döneminde İzmir ve Çevresinde Kızılay (Hilâl-i Ahmer)'in Faaliyetleri", Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s. 57.

belirtmiştir. Ayrıca, heyetin gözlemlediği sağ kalanların %80'inin salgın hastalıklarla mücadele ettiğini ve birçoğunun çıplak olduğunu ifade etmiştir.

Muhacirlerin kalacak yerlerinin olmadığı ve belediyenin maddi gücünün bulunmadığı, yalnızca İtalyanların un, pirinç, çay, şeker ve kahve gibi yardımlarda bulunduğu bir ortamda, hava şartlarının kışa girdiği ve bölgedeki insanlar için mezar olacağı konusunda uyarılarda bulunulmuştur. Heyetin Çine'de de hastalara baktığı ve raporlarında bu durumu aktardığı bilgisi de paylaşılmıştır.¹⁸⁰

Nazilli Heyeti ise Nazilli'de 250 yataklık hastane, Çine'de 50 yataklık hastane ve dispanser, Koçarlı'da 16 yataklık revir ve dispanser, Yenipazar'da 1 dispanser, Köşk Köyü'nde 1 dispanser, Balyanbolu'da 1 dispanser açmıştır. Heyet savaş mağdurlarını takip ederek Denizli'ye hareket etmiş Antalya, Burdur, Denizli Çine, Söke, Bağarası, Koçarlı, Bozdoğan ve Yenipazar'da da Hastaneler ve dispanserler açmıştır.¹⁸¹ Beşinci İmdad-ı Sıhhiye heyeti (Nazilli Heyeti) görev yaptığı 2 yıl boyunca 300 bin savaş mağduru tedavi etmiş 90 bin 232 kişiye de ilaç yardımında bulunmuştur.¹⁸²

Batı Anadolu'da faaliyet gösteren bir başka heyet ise de Altıncı İmdad-ı Sıhhiye heyeti (Alaşehir İmdad-ı Sıhhiye Heyeti)'dir. Bu heyet, 8 Kasım 1919'da hazırlıklarını tamamlayarak Alaşehir ve civarına yardımda bulunmak için harekete geçti.¹⁸³

Hilal-i Ahmer, Alaşehir'e insani yardım heyeti göndererek bölgede sekiz ay boyunca faaliyet gösterdi. Bu süre içinde Alaşehir Heyeti, 1400 hasta tedavi etti.¹⁸⁴ Köylere sıtmaya karşı 65 kilo kinin dağıtımını seyyar bir doktor nezaretinde gerçekleştirdi. Son üç ayda ise 100 yataklı iki hastane açarak faaliyetlerine devam ettiler. Bunun yanı sıra, 3 binden fazla muhacire kömür ve un yardımında bulunarak bölgede ihtiyaç sahiplerine destek oldular.¹⁸⁵ Heyet, 1920'de İşgal ile uluslararası Kızılhaç tarafsızlığı yükümlülüklerinden dolayı bölgeden ayrılmasa da Yunanlılar tarafından esir edilmiştir.¹⁸⁶

Sekizinci Karamürsel İmdad-ı Sıhhiye Heyeti 5 Kasım 1920 tarihinde Yalova'dan gelen düşman birliklerinin işgali sonucunda, Karamürsel'e bağlı 25 köyün işgali sonucunda köylüleri büyük bir sefaletle uğraması sonucu Hilal-i Ahmer Cemiyeti merkezinde, savaş mağduru ve hastalara yardım ve tedavi için Doktor İhsan Bey başkanlığında iki doktor ve üç hemşire, bir erkek hasta bakıcı, memur, açıcılar ve hizmetçiler ile göreve başlamıştır.

¹⁸⁰ "Vakit Gazetesi", (12.09.1919).

¹⁸¹ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 137.

¹⁸² Hacıfettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, s. 67.

¹⁸³ "Tasvir-i Efkar Gazetesi", (05.11.1919).

¹⁸⁴ Hacıfettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, s. 64.

¹⁸⁵ "Hakimiyet-i Milliye", (05.05.1921).

¹⁸⁶ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 142.

Sekizinci Heyet'in muhacirlere yardım etmek amacıyla Karamürsel'e gitmesini ve bir miktar un ve gıda malzemesiyle birlikte ekmek ve çorba dağıtımını yapmıştır.¹⁸⁷ 3 bin kişilik bir aşhane tesis edilmiş ve bu aşhanede gerekli malzemelerin İstanbul'dan getirilerek Kasım 1920'de faaliyete başlamıştır. Ayrıca 4 bin kişiye de ekmek yardımı yapılmıştır.¹⁸⁸

Sekizinci heyet, şubat ayı başına kadar 8-10 bin kişiye yardımda bulundu ve hastaları kendi hastanelerinde tedavi etti.¹⁸⁹

Heyet, Kocaeli bölgesinde sağlık hizmetlerine ilişkin bir dizi girişim yapılmıştır. Bunlar arasında, Karamürsel'de açılan bir dispanser ve Kocaeli Kumandanlığının talebi üzerine Sekizinci Heyet tarafından idare edilen yüz elli yataklı Eşme Hastanesi yer almaktadır.

Ayrıca, Geyve'de bir dispanser açılmış ve Bahçecik ve Değirmendere'de seyyar doktor ve küçük sıhhiye memurları vasıtasıyla yaralı ve hastalara yardım edilmiştir. Geyve'deki dispanser, mevcut bir tesisin üzerine otuz yataklı bir yaralı hastanesi olarak genişletilmiştir. Daha sonra, bu hastane Adapazarı'na nakledilerek yirmi beş yataklı hastane olarak yeniden inşa edilmiştir.¹⁹⁰ Heyet, İzmit'te ikinci bir dispanser açılmıştır. Bu faaliyetlerin bir kısmı seyyar doktorlar ve küçük sıhhiye memurları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁹¹

İstanbul Merkez'inin çağrısı üzerine, kısa bir sürede 250 bin lirayı aşan nakdi yardımlar toplanmış ve birçok eşya bağışlanmıştır. Bu çeşitli yardımların önemli bir kısmı Ankara merkezine verilerek Anadolu'ya sevk edilmiştir. Ayrıca, aynı ve nakdi yardımlar ile temin edilen eşyalar da Anadolu'ya gönderilmiştir.¹⁹² 40 Balya Tıbbi malzeme ve battaniye ile seyyar karyola yardımında bulunmuştur.¹⁹³

Bilecik İmdad-ı Sıhhiye Heyeti, İkinci İnönü Harbi sürerken, Yunan kuvvetleri tarafından Söğüt, Bilecik, Bozüyük, İnönü ve çevre köylerinin yakıldığı Düşmanın geri çekilmesi ve köylülerin parasız, çıplak, aç olması üzerine köylülerin durumuna yardım eli uzatmak için HA harekete geçti. Hızlı bir şekilde harekete geçen Hilal-i Ahmer, tahrip edilen yerlere bir yardım heyeti gönderdi.

Heyetin başında Bilecik mebusu Osmanzade Hamdi Bey vardı. Heyet, 10.000 lira, 56.500 kilo un, 20 teneke petrol ve 200 kat çamaşır gibi malzemelerle birlikte yola çıktı.

Heyet, öncelikle tahrip edilen bölgelerde inceleme yaparak felaket ve sefaletin derecesini anlamak ve en çok muhtaç olanların sayısını belirlemek için çalıştı. Hilal-i Ahmer Heyeti,

¹⁸⁷ "İleri Gazetesi", (14.11.1920).

¹⁸⁸ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 148.

¹⁸⁹ KA, nr, 1082/52.

¹⁹⁰ KA, nr, 1082/52.1.

¹⁹¹ Hacıafettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, s. 66.

¹⁹² KA, nr, 153/9.

¹⁹³ "Tercümân-ı Hakikat Gazetesi", (07.07.1921).

1921 yılı mayıs ayının başında Bilecik'e vardı. Heyet, hükümetle temasa geçerek, yardımın şekil ve yöntemlerini belirledi ve en çok yardıma ihtiyacı olan Bilecik, Küplü, İnegöl, Bozüyük, İnönü, Alibeydüzü, Yayla, Akçapınar, Yenişehir, Saraycık, Yarhisar, Söğüt, Zive ve Seraca köylerini tek tek dolaşarak nakit ve hububat yardımında bulundu.¹⁹⁴

Yunan işgal birlikleri çekilirken Gördes'i ve civar köyleri yakıp harap etmişlerdi. Hilal-i Ahmer, bu mağdur insanlara yardım etmek için hemen bir yardım ekibi gönderdi. Bu heyete Yakup Kadri refakat ediyordu. Saruhan mebusları Reşad ve Ömer Lütfi Beyler de yardım heyetine katılarak Gördes İmdad-ı Sıhhiye heyeti görevine başladı.

Heyet, Gördes'te feci bir manzara ve felaketle karşılaştı. Köyde hiç yanmamış ev kalmamıştı. Yunan birlikleri geri çekilirken halkın evlerini yakmış, eşyalarını ve hayvanlarını çalmıştır. Köyün çeşmeleri tahrip edilmiş, su yolları bozulmuştu. Herkes susuz, aç, sefil, her yer harap ve yıkıktı.

Sıhhi Yardım Heyeti, 10.000 lira değerinde tuz, 6 bin adet çamaşır ve fanila, bir seyyar eczane gönderildi. Aynı zamanda heyet, hastaları muayene ediyor ve gerekli ilaçları veriyordu. Bunun yanı sıra, Muhacirin İdaresi tarafından heyete 5.000 lira yardım yapılmış ve bu para ile buğday alınarak halka dağıtılmıştır.¹⁹⁵

Haymana, Sakarya Muharebesi sırasında Yunanlılar tarafından yağmalanıp tahrip edilmiştir. Cemiyet, Haymana ve çevresine yardım ve destek için bir heyet göndermiştir.

Mağdur insanlara 3,500 lira yardım yapmıştır. Daha sonra gönderilen özel bir memur da bu bölgeye 510 metre fanila kumaş, 48 makara iplik, 1,000 kalın yün fanila, 500 çift çorap, 300 takım pijama ve 987 metre Amerikan kumaşı yardımı yapmıştır.¹⁹⁶ Aynı şekilde Sivrihisar bölgesinde düşmanın işgali ile 36 köyde yaşayan 12 bin 340 insan için Sivrihisar heyet-i İmdadiye gönderilmiştir. Heyete Eczacı Sâlih, Doktor Kamuran, Hilal-i Ahmer memurlarından Necati Beylerden oluşan Heyet,¹⁹⁷ köylere tohumluk olarak 15 bin 930 lira nakit, 30 bin 97 kilo buğday ve 5 bin 86 kilo tuz yardımında bulunmuş.

Bunun yanı sıra, muhtaç kişilere yönelik olarak 2.882 metre pazen kumaş, 1.522 adet Amerikan yün fanila, 490 takım çamaşır, 619 çift çorap ve 279 makara iplik gibi yardım malzemeleri temin edilmiştir. Ayrıca, Kızılay Arşivleri'nde bulunan Haymana ve Sivrihisar için düzenlenen yardım cetveline göre;

¹⁹⁴ Hacıfettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, s. 68.

¹⁹⁵ Hacıfettahoğlu, *a.g.e.*, s. 70-71.

¹⁹⁶ Hacıfettahoğlu, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁹⁷ "Hakimiyet-i Milliye", (28.10.1921).

30.000 kilo buğday
10.000 kilo tuz
5.000 adet kışlık giysi
5.000 takım iç çamaşırı
7.500 adet şehir yapımı kumaş
3.500 adet iç giyim kumaşı
6.000 metre Amerikan kumaşı
2.000 metre kumaş
500 makara iplik
5.000 çift çorap
50 etek
50 ceket

Ayrıca Orhangazi'de Şeyh Serataddin Efendi ve ailesine

10 kolsuz gömlek
20 çift çorap
25 metre Amerikan kumaşı

25 metre kumaş yardımları yapıldığı 29 Kasım 1921 tarihli belgede mevcuttur.¹⁹⁸

Mihaliççık, Sakarya Muharebesi işgale uğrayan bölgelerden birisiydi. Düşman geri çekilirken, bu bölgeyi tamamen yakmıştı. Hilal-i Ahmer, bölgeye hemen yardımda bulunarak, Mihaliççık ve civarına bir imdad-ı sıhhiye göndermiştir.

Düşman, hayvanları ve işe yarayan eşyaları toplayıp götürdükten sonra, bütün köyleri yakmıştı. Halk aç ve çıplaktı. Çalışmak için ellerinde hiçbir araç yoktu. Tarım araçları imha edilmişti. Düşman, götüremediği hayvanları öldürmüştü.

İmdad heyeti, zorlu ve ağır koşullar altında insanlık görevini yerine getirdi. Yardım ekibine 4.000 lira, 5.000 kilo tuz, 300 ceket, 110 gömlek, 350 kadın gömleği, 500 çift çorap, 522 metre kadife kumaş, 1.000 metre kalın yün kadife, 1.000 metre Amerikan bezi ve bir miktar

¹⁹⁸ KA, nr, 252/94.

iplik verilmişti. Ekip, malzemeleri dağlarda, ormanlarda ve köylerde insanları arayarak herkese ayrı ayrı dağıtmıştı.¹⁹⁹

Kızılay arşivlerin de Büyük Millet Meclisi Umûr-ı Sıhhiye ve Mu'avenet-i İctimâiyye Vekâleti'nin 28 Kasım 1921 tarihli ve 12296/790 sayılı tezkeresinde Mihaliçcik ve Eskişehir'in diğer bölgelerine yapılacak yardımlar ise şu şekilde geçmektedir;

“Mihaliç'ta (Mihaliçcik) Yunanlılar tarafından harap edilen köylerde yaşayan halka teslim edilmek üzere 15 bin kilo buğday sağlanması için taahhütte bulunulmuştur. Ayrıca, Sivrihisar'da düşen yoğun kar yağışı sebebiyle Eskişehir'deki köylerde yaşayan muhtaç halka da buğday sağlanması gerekmektedir. Bu sebeple, önceden belirlenen 15 bin kilogram buğday miktarı 20 bin kilografa çıkarılmış ve buğdayın 5 bin kilogramı Mihaliç, 7 bin kilogramı Sivrihisar ve 8 bin kilogramı ise Eskişehir merkezi için ayrılması kararlaştırılmıştır.

Bunun yanı sıra, Eskişehir'deki acil ihtiyaçlar arasında yer alan 5 bin kilogram tuzun temin edilmesi için toplumun desteği gerekmektedir. Halkın yardımlarıyla tuzun tedarik edilmesi planlanmaktadır.

Buğdayların taşınması konusunda ise, köy halkının sınırlı sayıda nakliye aracına sahip olması ve daha ekonomik koşullarda malzeme temin edebilecekleri imkanlara sahip olmaları nedeniyle, Mihaliç'a ait 5 bin kilogram buğday Kalcı köyünden, Sivrihisar'a ait 7 bin kilogram buğday Sivrihisar kasabasından ve Eskişehir merkezine ait 8 bin kilogram buğday ise Çifteler nahiyesinden temin edilecektir.”²⁰⁰

1922'de yine Hilal-i Ahmer Cemiyeti; Sivrihisar, Mihaliçcik ve Haymana kazalarında yaşayan muhtaç halka yardım sağlanmıştır. Bu yardımlar arasında 8 bin lira, 30 bin kilo buğday, 10 bin kilo tuz, binlerce takım çamaşır, fanila ve kumaş, Amerikan bezi gibi malzemeler bulunmaktadır. Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti 'de 5 bin İngiliz lirası göndermiş ve bu yardımla tohumluk ve yem malzemeleri alınarak muhtaç halka dağıtılmıştır.

Sivrihisar'da Salih Bey riyasetinde bir heyet, Mihaliçcik'ta ise Doktor Şemseddin Bey bir heyet oluşturulmuştur. Salih Bey riyasetindeki heyet 20 bin lira, Şemseddin Bey'in heyeti ise 10 bin lira yardım sağlamıştır. Ayrıca Haymana için de ayrıca bir heyet oluşturulmuş. Tohumluk ve yem malzemeleri temin edilerek yardım edilmiştir.²⁰¹

Muğla, Çine, Bozdoğan İmdat Heyetleri, Menderes Nehri'nin güney kısmından İtalyanların 1922'de çekilmesi sonrasında Yunan işgaline maruz kalmıştır. Bu bölgeye yapılan imdat heyetleri, Çine, Bozdoğan, Bağarası, Yenipazar bölgelerine iki doktor ve iki memurdan

¹⁹⁹ Hacıfettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, s. 72.

²⁰⁰ KA, nr, 252/96.1.

²⁰¹ “Hakimiyet-i Milliye”, (02.02.1922).

oluşan bir yardım ekibi, Koçarlı havalisine ise üç doktor ve üç memurdan oluşan bir yardım heyeti oluşturulmuştur. Heyete, Ankara merkezinden çamaşır, battaniye ve tıbbi malzeme gönderilmiştir. Bölge halkına yardım etmek için aşhane açılarak 13 bin lira nakit para da gönderilmiştir.

Birinci heyet, iki ay boyunca bölgede faaliyet göstermiş ve 6 bin 154 nüfusun yardım etmiştir. Ayrıca hastaların ilaç ve tedavilerini de gerçekleştirilmiştir. İkinci heyet ise 6 bin 190 adet çamaşır ve battaniye dağıtmıştır. Muğla Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'nce oluşturulan heyet ekibi ise ihtiyaç sahiplerine aşhane vasıtasıyla gıda yardımı yapmış ve 31 bin kilo un dağıtmıştır.²⁰²

Fransız ve Ermeni idaresi altında zulme uğraması ve savaşların sık sık patlak vermesi nedeniyle, binlerce insan Pozantı'ya doğru göç etmek zorunda kalmıştır. HA, bu acil duruma tepki olarak harekete geçmiş ve Adana'dan bir heyet göndererek bölgede yardım faaliyetlerini koordine etmiştir.

Yardım heyeti, 25 doktor ve hasta bakıcı, birkaç aylık malzeme-i sıhhiye ile birlikte Konya'ya gitmiş ve burada bir imdat heyeti kurulmuştur. Heyetin kadrosu, eczacı, sıhhiye memuru, hastabakıcı, idare memuru ve hademelerden oluşmaktadır. Levazım-ı sıhhiye ve tıbbiye de merkez ambarından tedarik edilerek gönderilmiştir.

Ayrıca, Adana'daki göçmenlerin sayısı ve yerleştirilmesi ile ilgili bilgiler resmi makamlardan alınmıştır. Bölgede başlayan muharebe nedeniyle ordu sıhhiyesine de yardım edilmesi gerektiği tespit edilmiş ve yüz yataklı hastane kurulmuştur. Daha sonra hastane genişletilerek zabıtana ve efrada tahsis edilmiştir.²⁰³

Heyet, Antalya'da 20 gün kaldıktan sonra çevre illerde tıbbi yardım ve çamaşırhane hizmetleri sağlamak amacıyla Aydın, Nazilli, Sarayköy, Salihli, Alaşehir, Eşme ve Akhisar gibi yerlerde faaliyetlerini sürdürdü. Bu faaliyetler kapsamında, Konya Dispanseri 30 Aralık 336 [Aralık 1920] tarihinde kuruldu ve iki yıllık faaliyet süresi içinde 12.254'ü iç, 1.560'ı dış olmak üzere çeşitli iç ve dış hastalıkları olan 15.138 hastayı muayene ve tedavi etti. Göz hastaları ve frengi hastalarına sağlık hizmeti sunuldu ve sıtma hastaları için kinin ve diğer hastalıklar için başka ilaçlar temin edildi.

Ereğli'de 6.201 hastanın tedavi ve ilaç gördüğü bir dispanser kurdu ve Bor'da 20 yataklı bir hastane kurdular. Bu hastanelerde çeşitli hastalıkları olan ve frengi hastası olan toplam 2.814 hasta tedavi edildi.

Namrun'da Adana ve Tarsus'tan gelen mültecilere tıbbi yardım sağlamak amacıyla bir dispanser kuruldu ve burada çeşitli hastalıklardan muzdarip 411 hastanın tedavisi yapıldı.

²⁰² Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 155.

²⁰³ Hacıfettahoğlu, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer, s. 143.

Sıtmanın tedavisi için yüklü miktarda kinin temin edildi. Çay Mecruhın İstasyonu'nda 12 Nisan 1921 tarihinde ilk yardımın yapılması, sıcak çay ve çorba verilmesi için gerekli alt yapı kurulmuştur.

Gıda yardımı açısından heyet, Bor'da bir mutfak kurarak en muhtaç 400 mülteciye yiyecek sağladı. Pozantı-Kelebek güzergahındaki mültecilere de on bin kilo un dağıtıldı. Ayrıca Konya, Karaman, Ereğli, Ulukışla, Bor, Niğde, Pozantı, Bilemedik, Kelebek, Namrun'da 8 bin 200 mülteciye giyecek yardımı yapılmıştır.

Adana'nın kurtarılmasından sonra, yardım heyeti, insanlara evlerine döndükten sonra da ekmeleri için 41340 okka pamuk tohumu sağlayarak Adana'nın yaraları sarılmaya çalışıldı.²⁰⁴

3.2.1.2. Doğu Anadolu Heyet-i Sıhhiye ve İmdadiyelerinin Harpzedelere Yardımları

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul'un işgalinden önce Anadolu'ya altı heyet göndermişti. Bunların üçü Erzurum, Trabzon, Erzincan bölgelerine, diğer üçü ise Akhisar, Nazilli ve Alaşehir'e gönderilmişti. Görevleri, hasta ve ihtiyaç sahibi kişilere yardım etmek, giysi ve gıda gibi temel ihtiyaç malzemelerini en muhtaç olanlara dağıtmaktır. İkinci Erzurum ve Üçüncü Erzincan Heyetleri, İstanbul'un işgalinden önce görevlerini tamamlamışlardır.²⁰⁵

İlk iki heyet 26 Haziran 1919'da oluşturulan Trabzon ve Erzincan'a iki heyet olmak üzere, "Ümid" vapuruyla Trabzon ve Erzincan'a hareket ettiler.

Trabzon Heyeti'ne Üsera Şubesi Müdürü Behçet Beyin Başkanlığında, Üsera Şubesi Başkatipli Hikmet Bey, Saib Bey, Doktor Cemal Ömer, Süleyman Ethem Beyler ve iki hasta bakıcı ile beş hizmetli ile Trabzon İmdad-ı Sıhhiye Heyeti oluşturuldu.

Erzincan (Üçüncü) Heyeti ise Tahrirat Katibi Safvet Beyin Başkanlığında, Hasan Tahsin Bey, Doktor Akif Şakir Bey ile iki hasta bakıcı ve birkaç hizmetli ile birlikte oluşturuldu.²⁰⁶

Erzurum ve çevresindeki ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek amacıyla kurulan İkinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti'nin başkanlığı, Doktor Lütfi Bey tarafından yapılmaktadır. Heyet, bölgedeki ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için iki doktor ile birlikte çalışmalarına başlamıştır. Bu heyet, yoksul ve ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek için özverili bir şekilde çalışmaktadır.²⁰⁷

²⁰⁴ Hacıfettahoğlu, *a.g.e.*, s. 144-146.

²⁰⁵ "Vakit Gazetesi".

²⁰⁶ "Tasvir-i Efkar Gazetesi", (27.06.1919).

²⁰⁷ "Albayrak Gazetesi", (31.08.1919).

Doğu illerine gönderilen bu heyetlerden Ermeni zulmü ve vahşetinin yol açtığı maddi sıkıntılarla mücadele etmek üzere Erzurum bölgesine gönderilen yardım heyeti, şehir ve köylerde ihtiyaç sahiplerine 75.000 metre Amerikan bezi, 2.000 metre basma, 5.000 kat çamaşır, 1.000 fanila, 600 deste iğne, 3.500 makara iplik ve yatak örtüsü dağıtmıştı. Ayrıca elli ton civarında gıda malzemesi de dağıtılmış ve dört ay boyunca günde 2.000 fakire yemek verilmişti. Ayrıca bir miktar Nestle sütü tozu ve şeker dağıtılmış ve yaklaşık 20.000 hastaya bakılmıştı.²⁰⁸

Hilal-i Ahmer, Ruslar tarafından boşaltıldıktan sonra yıkım ve yıkıma uğrayan Erzincan'da halka gıda, malzeme ve tıbbi bakım dahil olmak üzere yardım sağlamak için Erzincan'a bağlı üç ilçede 110 köyde ihtiyaç sahiplerine çamaşır dağıtımını yapmıştır.

Heyet, çamaşır dağıtımını faaliyetlerinin ardından, ihtiyaç sahibi hastaların tıbbi bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir tıp merkezi kuran İkinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti, 1270 hastayı tedavi etti.

İnsani çabalarının ardından yerel yetimhanedeki yaklaşık iki yüz yetime yatak, giysi ve diğer ihtiyaçları için yardım sağladı. Ayrıca yetimlere her gün sıcak çorba ve yetimhaneye 40 ton erzak yardımında bulunmuştur.²⁰⁹

Trabzon'da bulunan Birinci Heyet üç ayda toplam 7 bin 270 kıyie bakla, 3 bin 212 kıyie mısır, 2 bin 812 kıyie nohut, 10 kıyie sabun, 343 kıyie sade yağ, 1 bin 978 kıyie buğday, 585 kıyie kuru fasulye gibi malzemeleri halka dağıtmıştır.

Ayrıca, hastalara ve ihtiyaç sahiplerine 9 bin 603 metre entarilik ve takyelik (takke), 249 metre basma, 362 adet don, 362 gömlek, 198 çift çorap, 100 çift çarık, bir miktar makara, iğne ve iplik gibi malzemeleri de yardımlarda kullanmıştır.

Heyet-i Sıhhiye'nin üç aylık nakdi harcamaları ise şu şekildedir: Aşhane, hastane ve diğer kurumlardaki masraflar 114,449 kuruş, nakliyat ve diğer harcamalar için 120,597 kuruş, eczanelerdeki ilaç ve reçete masrafları için 31,005 kuruş, memur ve çalışanların yemekleri için 57,250 kuruş ve yemek harcamaları için 135,642 kuruş yapılmıştır. İmdad-ı Sıhhi Heyeti tarafından kurulan Darü'l-eytam'da ise 60 kadar çocuk ve 18 kimsesiz kadın bulunmaktadır.²¹⁰

Bunun dışında ise Birinci Heyet, ihtiyaçları tespit etmek üzere İnebolu, Giresun ve Samsun illerini ziyaret ederek, İnebolu ve Samsun'un düşman işgalinde olduğunu, ancak Giresun'un yoksulluk içinde olduğunu ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden yardıma muhtaç olduğunu

²⁰⁸ "Hakimiyet-i Milliye", (05.05.1921).

²⁰⁹ "Tasvir-i Efkar Gazetesi", (27.10.1919).

²¹⁰ "Tasvir-i Efkar Gazetesi", (21.12.1919).

öğrendi. Bu nedenle yardım heyeti acil olarak Giresun, Ordu, Tirebolu ve Ünye bölgelerine yardım etmek üzere heyet gönderdi göndermiştir.

Canik Sancağı'nın Trabzon şehri dışındaki kıyı nüfusuna 30.000 kilo erzak ve erzak dağıtıldı. Ayrıca Vakfikebir, Görele, Giresun ve Ordu bölgelerinde selden etkilenen köylere de yardımlar gönderildi ve yiyecek, tıbbi bakım sağlandı. Başlangıçta 500 kişilik olarak açılan mevcut aşevi, 750 kişiye hizmet verecek şekilde genişletildi. Muhtaç halka ayda 5 kilo tahıl verildi.²¹¹

Erzurum heyeti ise Erzurum vilayetinde bulunan Eleşkirt, Karakilise, Diyadin, Tutak kazaları ve Beyazıt livasına yardımlarda bulunmuş savaş nedeniyle büyük hasara uğramış olan bu bölgelerde ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmıştır. Yardım heyeti iki kısma ayrılmıştır.

Merkez vilayette kalan heyet, 10 bin kişiye çamaşır ve fanila yardımlarında bulunmuş 400 ton erzak dağıtmıştır. Ayrıca Erzurum'da bir muayenehane açarak 2-3 yüz hastanın tedavisini gerçekleştirmiştir.

Beyazıt bölgesine giden heyet, Mahalli hükümetten yardıma izin almak için "Maku"ya gitmiş ve 1200 kilo buğday almıştır. Bu şekilde toplanan 27 ton erzak, Beyazıt'a gönderilmiş ve mültecilerin yolluk yiyecekleri tamamlanmıştır. Beyazıt'ta bir darüleytam ve eczane açılmış ve bu yerlere malzeme ve ecza-yı tıbbiye temin edilmiştir. Tutak kazasındaki 2 bin kişiye de çamaşır ve erzak dağıtılmıştır.²¹²

Cemiyet, yine Fransız işgalinde olan Antep'e yardım etmek ve çevredeki yaralıları tedavi etmek için "Ayıntab İmdat-ı Sıhhi Heyeti" kuruldu. Heyet, Doktor Emin Bey'in başkanlığında on kişiden oluşturuldu ve 15 Nisan 1921 tarihinde yola çıkarak göreve başlamıştır.²¹³ Heyet'e 25.000 lira ayrılmış 25 bin parça tıbbi malzeme ve 5 bin parça ev eşyası ile gönderilmiştir.

Ayıntab İmdat-ı Sıhhi Heyeti Antep'e geldiğinde, belediye tarafından tahsis edilen binalar, muayenehane, ameliyathane, eczane ve bir tane de dispanser oluşturmuştur. Antep heyeti, hükümet tarafından oluşturulan komisyonla çamaşır ve ev eşyaları dağıtımıyla 4 bin kişiye yardım bulunmuş 3 bin hasta da tedavi edilmiştir.

Fransız kuşatması altında olan Antep kuşatmanın getirdiği olmuş koşullar sonucu halk arasında uyuz, trahom, frengi, tifüs ve çıban gibi birçok salgın hastalık görülmüş ve bu hastalıklar heyet tarafından tedavi edilmiştir.²¹⁴

²¹¹ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 128.

²¹² Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 133.

²¹³ "İleri Gazetesi", (14.04.1921).

²¹⁴ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 154.

Artan ihtiyaçlar dolayısıyla Ankara Temsilciliği, İstanbul Genel Merkezi'ne bir telgraf göndererek, Antep heyeti için yeterli miktarda para, on bin adet çamaşır ve tıbbi malzeme gönderilmesini talep etmiştir.²¹⁵

3.2.1.3. İşgal Sonrası İmdad-ı Sıhhiyelerinin Harpzedelere Yardımları

Büyük Taarruz ile Yunan kuvvetlerinin Anadolu'dan atılması ile sonuçlansa da bölgede bırakmış oldukları zarar uzun bir süre sürmüştür. Hilal-i Ahmer'e 17 Ekim 1922 tarihli İzmir Hilâl-i Ahmer Heyeti ile Manisa mebusları tarafından gönderilen telgrafta bölgedeki yıkım ve ihtiyaçlar şu şekilde bildirilmiştir;

"Saruhan Mebusları olarak, Aydın Vilayetinin saygın halkının ruhundan gelen dileklerin Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından kabul edileceğine inanıyoruz ve İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez Kuruluşu'na bu konuda taleplerimizi iletmek zorunda kaldık.

1. İzmir, Saruhan, Aydın illerinde üç yüz binden fazla felaketzedeler bulunmaktadır. Bu insanlar evsiz ve yurtsuz kalmışlardır. Başlarını sokacak bir evleri ve karnını doyuracak bir lokma ekmekleri yoktur. Hepsi Hilal-i Ahmer Cemiyeti'mizin himayesi altına sığınmıştır. Bu insanların ihtiyaçlarını karşılamak için üst düzey çaba gösterilse de elde edilen faydalar sadece günlük hayatlarını sağlamakla sınırlıdır. Bu nedenle, kış ve yağmurun şiddetinin arttığı şu dönemde, felaketzedelerin gelecekteki durumunu düşünmek ve onları kurtarmak önemlidir. Bu zavallıların durumunu açıklarken, temsilcilerin onlara yapabileceği yardımı da ayrıca belirtmemiz gerektiğini düşündük. Çünkü İstanbul'dan gönderilen malzemelerin çoğu şu anda gerekli değildir. Öncelikle, yatak, yorgan, battaniye, kereste ve çivi gibi temel ihtiyaçlara ihtiyaç vardır. HA temsilcilerinin İstanbul merkezine ve gereken yerlere hızla yatak, yorgan, kereste ve çivi göndermelerini umuyoruz.

2. Bu işleri takip etmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan Vekili ve Konya Milletvekili Musa Kazım Efendi'ye başvurulmuştur, ricamızın kabul edilmesini istiyoruz.

3. İstanbul merkezi tarafından, bizim adımıza hareket etmek üzere, muharrirlerden Gördüslü (Gördes) Hakkı Tarık Bey'in atanması sebebiyle, başvurularının kabul edilmesi hususunda İstanbul Heyeti'ne işaret etmelerini ve saygılarımızı sunmalarını talep ediyoruz.

4. Bu telgrafımızı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na da bildiriyoruz."²¹⁶

Gönderilen bu telgrafla işgal ile yıkımın boyutları gözler önüne serilmiştir. İşgalin ardından yine Milli Mücadele'de olduğu gibi Hilal-i Ahmer, Heyet-i İmdadiyeler oluşturarak işgalin getirdiği acıları hafifletmeye çalışmıştır.

²¹⁵ "Hakimiyet-i Milliye", (28.11.1921).

²¹⁶ KA, nr, 1283/9.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Batı Anadolu'nun düşman işgalinden sonra Aydın, İzmir-Manisa ve Bursa bölgelerine acil yardım heyetleri göndermiştir.

On birinci Aydın Hilal-i Ahmer İmdad-ı Sıhhi Heyeti ise, 23 Eylül 1922'de "Pierre Loti Vapuru'yla" Aydın'a gitmek üzere İzmir'de toplanmıştır. Bu heyet, Doktor Kemal Bey, Doktor Alimcan Bey, Doktor Ahmed Nabi Bey, Eczacı Safvet Bey, Eczacı Fuad Bey, idare memurları Hakkı Bey, idare memuru yardımcısı gibi uzman kişilerden oluşmaktadır.

Yardım malzemeleri arasında, 29 sandık tıbbi malzeme, 62 sandık elbise, çamaşır, 7 sandık porselen takım, 40 balya çamaşır, 500 çuval un, 500 adet hasır ve 400 adet tava bulunmaktadır.²¹⁷

Heyet ayrıca uzak bölgelerde yaşayan insanların da yardım alabilmesi için seyyar bir dispanser kurdu. 82.500 savaş mağduru insanın yardımına koştı ve 20.497 hastayı tedavi etti.²¹⁸

Aydın İmdad-ı Sıhhiyesi, yerel yardım dernekleri aracılığıyla ihtiyaç sahiplerinin tespitini yapmış ve her ay belirli miktarlarda buğday yardımında bulunmuştur. Ayrıca, evsiz kalanlara konut inşa etme kararı alınmış ve 2-3 bin konutun inşa ve tamir edilmesiyle 15-20 bin kişinin konut sahibi olması hedeflenmektedir.²¹⁹

On Üçüncü Bursa Hilâl-i Ahmer İmdâd-ı Sıhhî Heyeti, 30 Eylül 1922 "Bonera Vapuru" ile Bandırma üzerinden Bursa ve çevresine görevlendirilmiştir. Baş Doktor Bahaeddin Bey, Doktor Muzaffer Bey, eczacı Eyüb Hikmet Bey, idare memuru Mu'allim Halid Bey, idare memuru yardımcısı Mahmud Cemaledin Bey'den oluşan heyet 102 sandık ve balya tıbbi malzeme ile çamaşır, 29 sandık ve balya elbise ile porselen, 39 sandık çeşitli eşya, 200 çuval un ile göreve başlamıştır ihtiyaçların artması üzerine daha sonra bu heyete 250 çuval un ve 200 çuval fasulye de gönderildi.²²⁰

Heyet, Bursa çevresinde yardımlarda bulunmuş ve Karacabey'de genel muayenehane kurmuş ve burada 1000 kişiye sıcak yemek verebilecek bir aşhane tesis etmeye karar vermiştir. Kirmastı'ya yönelik bir heyet, faaliyete geçmek üzere bir dispanser ve 1200 kişilik bir aşhane kurmuştur.

Bandırma, Karacabey ve Kirmastı bölgelerine malzeme ve eşya sevkiyatı da başlatılmıştır. Bu heyet, dokuz ay boyunca 2200 kişiyi tedavi etmiştir. Ayrıca, Kirmastı, Karacabey, Bandırma ve Erdek havalisindeki ihtiyaç sahiplerinin iâşesi için 206,523 kilo dakik, 18,799 kilo fasulye ve tohum, 12,820 kilo buğday ve 10,256 kilo mısır sağlanmıştır. Tarım

²¹⁷ İbrahim Topçu, Ahmet Zeki İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 2, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020, s. 477.

²¹⁸ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 159.

²¹⁹ "Hakimiyet-i Milliye", (15.11.1922).

²²⁰ Topçu, İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 2, s. 478.

faaliyetleri için ise 48 pulluk ve 36 sapan temin edilmiştir. İskan içinse 262 çadır ve inşaat işleri için de 400 kazma ve kürek sevkiyatı gerçekleştirilmiştir.²²¹

Uşak İmdad-ı Sıhhiye Heyeti, bir başkan, üç tabip, üç memur ve hademedden oluşmuştur ve faaliyet gösterdiği bölgede harp mağdurlarının ihtiyaçlarını karşılamak için büyük bir çaba harcamıştır.

1922 yılı Eylül ayında Ankara'dan hareket eden heyet, Uşak'a ulaşarak hükümetin yardımıyla muhtaçların listelerini hazırlamış ve aynı zamanda bir muayenehane ile eczane açmıştır. Heyet, hazırlanan muhtaçların listelerini üç ayrı kola ayırarak, Eşme, Afyonkarahisar ve Uşak mülhakatına tevzi etmeye başlamıştır. Doksan bir köyün ihtiyaç sahibi 17.000 kişiye, 83.000 kilo hububat, 88 çadır, 5386 yün fanila, 10.901 metre Amerikan ve pazen, 4150 çift çorap, 6437 don, 2861 muhtelif elbise, 9450 mintan ve gömlek, 1336 battaniye, 8090 kadın ve erkek çamaşırı dağıtılmıştır. Dört ay süren tevziat süreci boyunca 3055 hasta tedavi edilmiştir.²²²

On İkinci İzmir-Manisa İmdad Heyeti, 4 Ekim 1922 tarihinde "Pierre Loti Vapuru'yla" İzmir'e gitmiştir.

Heyet, Baş Doktor Arif Ata Bey, Operatör Doktor Ahmed Ragıp Bey, Doktor Sıbgatullah Bey, Doktor Salih Sabri Bey, Doktor İbrahim Burhaneddin Bey, Eczacı Süheyl Bey, İdare memuru Necabeddin Bey ve İdare memuru yardımcısı Sıdkı Beylerden oluşan heyet halka yardım etmek üzere, 122 sandık ve balya tıbbi malzeme ile çamaşır, 74 sandık ve balya çamaşır ile porselen, 50 denk hasır, 27 bağ tava, 15 sandık çeşitli eşya, 250 çuval un ve daha sonra 250 çuval un ve 100 çuval fasulye daha gönderilmiştir.²²³

4221 kişiye battaniye, don, gömlek, fanila, çocuk ve kadın elbisesi, düğme ve makara gibi malzemeler sağlamıştır. Bu yardımın ardından heyetin talebi üzerine üç bin kişilik çamaşır ve benzeri malzemeler gönderilmiştir. Sonrasında heyet, üç karyenin tamamen yıkıldığı durumda olan halkına kereste satın alarak yardımda bulunmuş ve Eşme ve Afyonkarahisar'daki harap köylere iki binden fazla buğday tedarik etmiştir.²²⁴

15 Eylül 1922 tarihinde Bilecik İmdad-ı Sıhhiyesi kurulmuş Bilecik, İznik, Yenişehir, Seyitgazi ve Gemlik'te faaliyet göstermiştir. Heyet, Bilecik, Eskişehir, Seyitgazi, Yenişehir ve Gemlik'in tüm köylerini ziyaret ederek dokuz ay boyunca çalışmıştır. Bu süre boyunca, 166.089 kilo hububat ve un, 6 bin 535 yünlü fanila ve yelek, 7.664 mintan ve gömlek, 11 bin 680 metre pazen ve Amerikan, 3 bin 868 yün battaniye, 9 bin 101 çift yün çorap, 5 bin 296 don, 1.246 çift ayakkabı, 209 entari, 147 yastık çarşafı ve 18.001 parça çamaşır ve diğer

²²¹ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 161.

²²² Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 156.

²²³ Topçu, İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 2, s. 479.

²²⁴ "Hakimiyet-i Milliye", (15.11.1922).

malzemeler dağıtılmıştır. Ayrıca açıkta kalan insanlar için 201 çadır ve 400 hasır, inşaat işçileri için de 400 kazma ve kürek temin edilmiştir.²²⁵

Heyet, bölgedeki köylere de bulunan 1361 kişiye çamaşır, fanila, Amerikan bezi, çorap vb. malzemeler sağlamıştır. Ayrıca Pazarcık civarındaki 11 köyün 921 ihtiyaç sahibine de benzer şekilde yardımda bulunulmuştur. Heyetin talebi üzerine Söğüt kasaba ve köyleri için 500 fanila ve önemli miktarda çamaşır gönderimi de yapılmıştır. Bilecik'te barınamayan en muhtaç insanların barınabilmesi için 40 baraka inşa edilmesi kararlaştırılmış ve gerekli miktarın talep edildiği yere gönderimi gerçekleştirilmiştir.²²⁶

Bilecik Heyeti İznik bölgesine gitmiş ve orada ihtiyaç sahiplerine yardım etmektedir. İznik ve çevresindeki 1602 kişiye tohumluk buğday dağıtılmıştır. Bu bölgede barınamayan insanların yerleştirilmesi ve giyinme ihtiyaçlarının karşılanması için İstanbul'a 200 çadır ve önemli miktarda çamaşır sipariş edilmiş ve İzmit'e ulaşmıştır.²²⁷

3.2.2. Hilal-i ahmer'in kıtlık-kuraklıklara karşı yardımları

Kıtlık, yaygın açlık ve yetersiz beslenme ile sonuçlanan ciddi bir gıda kıtlığıdır. Mahsul azlığı, doğal afetler ve savaşlar gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir. Yoksulluk, yetersiz altyapı ve kötü yönetim gibi diğer faktörlerle birleştiğinde kıtlık, yaygın açlık, hastalık ve ölüm gibi yıkıcı sonuçlar doğurabilir.

Kuraklık ise içme, sulama ve diğer amaçlar için su sıkıntısına yol açabilen kuraklık, hava düzenlerindeki değişiklikler, su kaynaklarının aşırı kullanımı ve iklim değişikliği gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir. Kuraklığın mahsul kıtlığı, hayvan kaybı ve ekonomik bozulma gibi ciddi sonuçları olabilir.

Tarih boyunca birçok kıtlık ve kuraklık örneği yaşanmıştır. Bazı durumlarda bu olaylar toplumları önemli ölçüde etkilemiş ve ölümlere yol açmıştır.

İncelediğimiz dönem içerisinde kronolojik olarak ele alacağız, yaşanan kıtlık ve kuraklıklarda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin yapmış olduğu yardımları değerlendireceğiz.

²²⁵ "Hakimiyet-i Milliye", (15.11.1922).

²²⁶ "Hakimiyet-i Milliye", (15.11.1922).

²²⁷ "Hakimiyet-i Milliye", (15.11.1922).

3.2.2.1. 1921 Kırım Kıtlığı Yardımı (Kırım Açlarına Yardım)

Kırım, Türkiye için her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Bu önemli role sahip olmanın sebebi ise dini, kültürel ve dil bakımından yakınlığını bu önemli yere sahip olmasında başlıca nedenlerdir.²²⁸

Sovyet yönetimi altındaki Kırım Yarımadası, 1921 Sovyet kıtlığının meydana gelmesiyle en çok etkilenen yer olmuştur. 1921 baharında felaket şiddetini artmış ve Sovyet Hükümeti bu felaketi gidermek amacıyla çeşitli yardım kampanyaları ile felaketin şiddetini düşürmeye çalışmıştır.²²⁹ Bu kıtlığın ortaya çıkışında dönemde yaşanan kuraklığa bağlı verimsizlik ve en önemlisi siyasal gelişmeler bu kıtlığın geniş alanlara yayılmasında etkili oldu. Çarlık Rusya'nın yıkılması Bolşevik Devrimi'nden sonra meydana gelen kıtlık bölge ve açlık çeken insan sayısı bakımından dönemin en önemli kıtlıklarından birisi olarak tarihe geçmiştir.²³⁰

Kırım'ı da vuran bu kıtlıktan dolayı ilk ölüm vakası Kasım 1921'de kaydedilmiş ve Aralık ayına gelindiğinde ölüm sayısı 1500 ila 2000 arasında olmuştur.²³¹ Artan bu ölümler ve yetersiz beslenme sonucunda Kırım idarecilerinin teşebbüsüyle 1 Aralık 1921'de "Kırım Açlarına Yardım Komitesi" kuruldu.²³²

1922'ye gelindiğinde Kırım'da açlık dehşet verici şekilde artarak 1922'nin ilk ayında 10 bin, şubat ayında 21 bin ve Mart'a gelindiğinde ise 28 bin kişi yetersiz beslenme ve buna bağlı salgın hastalık nedeniyle öldü. 1922'de Kırım'ın 3/2'si açlık çekmekteydi. Günlük ölümler ise bin 500' bulmaya başlamıştı.²³³

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kırım'da yaşanan açlık için çeşitli yardım kampanyaları ile Kırım ve Müslüman Türkler için çeşitli yardımlar yapmaya başlamıştır. Bu yardımların ilki Mayıs 1921 (Rumi 1337)'de bin çuval işlenmiş unu Kırım'a göndermiştir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti temsilcisi Adnan Bey, 9 Mayıs tarihli İstanbul Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderdiği telgrafta; Kırım'a gönderilecek 500 çuval unun ilave edilerek 1000 çuvala çıkarılması ve bin çuval un Sivastopol²³⁴ şehrine süratle götürülmesini telgrafta belirtmiştir.

²²⁸ Hakan Kırımlı, "Kırım'da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye'den Giden Yardım (1921-1922)", *Belleten*, C. 75, S. 224, 2011, s. 901.

²²⁹ Nuri Köstüklü, "1920'li Yılların Başlarında Kırım ve Kazan Türkleri'nin Yaşadığı Açlık Felaketi ve Türkiye'nin Yardımları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 28, S. 80, 2011, s. 295.

²³⁰ Kırımlı, "Kırım'da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye'den Giden Yardım (1921-1922)", s. 56.

²³¹ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 891.

²³² Kırımlı, *a.g.e.*, s. 891.

²³³ Kırımlı, *a.g.e.*, s. 392.

²³⁴ KA, nr, 252/107-107.1.

Cemiyet, Sivastopol'e yardımları götürmek üzere Hilal-i Ahmer Ambar memurlarından Ahmet İlhami ve Hasan Hüsnü Beyler tarafından 24 Mayıs tarihinde İstanbul'dan hareket etmiştir. Vize problemi yaşan Hilal-i Ahmer yetkilileri Türk Konsolosu Sabri Bey'in yardımı ile ancak 31 Mayıs 1922'de Sivastopol'e ayak basabilmiştir. Yetkililer yanlarında bin çuval un 63 bin kilo²³⁵ nakliye sırasında yaşanan kayıplarla 61 bin 940 kilo getirebilmiştir.

Kırım ve civarında yaptıkları yardım 9 Haziran'a kadar sürmüştü ve bu yardımlar şu şekildedir;

Alipka ve Yalta 215 Çuval

Bagatir ve civarı 304 Çuval

Bahçesaray 80 Çuval

Büyükonlar 61 Çuval

Canköy ilçesi 129 Çuval

Feodosya 80 Çuval

Karasu Pazar 80 Çuval

Sivastopol 5 Çuval

Sudak ilçesi 324 Çuval

Uzkut Köyü 53 Çuval

Yevnatır 161 Çuval un yardımlarında bulunmuştur.

Bunun yansıra;

656 kasa Kurutulmuş sebze ve meyve

40 kasa Konserve yardımda bulunarak adı geçen yerlere dağıtılmış²³⁶ ve Heyet 10 Haziran Cumartesi günü "Bulgaria" adlı vapur ile İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.²³⁷

Ekim 1921'de ise 2 bin çuval un, bin 756²³⁸ sandık konserve ve yüz sandık et suyu göndermek üzere heyet İstanbul'dan Kırım'a vapur yoluyla gitmiş 969 et suyu Kırım

²³⁵ KA, nr, 1198/38.1.

²³⁶ KA, nr, 1198/48.

²³⁷ Topçu, İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 1, s. 249-350.

²³⁸ Topçu, İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 2, s. 579.

Müslümanlarına, 1060 sandığı ise Kazan'da bulunan yetimlere dağıtılmıştır.²³⁹ Ayrıca Kırım Açlarına Yardım Komitesi'ne 100 lira yardımda bulunmuştur.²⁴⁰

Kırım açlarına yardım amacıyla Reis Hilmi Bey 25 Nisan 1921'de 1922'de bin lira Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Merkezi'ne göndermiştir.²⁴¹ Yine 1922 tarihinde 3 bin işlenmiş un bin 856 sandık konserve yardım yapılmıştır. 1923'te 5 yüz takım elbise yardımı yapılmıştır.²⁴²

1922 Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kırım açlarına yardım etmek üzere Eczacı Süleyman Bey ile Hilal-i Ahmer Ambar memuru Süleyman Bey Kırım'a yardım etmeleri üzerine 2 bin un ve bin 656 kuru sebze ve yüz sandık et suyu göndermiştir.²⁴³

Kırım Açlarına Yardım Komisyonu Reisi Kadı Keşşafüddin Tercümani de 8 Aralık 1922 tarihli yazısında bin 60 sandıklık yardımın Rusya'nın her tarafında dağıtıldığı özellikle bu yardım Ufa ve Kazan'da bulunan yetimlere dağıtıldığı ve bu yardımda HA yetkilisi Hakkı Bey, Hilal-i Ahmer'e ve Türkiye'ye şükran ve minnet duyduklarını iletmiştir.²⁴⁴

1922 Nisan'ında Hilal-i Ahmer Cemiyeti yardım cetvelinde 111.200 kuruş²⁴⁵ ve 1922 yılına ait başka bir cetvelde 16.900 kuruşluk yurt genelinde yardım toplamıştır.²⁴⁶ 1923 yılında toplam 2,231 lira yardım yapılmış²⁴⁷ Cemiyet doğrudan nakdi yardımlar toplamının yanı sıra Hilal-i Ahmer müsamereler, müzayedeler, at yarışlarından hisse alma, rozet ve bilet satışlarından yardım çeşitliğini arttırmıştır.²⁴⁸

3.2.2.2. Hilal-i Ahmer'in Sinop Mahsul Kuraklığına Yardımı

Kuraklık genel tabiri ile toprağın verimsizleşmesi sonucu tarıma dayalı temel besin kaynaklarının azalması ve yetersizliğidir. Ekonomik geçimi tarıma dayalı Türkiye için kuraklık hep önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye'de görülen kuraklık ülke ekonomisini etkilemenin yanı sıra azalan ürünler nedeniyle halkında kıtlıkla mücadele etmesine sebep olmuştur.²⁴⁹

²³⁹ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 187-188.

²⁴⁰ Topçu, İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 1, s. 39.

²⁴¹ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 194.

²⁴² Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 347.

²⁴³ Topçu, İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 2, s. 479.

²⁴⁴ KA, nr, 1198/55.

²⁴⁵ Topçu, İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 1, s. 394.

²⁴⁶ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 1, s. 490.

²⁴⁷ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 364.

²⁴⁸ Kırımlı, "Kırım'da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye'den Giden Yardım (1921-1922)", s. 927.

²⁴⁹ Necmi Uyanık, Muhammed Sarı, "Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kuraklık Felaketleri Üzerine Bir Değerlendirme", Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 5, 2011, s. 142.

Görülen kuraklık Türkiye coğrafyasında genellikle iç Anadolu bölgelerinde görülmüştür. Kuraklık o kadar çok etkili olmuştur ki Anadolu'da kuraklık ve kıtlık üzerine pek çok destanlar yazılmıştır.²⁵⁰

Savaştan çıkan ülkemiz 1922'de görülen kuraklıktan nasibini almıştır. Savaşın acımasız yüzüyle yüzleşen halk bir de kuraklığın pençesinde acı çekmiştir. Meydana gelen kuraklıkta HA her zaman olduğu gibi üstüne düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır.

1922'de Sinop'ta bir kuraklık yaşanmış ve Kızılay İcraat Raporları'nda Sinop'ta yaşanan kuraklık şu şekilde aktarılmıştır; kuraklık Sinop ve bölgelerinde mahsul yokluğu yaşandığı ve kışın daha önce hiç görülmemiş bir kuraklığın Ayancık bölgelerindeki köylerde görüldüğü, insan ve hayvanların bu kuraklık dolayısıyla ölümlerin meydana gelmiştir. Sinop'tan telgrafla bildirilmesiyle kuraklığın ve kıtlığın yaşandığı bölgeye süratle İstanbul'dan 50 bin okka mısır unu satın alınmış ve Hilal-i Ahmer merkezi tarafından Sinop'a gönderilmiştir.²⁵¹

Yardım öncesinde Sinop Valisi'nin 29 Aralık 1922'de İstanbul Hilal-i Ahmeri'ne gönderdiği telgrafta kuraklığın ve kıtlık şu şekilde anlatılmıştır;

Bu sene şehir genelinde meydana gelen kuraklık sebebiyle mısır ve buğday mahsulü azalmıştır. Bu yüzden halk mustarip durumdadır. Kuraklık nedeniyle mısır koçanlarıyla karnını doyuran halk bu günlerde onu da bulamadığından açlığın son raddesine geldiğinden ölümler meydana geleceği umulmaktadır. Özellikle geçim sıkıntısı olmayan asker ailelerinin artarda müracaatlarının çoğaldığını ve bu durumdan dolayı biran evvel yiyecek yardımı istediklerini dile getirmiştir.²⁵²

3.2.2.3. Hilal-i Ahmer'in Haymana Mahsul Kuraklığına Yardımı

1923'te bu sefer Haymana ve çevresinde kuraklık görülmüş bu kuraklığın en temel sebebi ise iklim sebepli değil Haymana'nın düşman işgali ile üretim dengesinin bozulması kuraklığın ve kıtlığın meydana gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. İşgal altında kalan seksen altı köyün tarımsal üretim eksikliği 1922 senesinde çok az miktarda yapılan tarım yüzünden kuraklık ve kıtlık görülmüş ve elli köy halkı ancak ot ile beslene bilmiştir. Ayrıca bu köylerdeki halkın bir kısmı da göç etmek zorunda kalmıştır.²⁵³

Hilal-i Ahmer'in yardımlarıyla Haymana ve çevresinin işgal sonrası oluşan kuraklık ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Bu kuraklığın en büyük nedeni Haymana ve çevresinde

²⁵⁰ Uyanık, Sarı, *a.g.e.*, s. 142.

²⁵¹ Uluğtekin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, s. 592.

²⁵² KA, nr, 159/273.

²⁵³ Uyanık, Sarı, "Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kuraklık Felaketleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 162.

Yunan işgalinin yapmış olduğu yıkımlardır.²⁵⁴ Yunanlılar Haymana'da yüz 59 köyü işgal etmiş. Bu köylerde 7 bin 376 binanın 6 bin 372'sini yıkıp yakmışlardır. Bu yıkımdan sadece 1000 bina kadarı kalmıştır.²⁵⁵

Bu yaşanan kuraklık ve kıtlık nedeniyle Ankara Valisi 1 Şubat 1923'te Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti merkezine gönderdiği telgrafta "Haymana Kazası'nın düşman istilasına maruz kalmış olan köylerinde elim bir sefalet ve perişanlık hükümferman olduğundan ve hatta açlıktan fevkalade mustarip olduklarından mümkün olduğu derecede yardımlarına ait muamelenin icrası bu kaza idare meclisi kararı üzerine arz olunur."²⁵⁶ denmiştir. Hilal-i Ahmer ise Ankara Valisine Haymana'ya yapmış olduğu yardımların listesini göndermiştir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhas Heyeti, İstanbul merkeze gönderdiği 8 Ağustos 1923 tarihli yazıda Haymana'nın durumunu şöyle tarif ediyordu:

"Haymana Kazası, düşman istilasına maruz kalarak 86 köyünde tarımsal araç gereçlerin eksikliği nedeniyle 1922 ve 1923 yıllarında çok az tarım yapılabildi. Bu yıl da kuraklık gibi doğal afetler nedeniyle 50 köy halkının önemli bir kısmı ot ve benzeri şeylerle geçimlerini sağlayamamış, bir kısmı ise zorunlu göçlerle yaşam mücadelesi vermektedir. Bu sebeplerle acil yardıma ihtiyaç duyulmaktadır. Ankara Vilayeti'nin talebi üzerine İçişleri Bakanlığı tarafından ihtiyaç sahiplerinin acılarını hafifletmek amacıyla üç vagon un dağıtılması kararlaştırılmıştır. Afyonkarahisar'da dağıtımı tamamlayan görevlilerimizden Tahsin Bey'e Polatlı'ya geri dönmesi bildirilmiş olup, Tahsin Bey adına Polatlı'ya hızla üç vagon unun alınarak sevk edilmesi arz ve istirham olunur."²⁵⁷

²⁵⁴ Temuçin Faik Ertan, Meryem Orakçı (ed.), Sakarya zaferi ve Haymana IV, Sakarya Zaferi ve Haymana Sempozyumu, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2016, s. 93.

²⁵⁵ KA, nr, 1323/10, 10.1, 10.2, 10.3.

²⁵⁶ Ertan, Orakçı, Sakarya zaferi ve Haymana IV, s. 92.

²⁵⁷ KA, nr, 1378/8.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde, Meşrutiyet Dönemi 1908 yılında başlamasıyla bu dönemde, siyasi, sosyal ve düşünce özgürlüklerin artması, vatandaşların devlet işlerine daha fazla katılımı teşvik edilmesiyle Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı toplumunda birçok değişikliğe yol açtı ve birçok yeni kurum ve kuruluş ortaya çıktı. Bunlardan birisi de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'dir.

HAC, 1868 yılında Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk modern yardım derneğidir. Ancak cemiyet, faaliyetlere her ne kadar 1868'de başlasa da kısır ve kısa süreli kalmıştır. Bu kısa süreklilik dönemin siyasi düşünceleri, Kızılay'ın oluşturulma fikrinin sadece belli başlı devlet adamları ve kişilerin çalışmalarıyla kısıtlı kalması gibi etkenler Kızılay'ın faaliyetlerinin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Her ne kadar cemiyetin kuruluşu 1868 olarak ifade edilse de Meşrutiyet'in ilanı ile kesintisiz faaliyet alanı bulmuştur. Bu bakımdan 1868 tarihi kuruluş açısından sembolik bir niteliktedir.

Meşrutiyet döneminin liberal düşüncelerinin etkisi, dönemin düşünce yapısı ile bu dönemde, insanların birbirine yardım etme kültürüne olan ihtiyaç daha da artmıştır. HAC'da Meşrutiyet'in ilanı ile yeniden faaliyete geçti. Kısa sürede yeniden yapılanan Hilal-i Ahmer, Trablusgarp Savaşı'nın başlaması ile ilk ve uzun süreli faaliyetlerine başlamıştır. Cemiyet yaşanan kesintisiz savaşlarda cepheler dışında Balkanlar'dan Anadolu'ya varınca sivil halka yardımlarda bulunmuştur.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, meydana gelen felaketlerde büyük bir gayret ve çaba göstermiş. Özellikle depremler, yangınlar ve çekirge istilaları gibi doğal afetlerde, cemiyet aktif bir rol oynayarak toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için çaba sarf etmiştir.

Balkan Savaşları döneminde yaşanan depremler, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ön plana çıktığı önemli olaylardan biri olmuştur. 1912 yılında Şarköy ve Mürefte bölgelerinde meydana gelen deprem, büyük bir yıkıma ve kayba neden olmuştur. Bu felaket sonucunda yaklaşık 2800 kişi hayatını kaybetmiş ve 7000'den fazla kişi yaralanmıştır. Bölgedeki 300'den fazla köy depremden etkilenmiş ve yardıma ihtiyaç duymuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, meydana gelen depremin ardından su, yiyecek, giyecek ve barınma gibi acil ihtiyaçları karşılamak için büyük çaba göstermiştir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Anadolu'nun farklı bölgelerinde meydana gelen yangınlarla mücadelede de etkili yardım faaliyetleri icra etmiştir. Örneğin 23 Temmuz 1911 tarihinde Aksaray'da meydana gelen büyük yangın felaketinde cemiyet hızla harekete geçerek evsiz kalan insanlara barınma sağlamış, temel ihtiyaçlarını karşılamış ve tıbbi hizmetler sunmuştur. Ayrıca İstanbul'un Ayasofya ve Sultanahmet bölgelerinde gerçekleşen İshak Paşa yangınında da Hilal-i Ahmer Cemiyeti yangından etkilenenlere tıbbi yardımlarla yangın zedelerin tedavileri için hastanelere götürülmüş, gıda yardımları yapılmış ve acil ihtiyaç sahiplerine destek olunmuştur.

İşgal (Milli Mücadele) döneminde de Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Anadolu'nun her yerinde Heyet-i İmdadiyeler oluşturarak savaş mağduru halkın yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla çalışmalar yapmıştır. Evsiz kalan insanlara barınak sağlanması, temiz su temininin sağlanması, yaralılar ve öksüzler için yardımlar düzenlenmesi gibi faaliyetlerle cemiyet, toplumun en savunmasız kesimlerine destek olmuştur.

Hilal-i Ahmer, sadece acil durumlarla sınırlı kalmayarak, aynı zamanda Anadolu'nun yeniden imarı için de çalışmalar yürütmüştür. Tarım, hayvancılık ve yeniden imar projeleriyle, işgal ve yıkımlardan etkilenen bölgelerin yeniden canlanması ve insanların hayatlarının düzeltilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın kapsamında, Hilal-i Ahmer'in ulusal düzeyde yürüttüğü faaliyetler 11 yıllık bir zaman diliminde değerlendirilmektedir. İncelenen faaliyet çalışmaları, Kızılay'ın kriz ve afet yönetimi konusundaki ulusal düzeydeki çalışmalarını kapsamaktadır. Bu çalışmalar, 1911-1922 yıllarını içermektedir. Bu dönemde ülkemizde birçok bölgede meydana gelen felaketlerde, afetzedelere Hilal-i Ahmer tarafından beslenme, barınma ve tıbbi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli yardım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir.

Özellikle kuraklık, kıtlık gibi afet olaylarının yaşandığı dönemlerde, Hilal-i Ahmer, afetzedelere beslenme, tohumluk ve yem gibi destekler sağlayarak sivil halka yardım etmiştir. Ayrıca yangın, deprem ve sel gibi yıkıcı felaketler sonucunda evleri kullanılamaz hale gelen insanlara barınma imkanı sağlamak amacıyla Hilal-i Ahmer ekipleri tarafından çadırlar kurulmuş ve afet sonrası yardım çalışmaları devam etmiştir. Bu dönemde ayrıca işgallerden etkilenen ve göç etmek zorunda kalan insanlara barınma imkanı sağlamak amacıyla Hilal-i Ahmer, çadırlar ve evler inşa etmiştir.

Cemiyet, doğal afetlerin etkilediği bölgelere imdad-ı sıhhiye ve heyet-i imdadiyeler kurarak yerel halka destek olurken aynı ve nakdi yardımlarla ihtiyaçları karşılamıştır. Ancak, çalışmamızda Aynı yardımları ulaştırmada büyük ölçüde yerel imkanlardan ve afet bölgelerindeki imkanlardan faydalanmıştır. Bu yaklaşım, sadece maddi yardımla sınırlı kalmayıp, aynı yardımların doğrudan yerel bölge halkına ulaştırılmasıyla birlikte, afetzedelerin kendi kendine yetme ve iyileşme sürecine katkı sağlamıştır. Hilal-i Ahmer yerel imkanları kullanması, Cemiyet'in doğal afetlere yardım konusundaki asıl önemini vurgulamaktadır, çünkü bu sayede Cemiyet, sürdürülebilir, ivedi ve etkili bir yardım sağlamayı başarılı bir şekilde yerine getirmiştir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin doğal afetlere müdahalesi, yerel ve uluslararası iş birlikleri ve kaynak yönetimi gibi faaliyet alanlarında başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, savaşların zorlu koşullarında bile toplumun acil durumlarla başa çıkmasına yardımcı olmuş ve etkili bir şekilde hareket etmiştir.

Dönemde yaşanan savaş, maddi sıkıntıların etkileri ve ülkeyi yönetenlerin tutum ve davranışları cemiyetin yardımlarını doğrudan etkilemiştir. Ancak, cemiyet toplum nezdinde

büyük bir destek ve güven görmüştür. Bu desteğin en büyük sebepleri cemiyet yöneticilerinin toplumda saygınlığının yüksek olması ve kurulan yönetimlerde yer alan önemli doktor ve devlet adamlarının olmasıdır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, felaket anında hızlı bir şekilde oluşturulan yardım ekipleriyle etkili bir müdahale yapmasıyla toplumun acil durumlarda ilk akla gelen ve başat yardım kurumu haline gelmiştir.

Literatürdeki eksikliklerden biri, savaş dönemlerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin sivillere yönelik çalışmalarının tam olarak aydınlatılamamasıdır. Bu dönemde, Hilal-i Ahmer Cemiyeti sadece cephelerde değil, aynı zamanda Anadolu'nun dört bir yanında halka hizmetlerde bulunmuştur. Bu çalışma, savaş döneminde yaşanan felaketlerde Cemiyet'in sivillere sağladığı hizmetleri detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, savaşın yarattığı insani ve sosyal sorunlarla başa çıkmak için etkin bir şekilde çalışmıştır. Bu çalışmalar kapsamında, sivil halka yapılan yardımlarla Cemiyet'in kısa sürede kurulmasına rağmen etkin ve başarılı faaliyetler yürüttüğü gözler önüne serilmektedir. Ayrıca, yaralıların ve savaş mağdurlarının tedavisi için hastaneler kurulmuş ve tıbbi malzeme temini sağlanmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ayrıca, savaşın neden olduğu göç hareketlerine karşı da önlem almış ve yerinden edilen insanlara destek olmuştur. Bu çalışma, savaş döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin sivillere yönelik yürüttüğü hizmetlerle savaşın etkilerini hafifletmek için nasıl bir rol üstlendiği daha iyi anlaşılmaktadır. Literatürdeki eksiklikleri gidererek, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin sivillere yönelik çalışmalarının önemini vurgulamayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Kızılay Arşivi, nr, 12/321., 13/1., 13/2., 13/14., 13/68., 13/68.1., 32/65., ""32/66., 32/67., 32/68., 94/199., 94/200., 94/226., 94/232., 94/234., 94/234.1., 94/235., 153/9., 157/219., 159/273., 162/2., 162/2.1., 162/3., 162/3.1., 162/3.2., 193/155., 237/51., 252/94., 252/96.1., 252/107-107.1., 307/5-5.16., 307/10.8., 307/14., 307/16.1., 307/16.2., 307/18.11., 307/25., 1082/52., 1082/52.1., 1198/38.1., 1198/48., 1198/55., 1244/19., 1283/9., 1323/10, 1323/10.1, 1323/10,2, 1323/10.3., 1378/8.

Kitaplar

Ada, Hüsnü, İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü Osmanlı Hilal - i Ahmer Cemiyeti (1868 - 1911), 1. bs, İstanbul, Timaş Akademi, 2021.

Ağır, Sevda, "Osmanlı'da Karantina Uygulama Süreçleri ve Tepkiler (1865-1914)", Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Akalın, Besim Ömer, Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e dair konferans, ed. İsmail Hacıafettahoğlu, 3. baskı., Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2010.

Akgün Karal, Seçil, Murat Uluğtekin, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a 2, C. 2, 1.Baskı., Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020.

_____, Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, C. 1, 1.Baskı., Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020.

Akyüz, Duygu, "Kriz ve Afet Yönetiminde Bir STK Örneği: Kızılay", Manisa, Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Anaç, Despina, Marko Paşa (Pitsipios) 1824-1888, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2019.

Aydiner, Tolgahan, "Doğal Afet Yönetimi: Türkiye'de Doğal Afet Yönetimi Uygulamalarının Tarihsel Bağlamda Değerlendirilmesi", Denizli, Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Bir fikrin öyküsü 1859 Yılından Günümüze Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi, Cenevre, International Committee of the Red Cross, 2017.

Çapa, Mesut, Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), 2. Baskı., Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2010.

_____, "Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1924-1925)", Ankara, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1989.

Çilek, Ceren, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi ve Faaliyetleri (1912-1923)", Edirne, Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Dokumacı Temel İbrahim vd., (ed.), Türk basınında Milli Mücadele döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919 - 1922, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2019.

Gülfettin Çelik vd., Kızılay Arşivi Belgelerinde Savaşlar (Trablusgarb - Balkan - Milli Mücadele), Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2019.

Hacıfettahoğlu, İsmail, Milli Mücadelede Hilâl-i Ahmer: Türkiye Büyük Millet Meclisinin teşkilinden Sakarya zaferine kadar Hilâl-i Ahmer cemiyeti icraat raporu 23 Nisan 1920 - 23 Eylül 1921, 3. baskı., Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2010.

İnalcık, Halil, Atatürk ve Demokratik Türkiye, 1. baskı., İstanbul, Kronik, 2020.

İzğöer Ahmet Zeki, Ramazan Tuğ, (ed.), Padişah'ın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911 - 1913 yıllığı, 1. baskı., Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2013.

McCarthy, Justin, Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı 1821-1922, çev. Fatma Sarıkaya, 2. bs, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1329 - 1331 salnamesi, İstanbul, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1911.

Önal, Sümeyye, "İzmir'in İşgali ve Etkilerinin Türk Basını'na Yansımaları (15 Mayıs-2 Haziran 1919)", Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Özer, Sevilay, Anadolu'da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerindeki Etkisi (1914-1945), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2016.

Polat, Mehmet, "Hilal-i Ahmer Teşkilatının Kuruluşu ve Teşkilatlanması", Elazığ, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Rousseau, Jean-Jacques, Toplum sözleşmesi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Saygılı, Sefa, Türk Kızılayı'nın Kurucusu: Dr. Abdullah Bey, 3. baskı., Ankara, Türk Kızılayı Yayınları, 2017.

Sezer, Cemal, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan savaşlarında muhacirlere yardımları, 1. baskı., Ankara, Türk Kızılayı Yayınları, 2016.

Şahan, Özgür, "1923-1960 Yılları Arasında Yaşanan Doğal Afetlerin Türk Dış Politikasındaki Rolü (Deprem-Sel-Çekirge Afetleri)", Kütahya, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Topçu, İbrahim, Ahmet Zeki İzgöer, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 1, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020.

_____, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 3, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020.

_____, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 4, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020.

_____, Hilâl-i Ahmer Mecmû'aları, C. 2, İstanbul, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2020.

Toprak, Zafer, "1909 Cemiyetler Kanunu", Tanzimatdan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

Torun Bilgiç, Fatma, "Savaş Seferberliğinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Rolü (1914-1918)", Ankara, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Uluğtekin, Murat, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer icraat raporları, 1914-1928, Ankara, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2013.

Yılmaz, İsak, Ulusal ve Uluslararası Afet Mevzuatları, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2016.

Yücel, Erdem, Geçmiş Günlerin Aksaray'ı, İstanbul, İstanbul Kalkınma Ajansı, 1999.

Makaleler

Akdur, Recep, "Küçükasya Felaketi (megali idea)", Bütün Dünya Dergisi, S. 9, 2019.

Akgün Karal, Seçil, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", ODTÜ Gelişme Dergisi, S. 39, 2012.

Akın, İlhan, "Dernek Kurmak Özgürlüğü", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 32, S. 2, 1996.

Aksoy, Hafzullah, Yonca Çavuş, "Kuraklık", Ölçü Dergisi, 2019.

Aydın, Nurhan, Elif Ergün, "1924 Erzurum Depremi ve Gazi Mustafa Kemal Paşa", Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, C. 1, S. 2, 2018.

Birinci, Ali, "Meşrutiyet Ankara'sında Bir Yangın", Türk Yurdu, S. 251, 2008.

Çakmak, Hayrettin, Mine Esin Ocaktan, Recep Akdur, "Doğal Afetler, Eşitsizlikler ve Sağlık Sonuçları", Türkiye Klinikleri, C. 1, 2018.

Çanlı, Mehmet, "Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi", Tarih ve Toplum, C. 22, S. 129, 1994, s. 182-189.

Çapa, Mesut, "Milli Mücadele Döneminde İzmir ve Çevresinde Kızılay (Hilâl-i Ahmer)'in Faaliyetleri", Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 2015.

Çınar, Semih, “İzmir’in İşgali Üzerine Mülteci Durumuna Düşen Türklere Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aracılığı İle Yapılan Nakdî Yardımlar”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 19. Özel Sayısı, 2019.

Dağlar Macar, Oya, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Deneyim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)”, Belleten, C. 81, S. 292, 2017.

Dedeyev, Bilal, Yusuf Küçükdağ, “İstanbul’da Sinân-ı Erdebilî Tekkesi, Vakıfları ve Vakfiyesi”, Vakıflar Dergisi, S. 55, 2021.

Demirtaş, Mehmet, “XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul’un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 4, S. 2, 2010.

Ertan Temuçin Faik, Meryem Orakçı, (ed.), Sakarya zaferi ve Haymana IV, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, Sakarya Zaferi ve Haymana Sempozyumu, 2016.

Gökçekuş, Hüseyin vd., “Doğal ve İnsan Kaynaklı Afetler, Sonuçları ve Afet Yönetimi”, İnşaat Mühendisliği Bölümü Yakın Doğu Üniversitesi, 2018.

İnce, Celal, “Sosyal Afetler: Savaş, İç Çatışma ve Bir Mücadele Biçimi Olarak Göç”, Van, 3. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi, 2019.

İşçi, Coşkun, “Deprem Nedir ve Nasıl Korunuruz?”, Journal of Yasar University, C. 3, S. 9, 2008.

Kalemlı, Hüseyin, “1924 Erzurum Depreminde Yurtdışından Yapılan Yardımlar”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 14, S. 2, 2010,.

Karayaman, Mehmet, “İşgal Altındaki İzmir’de Yunanlıların Yürüttüğü Sağlık Propagandası”, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu, 2012.

Kırımlı, Hakan, “Kırım’da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye’den Giden Yardım (1921-1922)”, Belleten, C. 75, S. 224, 2011.

Konak, Nihan, “Bir Sosyal Afet Olan Göçün Yerleşim Alanlarına Etkisi: Kocaeli Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 37, 2019.

Korkanç, Yaşar, Mustafa Korkanç, “Sel ve Taşkınların İnsan Hayatı Üzerindeki Etkileri”, ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 9, 2006.

Koyuncu, Murat, Serhat Koyuncu, “Osmanlıda Afet Yönetimi”, Journal of Contemporary Medicine, C. 6, S. 4, 2016.

Köstüklü, Nuri, “1920’li Yılların Başlarında Kırım ve Kazan Türkleri’nin Yaşadığı Açlık Felaketi ve Türkiye’nin Yardımları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 28, S. 80, 2011.

Küçükcan, Talip, Ali Köse, Doğal âfetler ve din: Marmara depremi üzerine psikososyolojik bir inceleme, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.

Orhonlu, Cengiz, “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, Belleten, C. 37, S. 148, 1973.

Özcan, Ahmet Şahin, “Afet ve Acil Durum Yönetimi”, İdarecinin Sesi Dergisi, S. 144, 2011.

Özmen, Taner, “Bir Okurun Not Defteri: Refik Halid’in Ankara’sı”, Türk Dili Dergisi, S. 787, 2017.

Sezer, Cemal, “1914 Isparta-Burdur Depreminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Yapmış Olduğu Yardımlar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 19, 2014.

_____, “Birinci Dünya Savaşı’nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri”, History Studies International Journal Of History, C. 4, S. 4, 2012.

_____, “Millî Mücadele Sonrası 13. Hilâl-İ Ahmer Sağlık İmdat Heyeti’nin Bandırma, Kirmasti (Mustafakemalpaşa) ve Karacabey’deki Yardım Faaliyetleri (1922-1923)”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 22, S. 40, 2020.

_____, “Şarköy- Mürefte Depremi (9 Ağustos 1912) Sonrası Depremzedeler İçin Yapılan Yardım Faaliyetleri”, Cappadocia Journal Of History And Social Sciences, S. 12, 2019.

Sezer, Cemal, Ömer Metin, “Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin yardım faaliyetleri (1912-1922)”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 32, S. 54, 2013.

Söğütlü, Sibel Gürses, “1911 Aksaray Yangın Yerinin İmarı ve Eski Eser Kaybı”, Mimar.ist Dergisi, S. 72, 2021.

_____, “1912 İshakpaşa Yangını ve Ayasofya Çevresinin Yeniden Düzenlenmesi”, METU Journal Of The Faculty Of Architecture, 2019.

Subaşı, Ömer, “XI. Yüzyılda Anadolu’da Meydana Gelen Doğal Afetler”, Türkiyat Mecmuası, S. 54, 2015.

Şimşek, Derya, “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması”, Journal of Turkish Studies, C. 10, S. 5, 2015.

Şimşek, Kamuran, “Norveçli Doktor Hans Dae’nin Gözünden 1897 Osmanlı-Yunan Harbi’nde İlk Yardım Ve Tedavi Hizmetleri”, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. 33, S. 1, 2018.

Şimşek, Muttalip, “Balkan Savaşları Esnasında Alman Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti’nin İstanbul ve Edirne’de Yürüttüğü Sağlık Çalışmaları”, Belleten, C. 85, S. 302, 2021.

Tekir, Süleyman, “Kars ve Çevresinde Depremler (1924-1941)”, History Studies International Journal of History, 2012.

Tepekaya, Muzaffer, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 10, 2003.

Ulu, Atilla, "Nasıl Bir Afet Yönetimi?", İzmir, TMMOB İzmir Kent Sempozyumu, 2009, s. 18.

Uyanık, Necmi, Muhammed Sarı, "Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kuraklık Felaketleri Üzerine Bir Değerlendirme", Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 3, S. 5, 2011.

Üçüncü, Uğur, "Büyük Taarruz'da Yunanlıların Bir Mezalim Metodu: Yangın Çıkarmak", Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 30 Ağustos 1922 Özel Sayısı, 2022.

Varlık, Ali Bilgin, "Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım", Avrasya Terim Dergisi, C. 1, S. 3, 2013.

Varol, Nehir, Eda Selimoğlu, Timur Gültekin, "Anadolu'da İklimle Bağlı Kıtlik Afeti ve Risk Yönetimi", Antropoloji Dergisi, S. 37, 2019.

Yaltrak, Cenk, Bedri Alpar, Yıldız Altonok, "Mürefte-Şarköy Depremi: Ganos Fayı'nın 9 Ağustos 1912 Depreminde Atımı, Kırık Uzunluğu, Büyüklüğü, Karakteri ve Aynı Yörede Olan Tarihsel Depremler", Ankara, MTA Genel Müdürlüğü, Aktif Araştırma Grubu Altıncı Toplantısı, 2002.

Yavuz, Erdem, "Siyasi Mücadele Ekseninde Erzincan'da Faaliyet Gösteren Dernekler (1941-1960)", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S. 2, 2016, s. 105-124.

Yıldırım, Mehmet Ali, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler", Gaziantep University Journal of Social Sciences, C. 4, S. 13, 2014.

Sürelî Yayınlar

"Albayrak Gazetesi", (31.08.1919).

"Hakimiyet-i Milliye", (05.05.1921).

"Hakimiyet-i Milliye", (05.05.1921).

"Hakimiyet-i Milliye", (28.10.1921).

"Hakimiyet-i Milliye", (28.11.1921).

"Hakimiyet-i Milliye", (02.02.1922).

"Hakimiyet-i Milliye", (15.11.1922).

"İleri Gazetesi", (14.11.1920).

"İleri Gazetesi", (14.04.1921).

“Tasvir-i Efkâr Gazetesi”, (27.06.1919).
“Tasvir-i Efkâr Gazetesi”, (10.07.1919).
“Tasvir-i Efkâr Gazetesi”, (27.10.1919).
“Tasvir-i Efkâr Gazetesi”, (05.11.1919).
“Tasvir-i Efkâr Gazetesi”, (21.12.1919).
“Tercümân-ı Hakikat Gazetesi”, (07.07.1921).
“Vakit Gazetesi”, (12.09.1919).
“Vakit Gazetesi”, (01.01.1922).

İnternet Kaynakları

“1914 Burdur Depremi”, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Erişim Tarihi 20.06.2022, <https://deprem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=44>.

“Afet”, Nişanyan Sözlük, Erişim Tarihi 11.11.2021, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=afet&view=annotated>.

“Afet Türleri”, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Erişim Tarihi 11.12.2021, <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri>.

“Aksaray Yangını”, Erişim Tarihi 24.03.2022, <https://www.gelgez.net/tarihte-istanbuldayasanan-en-buyuk-afetler-yanginlar>.

“Beşer”, Nişanyan Sözlük, Erişim Tarihi 27.03.2022, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/beşer>.

“Beşeri”, Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi 27.03.2022, <https://sozluk.gov.tr>.

Çapa, Mesut, “Kızılay”, İslam Ansiklopedisi, Erişim Tarihi 28.03.2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kizilay>.

“Deprem”, Luggat, Erişim Tarihi 24.03.2022, <https://www.luggat.com/Deprem/2/2>.

“Depremle İlgili Teknik Bilgiler”, Koeri, Erişim Tarihi 24.03.2022, <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/depremnedir/index.htm>.

“Doğal”, Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi 27.03.2022, <https://sozluk.gov.tr>.

“Göç”, Luggat, Erişim Tarihi 27.03.2022, <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>.

“Heyelanlar”, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi 24.03.2022, <https://www.tarimorman.gov.tr/CEM/Belgeler/yayinlar/yayinlar%202016/HEYELANLAR.pdf>.

Maraşlı, Recep, “14 Eylül 1916 Ankara Yangını”, Erişim Tarihi 30.12.2022, <https://akunq.net/tr/?p=70332>.

“Olay Acil Durum ve Afet”, Medikal Arama Kurtarma Derneği, Erişim Tarihi 20.02.2022, <https://www.medak.org.tr/faydali-bilgiler/olay-acil-durum-ve-afet/>.

“Savaş”, Luggat, Erişim Tarihi 26.03.2022, <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>.

Şehsuvaroğlu, Haluk Yusuf, “Büyük İstanbul yangınları:İshak Paşa yangını”, Core, Erişim Tarihi 30.12.2022, https://core.ac.uk/display/401999112?source=1&algorithmId=15&similarToDoc=149223922&similarToDocKey=CORE&recSetID=8e4bc145-2ac9-4e23-8bdc-342030b6067a&position=1&recommendation_type=same_repo&otherRecs=401999112,149223940,149223948,80960532,132266957.

“Tarihte İstanbul’da yaşanan en büyük afetler ve yangınlar hangileridir?”, Erişim Tarihi 30.12.2022, <https://www.gelgez.net/tarihte-istanbulda-yasanan-en-buyuk-afetler-yaninlar/>.

Taştekin, Ahmet Tolga, “Meteoroloji ve Çığ”, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi 24.03.2022, <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/makale/meteorolojivecig.pdf>.

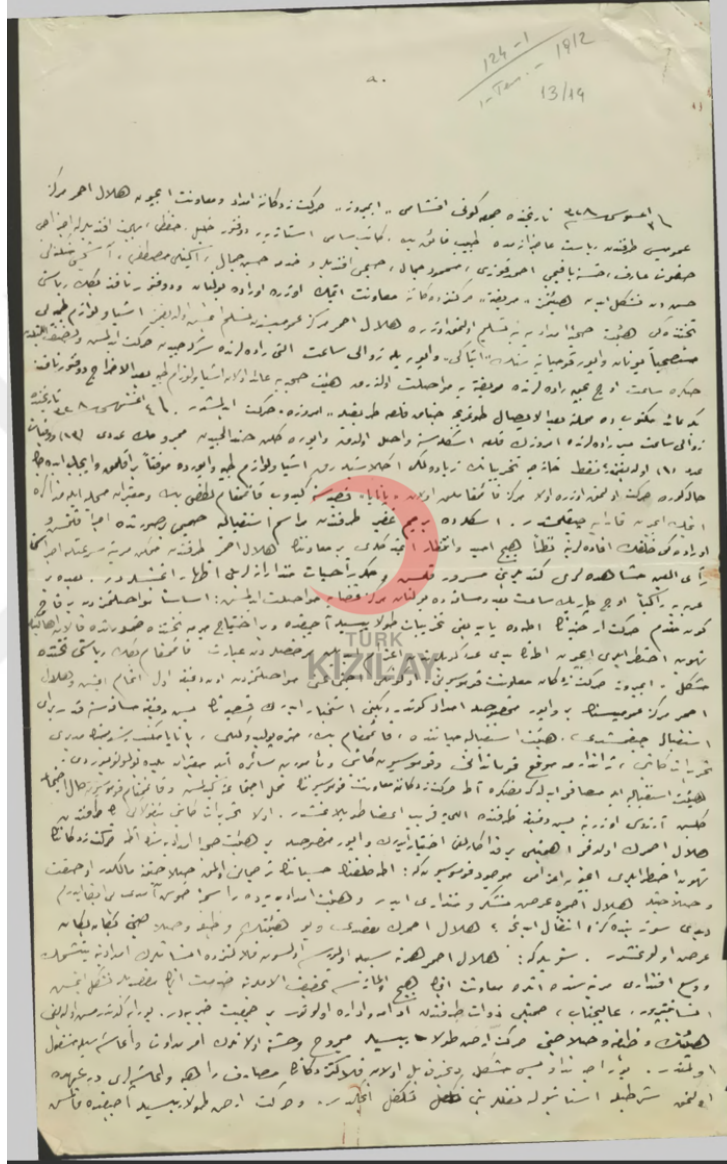
Tuncel, Metin, “Burdur”, İslam Ansiklopedisi, Erişim Tarihi 20.05.2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/burdur>.

“Yangın”, Luggat, Erişim Tarihi 26.03.2022, <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>.

EKLER

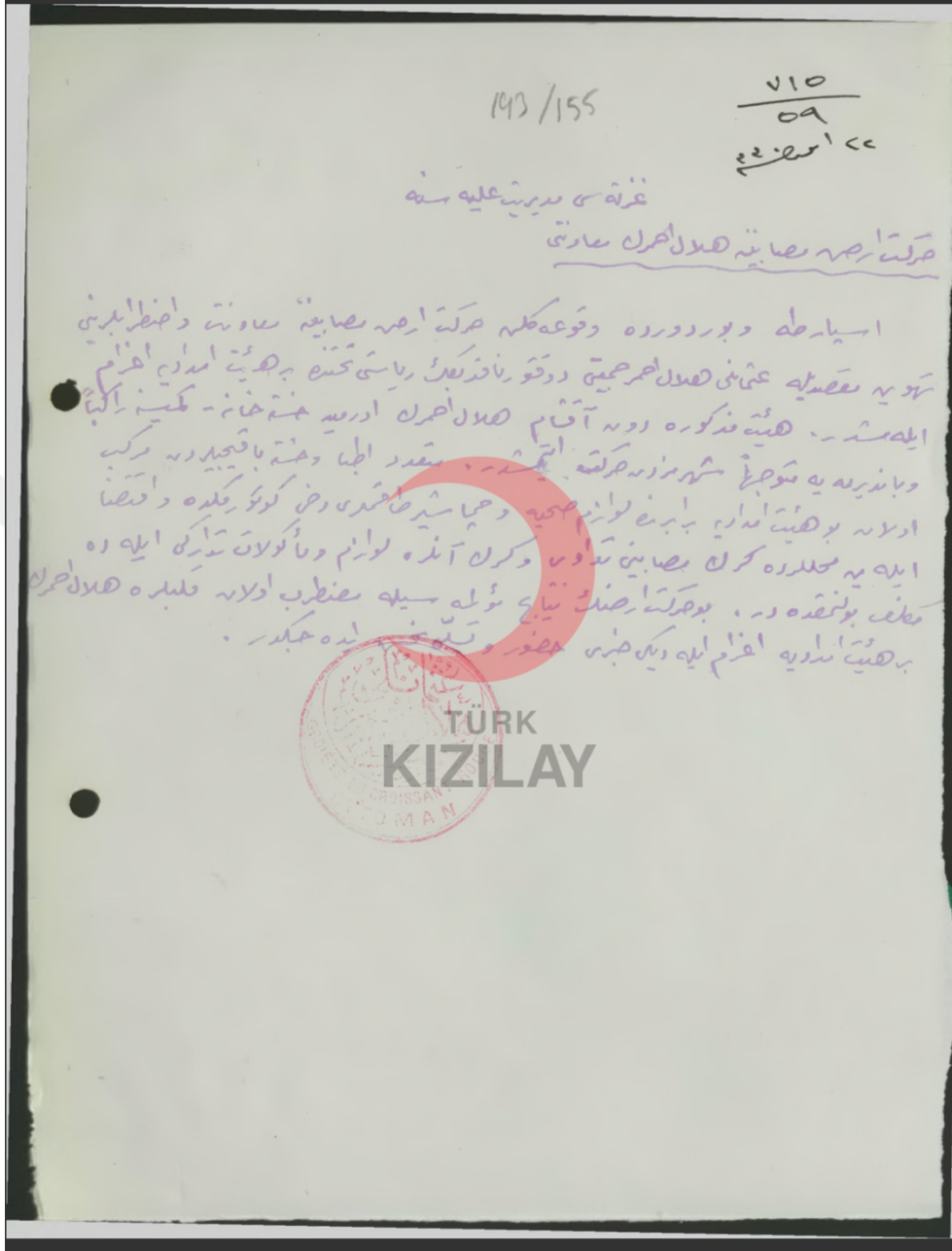
EK-1 Kızılay Arşiv Belgeleri

Ek-1.1.

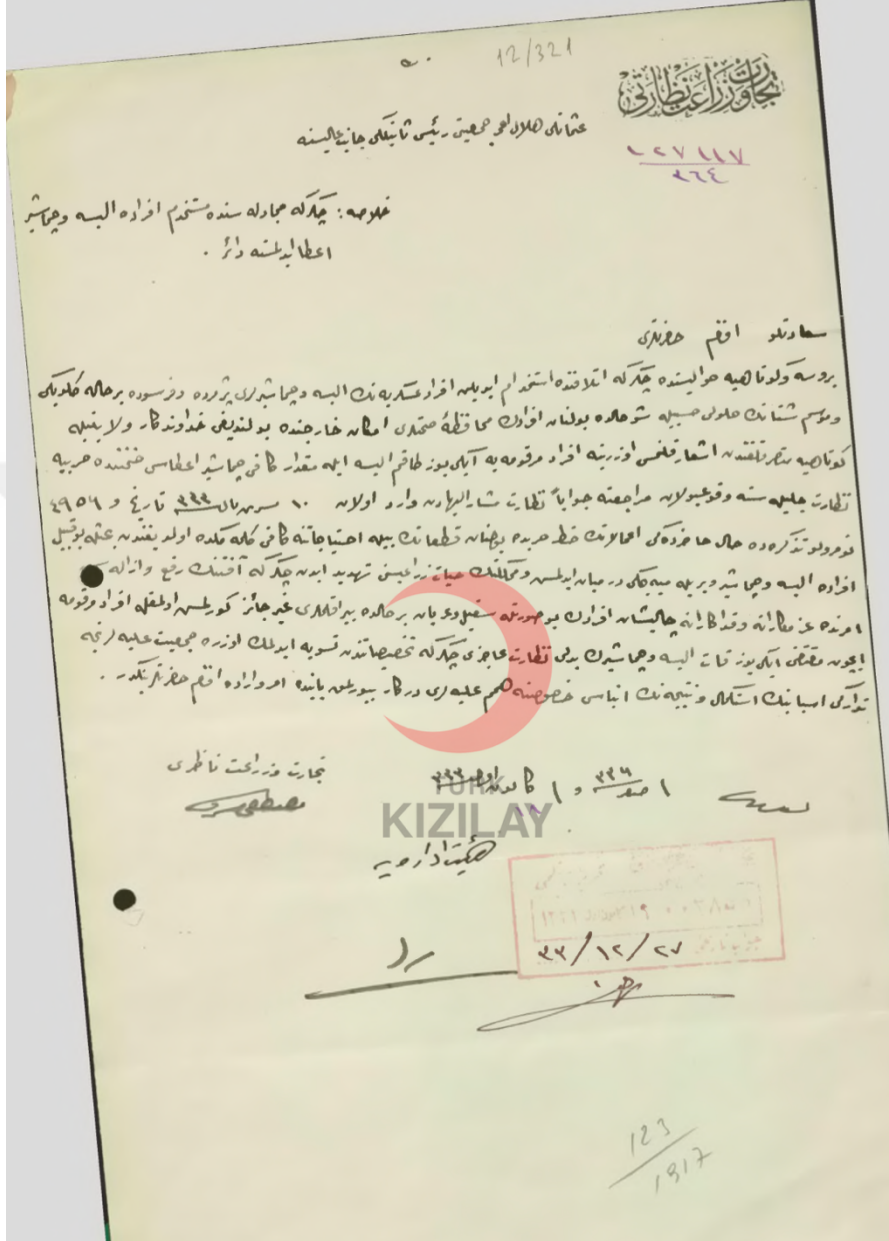
Şariköy Depreminden dolayı yaralanan ve zarar görenlerin ihtiyaçları ile ilgili yazışma

Ek-1.2.

Isparta ve Burdur'da meydana gelen deprem sonrasında HAC'ın yapacağı yardımlar hakkında gazeteye verilecek ilan

EK-1.4.

Çekirgeyle mücadelede çalışanlara elbise ve çamaşır verilmesi hakkında

EK-1.5.

İshakpaşa Yangını Sultanahmet ve Ayasofya Meydanı'nda toplanan yangın zedeler

EK-2 Hilal-i Ahmer Cemiyeti Amblem ve Logoları

Ek-2.1.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti amblemi

EK-2.2.

Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi takvimi logosu

EK-3 Hilal-i Ahmer'e Dair Çeşitli Fotoğraflar

Ek-3.1.

Hadımköy seyyar hastanesi Balkan Savaşı - 1913

EK-3.2.

Hilal-i Ahmer Yararına Çiçek Rozeti Satışı - 1912

EK-3.3.

Hilâl-i Ahmer'in İzmir'de muhtaçlar için yardım hizmetlerinin uygulanmasından - 1919

EK-3.4.

Hilal-İ Ahmer Genel Merkezi Önünde Ambulans Arabaları - 1914

EK-3.5.

Çanakkale Savaşı'nda Hilal-i Ahmer Sağlık Personeli

EK-3.6.

Atatürk'ün Kızılay Çadır Ziyareti

EK-3.7.

Kurtuluş Savaşı Dönemi Hilal-i Ahmer İmdad-ı Sıhhiye Heyeti

EK-3.8.

Hilal-İ Ahmer Genel Merkez Binası - 1912

EK-3.9.

Milli M¼cadelede Hilal-i Ahmer Sağlık Faaliyetleri

EK-3.10.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti çayhanesi

